

De sociale werking van moskeeën en kerken in Nederland
'Herstel Mijn huis' en 'Wedijver met elkaar in het goede'

Emine Bayrak
Studentnr. 317725
Masterscriptie Religie in Samenleving en Cultuur
prof. dr. G.A.F. Hellemans & dr.L. Tezcan
Universiteit van Tilburg
11 maart 2011

Voorwoord

Dankbaarheid jegens iemand die je weldaden bewijst is zeker hetzelfde als dankbaarheid jegens God, want goddelijke gunst zorgde ervoor dat hij je die weldaad betoonde. Niet dankbaar zijn voor wat een mens je schonk betekent dat je God ondankbaar bent -zijn recht op dankbaarheid stamt immers van Gods recht op dankbaarheid. Dank God altijd voor Zijn gaven.
Roemi

Mijn dank gaat dan ook vooral uit naar mijn scriptiebegeleider Staf Hellemans, omdat hij mij alle tijd heeft gegund om het af te mogen maken. En hier wil ik ook, Tanja, Dorothy en Ineke, als mijn nichtje Aslihan bedanken voor hun mentale steun bij het afmaken van de scriptie.

De wens is dat de scriptie zal gaan bijdragen aan kennis over kerken en moskeeën. En zo ook uiteindelijk aan interreligieuze dialoog. De kerken en de moskeeën kunnen wellicht van elkaar leren en meer met elkaar samenwerken. Om Zijn Huis te herstellen en te wedijveren in het goede.

Utrecht, maart 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord

Hoofdstuk 1 Inleiding	4
1.1 Om te beginnen	4
1.2 De vraagstelling	5
1.3 De deelvragen	5
1.4 Werkwijze	6
1.5 De opbouw	9
Hoofdstuk 2 De Vier Gebedshuizen	10
2.1 Moskee Eyüp Sultan	10
2.2 Moskee el Tawheed	11
2.3 De Antoniuskerk	12
2.4 De Jacobikerk	13
2.5 Een eerste vergelijking tussen de vier gebedshuizen	14
Hoofdstuk 3 De Moskeeën	15
3.1 <i>Het Rapport</i> De Maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën	15
3.1.1 Voorstelronde van de moskeeën in Rotterdam	16
3.1.2 De activiteiten van de moskeeën in Rotterdam	19
3.1.3 Conclusie van het onderzoek	22
3.2 De Activiteiten van Eyüp Sultan en de el Tawheed moskee	23
3.2.1 Moskee Eyüp Sultan	23
3.2.2 Moskee el Tawheed	25
3.3 Een vergelijking tussen de twee moskeeën	27
3.3.1 Een vergelijking aan de hand van de drie factoren	27
3.3.2 Een vergelijking aan de hand van de activiteiten	28
3.4 Conclusie van de twee moskeeën	30
3.5 Afsluitend van hoofdstuk 3	31
Hoofdstuk 4 De Kerken	32
4.1 <i>Het Rapport</i> Tel je zegeningen	32
4.1.1 Voorstelronde- de kerken in Rotterdam	33
4.1.2 De activiteiten van de kerken in Rotterdam	35
4.1.3 Conclusie van ‘tel je zegeningen’	37
4.2 De activiteiten van de Antonius -en de Jacobikerk	38
4.2.1 De Antoniuskerk	38
4.2.2 De Jacobikerk	40
4.3 Een vergelijking tussen de Jacobi -en de Antoniuskerk	43
4.3.1 Een algemene vergelijking	43
4.3.2 Een vergelijking aan de hand van de activiteiten	44
4.4 Conclusie van de twee kerken in Utrecht	45
4.5 Afsluitend van hoofdstuk 4	46
Hoofdstuk 5 De moskeeën en de kerken met elkaar vergeleken	47
5.1 Vergelijking aan de hand van de drie factoren	47
5.2 Vergelijking aan de hand van de activiteiten	48
5.3 Afsluitend van hoofdstuk 5	50
Hoofdstuk 6 Besluit	51
6.1 De deelvragen	51
6.2 De vraagstelling	54

Literatuurlijst	56
De bijlagen	57
Bijlage A. Brochure studiemiddag ‘zwakte als kracht’	57
Bijlage B. Samenvatting van het onderzoek ‘zwakte als kracht’	59
Bijlage C. Een schets van de geschiedenis van de Antoniuskerk	62
Bijlage D. Lijst van de moskeeën in Rotterdam	64
Bijlage E. Interview met de Rotterdamse imams over hun rol als geestelijke	67
Bijlage F. Informatie over ‘Percik’ en ‘Sohbet’	69
Bijlage G. Een gezamenlijke persverklaring van de ‘Sohbet’ leden	75
Bijlage H. De taak van de parochie: Gerrit Jan Westerveld	76

Inleiding

Om te beginnen

Herstel mijn huis en wedijver in het goede, zijn twee uitspraken in één zin. De één heeft een link met het christendom en de andere met de islam.

Het verhaal wil dat Franciscus van Assisi een teken of een visioen van 'de Heer' kreeg om Zijn Huis te herstellen. Dit ging hij letterlijk doen door de kerken weer op te knappen, maar hij ging verder dan alleen de gebouwen, hij ging zich dienstbaar opstellen tegenover zijn medemens, uit naastenliefde. Zo zou hij meegegaan zijn met één van de kruistochten, niet om mee te vechten tegen de moslims, maar meer om tussen hen te leven en in gesprek te gaan met de Sultan van Egypte¹.

'Wedijver in het goede'² is een uitspraak uit de Koran³. Volgens moslims gesproken door God en opgetekend voor en door de mensen. Het is een opdracht aan de mensheid om zich te storten op het goede wat gedaan en gedacht kan worden voor de hele creatie van God.

Wat ik in mijn scriptie wil doen is het uitzetten van de activiteiten van de kerken en de moskeeën. Aan de ene kant kom ik zo veel meer te weten over de kerken en de moskeeën. En aan de andere kant wordt het zo ook mogelijk, nadat ik meer te weten ben gekomen over wat de kerken en de moskeeën de samenleving bieden of te bieden hebben, om ze naast elkaar te leggen en ze te vergelijken. Hoe meer kennis over het functioneren van de kerken en de moskeeën, hoe meer de kerken en de moskeeën als de omstanders daar meer bewust van kunnen worden. En er mogelijk op in kunnen spelen. Mijn stelling is dan ook, dat de kerken en de moskeeën niet alleen gebedshuizen of plekken voor samenkomst zijn. Maar ook centra of een bron voor al het positieve in het leven.

¹ http://www.franciscaansebeweging.nl/fr_leven.htm

² Voor een ieder van jullie hebben Wij een norm en een weg bepaald. En als God het gewild had, zou Hij jullie tot één gemeenschap gemaakt hebben, maar Hij heeft jullie in wat jullie gegeven is op de proef willen stellen. Wedijvert dus in goede daden. Tot God is jullie terugkeer, gezamenlijk. Hij zal jullie dan dat meedelen waarover jullie het oneens waren. Koran hoofdstuk 5, vers 48.

³ Voor meer toelichting hierover: <http://www.bijbelenkoran.nl/verhaal.php?IntEntityId=22>

1.2 De Vraagstelling

Op welke maatschappelijke terreinen zijn de moskeeën en de kerken actief en op welke manier zijn ze dan daarin actief en hoe brengen zij daar hun godsdienst in mee.

De vraagstelling bestaat uit drie delen:

- op welke maatschappelijke terreinen zijn de moskeeën en de kerken actief?
- op welke manier?
- en hoe brengen ze daar hun godsdienst in mee?

Met de vraagstelling wil ik een beeld krijgen van de moskeeën en de kerken in Nederland. Ik wil de synthese tussen godsdienst/theorie, gebedshuis en samenleving in kaart brengen, ik wil weten op welke sociale terreinen moskeeën en kerken actief zijn, hoe ze dat zijn en wat de plaats van hun godsdienst hierbij is.

1.3 De deelvragen

De vraagstelling zal ik proberen te beantwoorden aan de hand van de volgende deelvragen:

1. Over welke moskeeën en kerken hebben we het precies, wat is hun achtergrond?

Met deelvraag één wil ik een globaal beeld geven van de kerk of moskee, een kennismakingsronde

2. Welke activiteiten hebben de desbetreffende kerken en moskeeën?

Deelvraag twee is bedoeld om de activiteiten van de desbetreffende gebedshuizen in kaart brengen. De activiteiten heb ik ondergebracht in de volgende zes categorieën:

- A. Strikt religieuze activiteiten
- B. Interreligieuze en interculturele activiteiten
- C. Onderwijs activiteiten
- D. Voorlichtingsbijeenkomsten- lezingen en debatten
- E. Diaconaal werk
- F. Overige activiteiten.

3. Met welke maatschappelijke vraagstukken houden de kerken en de moskeeën zich bezig? En hoe brengen ze daar hun godsdienst in mee?

De definitie van 'maatschappelijke vraagstukken' geef ik als: vraagstukken die de samenleving betreffen, te denken valt aan: rechten van de dieren, kinderrechten, verslavingsproblematiek, ouderenzorg, opvoeding, criminaliteit, euthanasie, zelfdoding, abortus enzovoorts. Kortom, staan de moskeeën en de kerken stil bij problemen als: dieren, kinder –en mensenrechten. Hebben ze een mening over ouderenzorg, abortus, euthanasie, zelfdoding enzovoorts. En hoe geven ze hier allemaal vorm aan?

1.4 Werkwijze

Voor het kunnen beantwoorden van de deelvragen, om vervolgens de vraagstelling te kunnen beantwoorden heb ik verschillende stappen gezet. Zo heb ik heb geparticipeerd in de kerk of moskee. De volgende vier gebedshuizen zijn bij de scriptie betrokken:

- Eyup Sultan te Utrecht, van de Islamitische Stichting Nederland/ Diyanet
- El Tawheed te Amsterdam, een moskee van de Salafie beweging.
- Antoniuskerk te Utrecht, een Rooms-katholieke Kerk.
- Jacobikerk te Utrecht, een Protestantse Kerk.

Ik heb voor deze gebedshuizen gekozen omdat ze ten eerste, deel uitmaken van een groter geheel. De Antoniuskerk behoort tot de Rooms-katholieke Kerk, de Jacobi is een protestantse kerk, de Eyup Sultan is een Diyanet moskee, en de el Tawheed moskee kunnen we onder de noemer 'salafie' moskee plaatsen. Hoe dan ook, het zijn geen gebedshuizen van een kleine groep/instantie of stroming in het christendom of islam. Het zijn ook gebedshuizen die wel of niet tot een hiërarchisch systeem of traditie behoren. De Antoniuskerk en de Eyup Sultan moskee maken allebei deel uit van een hiërarchie of traditie. De PKN kerk Jacobi en de salafie moskee el Tawheed zijn meer zelfstandig te noemen, behalve dan dat ze weer vertegenwoordigers zijn van een interpretatie of gedachtegoed in hun eigen religie. En ten tweede, deze gebedshuizen waren voor mij vrij toegankelijk te noemen. Het liefst had ik alle gebedshuizen in Utrecht gevonden, maar ik kwam daar geen salafie moskee tegen waar ik zo naar binnen kon lopen, de el Tawheed moskee kende ik enigszins.

Met de sleutelfiguren van deze kerken en moskeeën heb ik interviews gehouden. De interviews hebben mij veel informatie gegeven over de kerk of de moskee. De vragen gingen over de identiteit van de kerk of moskee en diens activiteiten, enkele vragen hadden betrekking op de vraag hoe de kerken en de moskeeën hun religie in de activiteiten weten te plaatsen.

De interviews zijn gehouden met:

- dhr. Mitat Köse – de voorzitter van de moskee Eyup Sultan
- dhr. Jamal Abu Abdelwahaab – hij is van de jeugdcommissie el Tawheed
- dhr. Gerrit Jan Westerveld – de pastor van de Antoniuskerk
- dhr. Arjan Markus- de missionaire predikant van de Jacobikerk

Ik heb niet alleen gesproken met de sleutelfiguren van de kerk of moskee, maar ik heb ook deelgenomen aan de diensten en/of de bijeenkomsten van de gebedshuizen. Een aantal activiteiten heb van dichtbij mogen meemaken. Zo heb ik ook een beeld kunnen krijgen van de bezoekers en de wijk waar het gebedshuis staat.

Zelf heb ik ongeveer een jaar als vrijwilliger de imam meegeholpen bij de Koran -en godsdienstlessen voor de kinderen in de Eyup Sultan moskee. Van hieruit heb ik mogen deelnemen aan de andere activiteiten van de moskee. Zo nu en dan heb ik de lessen voor de vrouwen bijgewoond en meegeholpen met een kinderfeest in verband met het Suikerfeest (de ramadanviering). Voor de afscheidsceremonie van de imam en het Turkse 23 nisan/april kinderfeest heb ik een uitnodiging ontvangen, en ook hieraan heb ik deelgenomen. De el Tawheed moskee ken ik van de lezingen van de moskee als van hun Nederlandstalige maandblad. Speciaal voor de scriptie heb ik een lezing voor de Nederlands sprekenden bijgewoond als een koranles voor vrouwen.

Naar de Jacobikerk ben ik ook een paar keer geweest, zo heb ik een debat -avond

over de Gazastrook en een opendienst voor geïnteresseerden bijgewoond. Daarnaast ben ik naar de Protestants Landelijk Dienstencentrum in Utrecht geweest. Daar vond een studiedag⁴ plaats naar aanleiding van het onderzoek van Saskia Grevel *Zwakte als Kracht*⁵. Ik heb helaas nog niet kunnen participeren bij de activiteiten van de Antoniuskerk, ik had wel een uitnodiging van de pastor ontvangen om een interreligieuze gebedendienst bij te wonen. Met de pastor heb ik wel een tweede gesprek gehad na het interview, ik wilde graag weten of alles wat ik over de kerk te vermelden had wel allemaal in orde was, of er meer te vertellen was. En de pastor van de Antoniuskerk kwam ik ook tegen bij de afscheidsceremonie van de imam van de Eyup Sultan moskee, hij bleek de imam bij zijn komst naar Nederland als gids door Utrecht geholpen te hebben.

En als laatst, ik heb boeken, tijdschriften en websites van of over de gebedshuizen geraadpleegd om meer informatie te krijgen over de gebedshuizen. Daarnaast heb ik naar literatuur gezocht om mijn horizon en inzicht over het onderwerp te vergroten. Ik heb een aantal rapporten gevonden en gelezen en twee rapporten heb ik opgenomen in mijn scriptie. De rapporten die ik mijn scriptie heb opgenomen hebben sterke raakvlakken met mijn scriptie, maar dat hadden de andere onderzoeken⁶ enigszins ook. Daarom dat ik ze ben gaan selecteren op basis van hun eigen overeenkomsten ten opzichte van elkaar. Zo hadden twee rapporten zich gefocust op Rotterdam, de één gaat over de kerken in Rotterdam, en de andere over de moskeeën in Rotterdam, zodoende dat ik heb gekozen om de volgende rapporten in de scriptie op te nemen:

- Canatan, K., Oudijk, C., Ljamai, A. (2003). *De Maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek.
- Castillo Guerra, J., Glashouwer, M., Kregting, J. (2008). *Tel je zegeningen. Het maatschappelijk rendement van christelijke kerken in Rotterdam en hun bijdrage aan sociale cohesie*. Nijmegen: NIM / Kaski.

De opgenomen rapporten dienen als verduidelijking maar ook als verrijking van kennis over het onderwerp van de scriptie.

Na het bezoeken van de kerken en moskeeën en na het lezen van een aantal rapporten. In het bijzonder de rapporten die ik in mijn scriptie heb opgenomen, viel mij op dat een aantal activiteiten in de verschillende kerken en moskeeën meestal wel plaatsvonden. Deze activiteiten heb ik op basis van hun overeenkomsten proberen te plaatsen onder een aantal grote noemers, de activiteiten heb ik dus op basis van hun verschijningsvorm of soort, zo ver ik het juist heb kunnen beoordelen gecategoriseerd. Het maken van een eigen schema van de activiteiten, wat ik door de hele scriptie heen heb toegepast, was voor zijn leesbaarheid en voor het helder kunnen vergelijken van de gebedshuizen noodzakelijk of minstens gewenst. Zo kwam ik uit op de volgende categorieën:

⁴ Ter illustratie van de onderwerpen van de studiemiddag: Bijlage A. blz. 54

⁵ Een korte samenvatting van het rapport: Bijlage B. blz. 56

⁶ De overige rapporten:

- Grevel, S. (2009). *Zwakte als Kracht. Religieus sociaal maatschappelijke activiteiten in prachtwijken*. Nijmegen: Kaski.
- Bernts, T., Kregting, J. (2010). *De kerk telt. De maatschappelijke waarde van parochies en gemeenten*. Nijmegen: Kaski.
- Sar, J. van der, Visser, R. (2006). *Gratis en waardevol. Rol, positie en maatschappelijk rendement van migrantenkerken in Den Haag*. Utrecht: Oikos.

A. Strikt religieuze activiteiten: Alle activiteiten op het gebied van godsdienst, dan bedoel ik hier eigenlijk alleen de minimale kerndiensten en allerlei devotieele activiteiten van de moskeeën of kerken. Zoals de vijf dagelijkse gebeden, de eucharistieviering en dergelijke tot de oerkern van de twee religies behorende godsdienstige activiteiten.

B. Interreligieuze en interculturele activiteiten: Alle interculturele -en Interreligieuze activiteiten, te denken valt aan open dagen, dialoogbijeenkomsten enzovoorts.

C. Onderwijs activiteiten: Alle activiteiten georganiseerd door of vanuit de gebedshuizen om de bezoekers en/of de gelovigen kennis en/kunde mee te geven. Onder onderwijs vallen alle religieuze en niet religieuze lessen (algemene ontwikkeling) als cursussen.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten: Hieronder vallen: alle bijeenkomsten waar voorlichting wordt gegeven over het onderwijssysteem, gezondheidszorg en/of een Nederlandse instantie enz. Verder, alle lezingen en debatten over politieke, algemene en/of actuele kwesties.

E. Diaconaal werk: Opvang, goede doelen, hulpverlening en/of allerlei zorg activiteiten.

F. Overige activiteiten: Alle overige activiteiten, te denken valt aan: sportieve en recreatieve activiteiten. En culturele activiteiten (het vieren van niet- religieuze feestdagen of herdenkingsdagen) enzovoorts.

Maar na het bezoeken van de kerken en de moskeeën als weer na het lezen van de rapporten viel mij ook op dat een aantal factoren of omstandigheden de kerk of de moskee anders maakten dan de andere kerken of moskeeën. Om de helderheid van de scriptie te waarborgen, heb ik gekozen om nog een schema door de hele scriptie heen te hanteren (bij het omschrijven en vergelijken van de kerken en de moskeeën):

1. Huisvesting: het gebouw zelf, de plek/plaats/wijk/stad waar het gebedshuis staat

2. Het bestuur en de gelovige gemeenschap: de organisatievorm, de betrokkenen

3. De geestelijken en de stroming: de taken/rol van de geestelijken en de stroming van de kerk of moskee.

1.5 De Opbouw

De scriptie bestaat naast de inleiding nog uit vijf andere hoofdstukken. Hier zal ik een rondleiding geven over de opbouw van de scriptie.

In de inleiding heb ik een introductie gegeven op de scriptie, zo heb ik de vraagstelling, de deelvragen en de werkwijze als de opbouw behandelt. In hoofdstuk twee behandel ik de twee moskeeën en kerken waar ik zelf naar toe ben gegaan om informatie te verzamelen voor de scriptie, het is een voorstelronde van de gebedshuizen, die ik zal gaan afsluiten met onderling een eerste vergelijking.

Hoofdstuk drie gaat in zijn geheel over de moskeeën. Eerst heb ik het rapport van de maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën weergegeven. Daarna ben ik verder gegaan met de eigen onderzochte moskeeën. In het gedeelte over het rapport ben ik eerst ingegaan op de inhoud van het rapport, daarna heb ik de activiteiten van de Rotterdamse moskeeën, aan de hand van het activiteitschema van de scriptie weergegeven. Het gedeelte over het rapport heb ik afgesloten met een conclusie. Dan komen we aan bij het gedeelte van de eigen onderzochte moskeeën, daar heb ik de activiteiten van de moskeeën weergegeven en de paragraaf afgesloten met een vergelijking en een conclusie tussen de twee moskeeën. Hoofdstuk drie heb ik uiteindelijk afgesloten met een afsluitende conclusie van alle paragrafen in hoofdstuk drie.

In hoofdstuk vier behandel ik de kerken aangaande de vraagstelling. De opbouw is identiek aan de opbouw van het hoofdstuk over de moskeeën. Ook hier behandel ik eerst het rapport, daarna de twee eigen kerken, en ik sluit ook dit hoofdstuk met een algehele conclusie af.

Hoofdstuk vijf is een hoofdstuk waar ik de moskeeën en kerken met elkaar vergelijk, bij deze vergelijking heb ik gebruik gemaakt van alle bevindingen in de voorafgaande twee hoofdstukken waar ik de moskeeën en de kerken heb behandeld.

De scriptie wordt afgesloten met een slot hoofdstuk. Hier kijk ik terug op de deelvragen en de vraagstelling om ze zo helder mogelijk te beantwoorden.

Ik heb eerst een hoofdstuk over de moskeeën en daarna een hoofdstuk over de kerken geschreven, deze volgorde heeft niet echt een reden, maar het leek me zo meer overzichtelijker, ik bezocht ook eerst de moskeeën dan de kerken.

Sommige paragrafen, in het bijzonder de paragrafen waar ik de activiteiten van de eigen onderzochte moskeeën en kerken behandel zijn iets langer of korter dan de anderen, dat heeft aan de ene kant te maken met de gevonden of gekregen informatie, maar aan de andere heeft het ook te maken met de kerk of moskee zelf, niet alle kerken en moskeeën bleken even actief of levendig te zijn.

Hoofdstuk 2 De Vier Gebedshuizen

2.1 Moskee Eyup Sultan

Huisvesting: De moskee staat in een multiculturele wijk (Kanaleneiland) in Utrecht, recht tegenover het winkelcentrum Kanaleneiland. En niet ver van de wooncomplexen in de wijk. In de wijk zijn er meerdere religieuze groepen te vinden, ieder met hun eigen gebedshuis of centra. Het gebouw ziet er niet uit als een moskee (met een koepel en een minaret). Maar het is wel zichtbaar als een bijzonder gebouw. Het gebouw telt één verdieping, op de begane grond treffen we een theehuis, een winkeltje met Turkse producten, een leslokaal voor de vrouwen en een kantoorruimte voor de imam en de voorzitter aan. De eerste verdieping telt in zijn geheel als een heilige ruimte waar de gebeden plaats vinden, en waar men alleen het liefst mag binnentreden met een rituele wassing. Op de zondagen en de zaterdagdagen wordt het ook gebruikt als leslokaal waar kinderen en jongeren les krijgen in het leren lezen van de Koran.

Het Bestuur en de Bezoekers: De Eyup Sultan moskee heeft een gekozen voorzitter. Hij wordt gekozen door de bezoekers van de moskee, rondom de voorzitter zijn er een aantal vrijwilligers aanwezig, zij houden zich bezig met de praktische zaken van de moskee. Zij zijn ook vaak degenen die samen met de voorzitter, en eventueel in gesprek met de imam, allerlei activiteiten organiseren in/met of vanuit de moskee. Volgens de voorzitter komen er per week ongeveer vijf honderd mensen naar de moskee, de meeste bezoekers zijn van Turkse afkomst, soennitisch en van de wetschool van Aboe Hanifa. Zo af en toe zie je ook Afghaanse en Pakistaanse gelovigen in de moskee. We treffen in de moskee van alle leeftijden wel bezoekers aan, maar wel weinig tieners en twintigers. Veelal komen naar de moskee gelovige mannen, dat komt vooral omdat de vrouwen niet een eigen gebedsruimte hebben, daarnaast zullen wellicht ook culturele elementen een rol spelen (de vrouwen doen bijvoorbeeld ook niet mee met het vrijdagsgedebd). Als ze naar de moskee komen, dan komen ze vooral naar het winkeltje of om hun kinderen op te halen of om les te krijgen in de weekenden van een vrouwelijke imam.

De Geestelijken en de Stroming: De moskee heeft één imam, en hij is in dienst van de Diyanet. De Diyanet heeft connecties met de Turkse staat, om de vier jaar krijgt de Eyüp Sultan van hen een nieuwe imam aangewezen. Het takenpakket van de imam is vooral gericht op de 'strikt religieuze activiteiten'. De imam wordt gezien als expert in de Islam, hij kan de religieuze vraagstukken beantwoorden en naar eigen wens ook fatwa's (religieuze oplossingen) uitspreken. Maar dat zijn takenpakket alleen uit strikt religieuze activiteiten bestaat, hoeft niet te betekenen dat hij zich afzijdig moet gedragen bij andere activiteiten. Het betekent meer -dat het zijn voornaamste taak is om zich te richten op de strikt religieuze activiteiten, waar hij een deskundige in is. De moskee heeft nog een andere, een niet officiële imam, een vrouwelijke imam. Zij is niet aangesloten aan de Diyanet en is in dienst van de moskee zelf, zij houdt zich uitsluitend bezig met het verzorgen van de Islam -en Koranlessen aan de vrouwen, zij is dan ook niet elke dag in de moskee.

2.2 Moskee el Tawheed

Huisvesting: De moskee el Tawheed maakt deel uit van de Stichting el Tawheed. De stichting is opgericht in 1986. De stichting had eerst alleen een moskee oftewel een gebedsruimte. Ook de el Tawheed moskee staat in een kleurrijke omgeving. Het gebouw is niet herkenbaar als een moskee. Als men niet zou weten dat daar een moskee is, dan zou men er voorbij gaan lopen. Bij de ingang is het wel leesbaar dat het om een religieus gebouw gaat, maar het gebouw staat niet los van andere gebouwen. De moskee is wel vrij toegankelijk voor iedereen, je kunt er zo binnenlopen als de deuren open zijn. De moskee heeft meteen bij de ingang (op de begane grond) een boekenwinkel. De moskee telt twee gebedsruimtes, voor de mannen en voor de vrouwen apart, de moskee heeft dan ook twee ingangen, maar je kunt wel van de ene ruimte naar de andere ruimte gaan. De leslokalen en de andere ruimtes vinden we op de eerste verdieping.

Het Bestuur en de Bezoekers: Een aantal leden van de verschillende commissies van de stichting el Tawheed maken deel uit van het bestuur van de stichting. De moskeecommissie wordt vertegenwoordigd door de imams van de moskee el Tawheed. De moskee telt tal van bezoekers van alle leeftijden, zowel vrouwen als mannen komen naar de moskee om hun devotionele verplichtingen te voldoen of voor de verschillende activiteiten. De moskee telt gelovigen van verschillende nationaliteiten (uit: Nederland, Suriname, Syrië, Egypte, Marokko enz.) De moskee speelt niet in op de etnische identiteit van zijn bezoekers, maar houdt zich bezig met hun religieuze achtergrond. De voertaal in de moskee is Arabisch, Nederlands of Engels. De moskee heeft veel jonge bezoekers, op de zondagen vinden er dan ook lezingen voor hen plaats, de voertaal is dan Nederlands, je treft dan moslimjongeren van verschillende nationaliteiten bij elkaar. De moskee en vooral zijn jongerenafdeling heeft contact met gelijkgezinde moskeeën in Nederland, zij organiseren dan vaak conferenties of cursussen voor de jongeren of ze wisselen onderling met elkaar van predikers.

De Geestelijken en de Stroming: De Stichting el Tawheed, waar de moskee el Tawheed een onderdeel van is, heeft als doel om terug te keren naar de Koran en naar de Soennah (leefwijze van profeet Mohammed). En deze te volgen, zoals de sahaba (metgezellen van de profeet) het deden. Hoewel de moskee en de stichting el Tawheed zich niet tot een bepaalde wetschool of groep binnen de islam berekenen. Vallen ze wel onder de soennitische islam, want ze stellen zich niet afzijdig ten opzichte van de soennitische wetscholen en diens bronnen, ze maken er gebruik van. Bij de el Tawheed kunnen dus alle gelovigen van de vier wetscholen als de gelovigen die zich niet bereken tot de vier wetscholen terecht. De Koran, de hadith (verhalen van en over profeet Mohammed) en het leven van de sahaba dienen voor hen als leidraad in het leven. Abu Abdelwahaab (van de jeugdcommissie) vindt dat de el Tawheed moskee op de eerste plaats als taak heeft om kennis over de Islam te onderwijzen. De moskee hoort volgens hem toegankelijk voor iedereen te zijn, dat houdt vooral ook in -dat ze open staan voor vragen en discussie. El Tawheed heeft twee imams in dienst, zij zitten namens de moskeecommissie in het bestuur van de Stichting el Tawheed, één van de imams zou ook de oprichter geweest zijn van de Stichting el Tawheed en de moskee. Beide imams kunnen naast hun strik religieuze activiteiten naar eigen wil actief meedraaien in de verschillende activiteiten van de moskee. Maar ook zij zijn vooral verantwoordelijk voor de gebedsruimte, en zo voor de strikt religieuze activiteiten.

2.3 De Antoniuskerk

Huisvesting: De Antonius kerk staat sinds 1902 in Utrecht, in de wijk Lombok en is gebouwd in opdracht van dhr. Blaisse (1^e geestelijke van de kerk). De kerk heeft duidelijk een geschiedenis met de wijk. De kerk oogt ook als een kerk, herkenbaar en zichtbaar voor de wijkbewoners en de passanten.

Het Bestuur en de Bezoekers: De Antoniuskerk heeft vooral bezoekers op leeftijd. Er zouden meer begrafenissen dan doopceremonies plaats vinden, aldus de huidige pastor van de kerk. De gelovige gemeenschap zou ook vooral bestaan uit vrouwen. Na een lange periode in de geschiedenis waarin de kerk actief betrokken is geweest in de wijk, heeft het nu een aantal taken achterwege moeten laten. Vooral omdat de tijd veranderd is, waarin de rol van de kerken anders is geworden⁷. Er zijn weinig tot geen jongeren betrokken bij de kerk. Helaas is de structuur van het bestuur van de Antoniuskerk mij niet duidelijk geworden.

De Geestelijken en de Strooming:

De pastor van de kerk lijkt erg betrokken te zijn bij de kerk, hij weet er veel over te vertellen. Zo heeft hij met enthousiasme over de geschiedenis van de kerk in de wijk verteld, en hij is ook ingegaan op de mogelijke oorzaken van de veranderingen in de wijk en in de activiteiten van de kerk. Hij lijkt actief deel te nemen aan de activiteiten van de Antoniuskerk. De Kerk is een Rooms Katholieke kerk, en is van de Dominicaanse orde, maar de strooming van de kerk valt niet op.

⁷ Een schets van de geschiedenis van de Antoniuskerk. Bijlage C. blz. 59

2.4 De Jacobikerk

Huisvesting: De Jacobikerk staat sinds 1250 in het centrum van Utrecht, aan de St. Jacobsstraat. De kerk staat niet in een woonwijk, maar midden in het centrum, in een onpersoonlijke of openbare ruimte. Het is ook een kerk waar toeristen of voorbijgangers uit nieuwsgierigheid zo binnen zouden lopen, het is dus net iets meer dan een kerkgebouw, het is ook een historisch gebouw midden in het centrum van Utrecht.

Het Bestuur en de Bezoekers: De kerkenraad is het bestuur van de Jacobikerk en het bestaat uit een aantal mensen. Ze hebben allen een eigen takenpakket. Zo dragen een aantal ouderlingen de pastorale verantwoordelijkheid voor de mensen in en rond de wijk. Daarnaast heb je ouderlingen die aangesteld zijn voor jeugdwerk en voor evangelisatiewerk. Verder bestaat de kerkenraad uit: ouderling-kerkentemeesters (zij behartigen de materiële belangen van de gemeente), de diaken (zij helpen vooral mensen in nood, direct/acute hulp) en de twee predikanten (de wijkpredikant en de missionair predikant). De kerkenraad van de Jacobikerk heeft natuurlijk ook een voorzitter en een secretaris⁸. De kerkenraad komt maandelijks bijeen om te vergaderen over de voortgang van het gemeentewerk, de kerkenraad wordt ondersteund door verschillende commissies (bijvoorbeeld: de missionair predikant heeft een eigen missionaire team, net als de ouderlingen die aangesteld zijn voor jeugdwerk). De kerk werkt met een groot aantal vrijwilligers en heeft tal van activiteiten, voor verschillende soorten mensen, van alle leeftijdscategorieën.

De Jacobikerk telt 800 actieve en ongeveer 500 passieve leden, passieve leden staan ingeschreven bij de Jacobikerk, maar ze zijn niet echt actief betrokken bij de kerk. De kerk heeft een eigen wijkblad/kerkblad, een nieuwsbrief en een goed uitziende website. Elke zondag heeft de kerk twee samenkomsten, om 10 uur in de ochtend en om 17 uur in de namiddag. De diensten worden op de website van de Jacobikerk uitgezonden.

De Geestelijken en de Stroming: De Jacobikerk maakt als hervormde gemeente deel uit van de protestantse gemeente Utrecht, landelijk behoort de gemeente tot de PKN. De Jacobikerk wil zichzelf zien als een missionaire gemeente. Dat is een gemeente die openstaat voor nieuwkomers en geïnteresseerden. Ze willen het goede nieuws van Jezus Christus niet onder tafels en stoelen schuiven en voor zichzelf houden, ze willen het delen met anderen. De boodschap van Jezus zien ze als iets wat van levensbelang is voor iedereen. Als taak hebben de geestelijken dan ook om de religie in en buiten de gelovige gemeenschap te verkondigen of om de religie binnen en buiten de kerk actief te belijden en te begeleiden.

⁸ De Kerkenraad van de Jacobikerk:
http://www.jacobikerk.nl/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=127&Itemid=109 10 januari 2010

2.5 Een eerste vergelijking tussen de vier gebedshuizen

De gebedshuizen tonen overduidelijk verschillen met elkaar. Zo zijn de bezoekers van de Antoniuskerk weinig in aantal en tot in vergelijking met de bezoekers van de Jacobikerk ook vrij op leeftijd. De Eyup Sultan moskee heeft dan weer tot in vergelijking met de el Tawheed moskee zo goed als uitsluitend Turkse bezoekers. Met een Turkse imam uit Turkije -van de Diyanet, en in de moskee wordt ook Turks gesproken, misschien richt deze moskee zich dan ook tot de Turkse families in Kanaleneiland. Als we kijken naar de gebouwen, dan zien we vooral dat de kerken tot in vergelijking met de moskeeën voldoende ruimte hebben voor hun bezoekers. Ze zien er niet alleen uit als een kerk, maar ze hebben ook een geschiedenis met de wijk waarin ze staan. Misschien zijn ze daarom wel meer vindbaar voor de anderen. En hebben ze misschien ook meer contact met de mensen en/of organisaties buiten de kerk. En natuurlijk verschillen de gebedshuizen van elkaar ook door de religie en/of de stroming waartoe ze behoren. De Jacobikerk en de el Tawheed moskee hebben allebei verschillende middelen ingezet, zoals een website, verschillende commissies, meer dan één officiële geestelijke, om de eigen boodschap goed te kunnen vertellen en te verkondigen, misschien zullen we dan deze overeenkomsten tussen de beide gebedshuizen ook terug zien in diens activiteiten.

Eyüp Sultan moskee
Bernadottelaan 3
3527 GA Utrecht

St. Antoniuskerk
Kanaalstraat 200
3531 CR UTRECHT
<http://antoniuserk.cjb.net/>

Jacobikerk
St Jacobsstraat 171
3511 BP Utrecht
www.jacobikerk.nl/

Stichting El Tawheed
Jan Hanzenstraat 114
1053 SV Amsterdam
www.eltawheed.nl

Hoofdstuk 3 De Moskeeën

3.1 *Het Rapport De Maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën*

Aan het onderzoek, in opdracht van de Gemeente Rotterdam, uitgevoerd door 'Centrum voor Onderzoek en Statistiek' hebben dertig⁹ Rotterdamse moskeeën meegewerkt. De auteurs¹⁰ van het onderzoek verstaan onder een moskee, een gebouw waar de vijf dagelijkse gebeden, onder leiding van een imam, verricht kunnen worden. Het onderzoek gaat over de vraag of de Rotterdamse moskeeën een maatschappelijke rol in de Nederlandse samenleving spelen of kunnen spelen. En zo ja, of zij dan voor de jongeren en de vrouwen een intermediaire rol kunnen spelen tussen de thuis- en de buitenwereld en de inburgering kunnen bevorderen. Verder zou er aan het onderzoek de vraag toegevoegd zijn, of de moskeeën iets zouden willen betekenen op het gebied van kinderopvang.

Wat voor mijn scriptie vooral van belang is, is de vraag of de Rotterdamse moskeeën een maatschappelijke rol in de Nederlandse samenleving spelen, en daarmee dus samenhangend, welke activiteiten de Rotterdamse moskeeën hebben. Hoofdstuk vijf van het onderzoek gaat over de maatschappelijke activiteiten van de moskeeën. De maatschappelijke activiteiten van de Rotterdamse moskeeën heb ik ondergebracht in het algemene activiteitenschema van de scriptie.

In het onderzoek wordt vermeld dat er in totaal 30 moskeeën in Rotterdam zijn (het onderzoek dateert van 2001/2002). Maar recent (november 2010) heb ik van de directeur van SPIOR¹¹ begrepen dat er 32 moskeeën in Rotterdam zijn. In acht jaar tijd kunnen er natuurlijk moskeeën bijgekomen zijn, zoals de es Sèlèèm moskee op de Polderlaan in Rotterdam. Alle moskeeën zouden aan het onderzoek hebben meegedaan wegens de inzet van SPIOR en Diyanet. Hier zal ik ze globaal gaan voorstellen, aan de hand van de drie factoren of de omstandigheden waar de moskeeën zich in bevinden¹².

⁹ Het gaat om 14 Turkse, zes Marokkaanse, één Indonesische, één Somalische, één Bosnische. Drie Pakistaanse en vier Surinaamse moskeeën. (De maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën, blz. 3, Centrum voor onderzoek en Statistiek 2003). Lijst van de deelgenomen moskeeën aan het onderzoek: Bijlage D. blz. 61

¹⁰ Het onderzoeksteam bestaande uit: dhr. N. Adraoui, dhr. M.Aksu, dr. K. Canatan, dr. Ljamai, mevr. Beykan en drs. C. Oudijk. Onder redactie van drs. J.P. van Velzen.

¹¹ Directeur: Ibrahim Spalburg, SPIOR: Stichting Platform Islamitische Organisaties Rijnmond. <http://www.spior.nl>

¹² 1. Huisvesting, 2. Het Bestuur en de bezoekers, 3. De Geestelijken en de Strooming. Als informatiebron voor de beschrijving van de moskeeën heb ik natuurlijk het rapport gebruikt.

3.1.1 Voorstelronde van de moskeeën in Rotterdam

Huisvesting: Meer dan twee derde van de moskeeën staan in de deelgemeenten: Feyenoord, Charlois en Delfshaven. De rest is verdeeld over Noord, Kralingen, Crooswijk, Hoogvliet en het Centrum van Rotterdam. Deze verdeling zou overeenkomen met het aantal moslims in een deelgemeente. De bevolking van Feyenoord als van Delfshaven zou voor 29% uit moslims bestaan. De helft van de Rotterdamse moskeeën zijn niet tevreden met hun huisvesting en willen het liefst verhuizen naar een grotere pand, zodat ze meer maatschappelijke activiteiten kunnen organiseren en meer ruimte hebben op bijzondere dagen.

Het Bestuur & de Bezoekers: De moskeeën in Rotterdam zijn of als een vereniging of als een stichting georganiseerd. De Marokkaanse moskeeën zouden tot in vergelijking met de Turkse en alle andere moskeeën vooral als een vereniging georganiseerd zijn. De meeste Turkse moskeeën geven hun voorkeur aan een stichting als organisatievorm. Een stichting kent geen officiële leden, en de bestuursleden kunnen niet gekozen worden door de gemeenschap. De Turkse moskeeën zien hier het voordeel van in, dat de moskeeën en de goederen van de moskeeën niet in handen kunnen vallen van andere moslims (Turkse), met andere ideologieën, na een bestuursverkiezing. Een stichting als organisatievorm zou naar de mening van de Turkse moskeebesturen in Rotterdam een betere garantie bieden voor de stabiliteit in het bestuur. Maar in de praktijk zouden veel moskeeën met een stichting als organisatievorm, functioneren als een vereniging. Ze hebben dan contributiebetalende leden en de bestuursleden worden dan gekozen door de gemeenschap of anderszins in overleg met hen. In de meeste gevallen is de organisatie zelf de eigenaar van het moskeepand. Bij de Diyanet en de Milli Görüs moskeeën zijn de eigenaren de koepelorganisaties waar zij tot behoren.

Verder, sommige moskeeorganisaties zouden expliciet als moskee functioneren. En sommige andere moskeeën als een islamitisch sociaal-culturele organisatie, waar de gebedsruimte een onderdeel van is. Soms zou er dan ook sprake van zijn dat deze sociaal culturele organisaties een scheiding van bestuurlijke functies kennen. Het moskeebestuur zou dan als bestuur voor de gebedsruimte en de (strikt) religieuze activiteiten functioneren. Alle andere activiteiten (volgens het onderzoek de 'niet religieuze activiteiten') zouden door het bestuur van het islamitisch sociaal-culturele centrum georganiseerd worden, $\frac{1}{3}$ van de Rotterdamse moskeeën zou zo'n scheiding van de functies kennen, men zou dat doen om subsidie te mogen ontvangen voor de verschillende mogelijk emancipatie en participatie bevorderende activiteiten. Anders zou men de moskee alleen zien als een gebedsruimte, en dan zouden de sociaal culturele activiteiten van een moskee niet gesubsidieerd worden. Ter illustratie, in de woorden van de voorzitter van de Somalische moskee in Rotterdam (wat in het onderzoek is weergegeven): *Wij delen hetzelfde gebouw met de moskeeorganisatie, maar wij zijn juridisch gezien een aparte stichting met een eigen bestuur.*

De moskeebesturen in Rotterdam bestaan minimaal uit vier en maximaal uit twaalf personen, vrijwel altijd mannen. Maar liefst in twee moskeeorganisaties zouden er ook vrouwen in het bestuur zitten. Dat is het geval bij de Bosnische moskee en bij een Turkse sociaal culturele centrum, waar een moskee onderdeel van uit maakt. Bij de Bosnische moskee zouden er twee vrouwen in het bestuur zitten. Zij zullen dan, denk ik, actief meepraten over de moskee. Want, bij het Turkse sociaal culturele centrum (Iskender Pasa) zit er wel een vrouw in het bestuur, maar zij zit dan daar wel als de vertegenwoordiger van de vrouwenafdeling, zij zal dan wellicht vooral haar eigen verhaal houden en meer kijken naar haar afdeling dan naar de moskee of organisatie als geheel. Tweederde van de moskeeën in Rotterdam (20) hebben een jongerenafdeling en één derde heeft een vrouwenafdeling. De invloed van jongeren

zou verschillen per moskee, maar de invloed van vrouwen is in alle moskee niet groot te noemen. De vrouwenafdelingen functioneren wel zelfstandig, ze organiseren activiteiten uitsluitend voor de vrouwen, er zou geen of weinig samenwerking zijn tussen de activiteiten van de vrouwen en de mannen, iedere groep is dan zelf, apart bezig met de eigen activiteiten. In het onderzoek staat dat de laatste jaren (en het onderzoek is van 2002) het aantal vrouwenafdelingen in de moskeeën is toegenomen, en mede daardoor zouden de activiteiten voor vrouwen en meisjes meer aandacht krijgen binnen de moskee.

De gemiddelde leeftijd van de moskeebesturen in Rotterdam zou 45 jaar zijn. Men maakt op basis van de leeftijden van de moskeebesturen een onderscheid tussen 'jonge' en 'oude' moskeeën. Onder jonge moskeeën verstaat men: alle moskeeën waarvan de bestuursleden gemiddeld gezien jonger zijn dan vijfenveertig jaar. Zo zouden er in Rotterdam achttien jonge moskeeën zijn. Elf van deze achttien jonge moskeeën zouden Turkse moskeeën van verschillende Turkse stromingen zijn, men berekent in het onderzoek vooral de Marokkaanse moskeeën tot de oudere moskeeën. In het onderzoek heeft men naast de leeftijd van de bestuursleden ook gekeken naar hun opleidingsniveau. Zij concluderen dat de bestuursleden over het algemeen gezien minimaal een MBO diploma hebben, wel met uitzondering van de bestuursleden van de Marokkaanse moskeeën, zij hebben veelal een laag opleidingsniveau.

Men stelt in het onderzoek dat het aantal gelovigen, die vast contact hebben met de moskee gemiddeld rond de zevenhonderd personen ligt. En van deze zevenhonderd personen zouden er vijfendertig personen actief betrokken zijn bij de moskee als vrijwilliger, de laatste jaren zouden er meer vrouwen en studenten bij de moskee als vrijwilliger actief willen zijn. De moskeebesturen zijn met elkaar eens, dat ze meer vrijwilligers nodig hebben, willen ze meer activiteiten kunnen bieden.

De moskeeën zouden meer gebruik willen maken, iets samen willen organiseren of in gesprek willen gaan met verschillende welzijnsinstellingen en buurthuizen in hun eigen deelgemeenten. Maar, de moskeebesturen vinden het niet altijd makkelijk om contacten ermee te leggen, dit zou volgens hen vooral komen door hun gebrek aan taal en kennis van zaken.

De Geestelijken en de Stroming: De leeftijd van de vierentwintig imams in het onderzoek variëren van 20 tot 61 jaar. Van de dertig moskeeën hebben 28 een imam in dienst. Een Surinaamse moskee zou zelfs twee imams in dienst hebben, een vaste imam voor het gebed en een hoogopgeleide imam voor het godsdienstonderwijs.

Twintig van de achtentwintig imams hebben een theologische opleiding gehad. Drie imams hebben een religieuze opleiding gevolgd op het niveau van voortgezet onderwijs. De overige imams hebben een cursus gevolgd om op te treden als imam.

De besturen van bijna alle moskeeën zouden in het onderzoek aangegeven hebben dat een imam meer is dan een religieuze voorganger. De imam zou volgens hen ook niet religieuze taken te vervullen hebben. Zoals: relatiebemiddeling, opvoedingsondersteuning, adviseren over maatschappelijke problemen en bijdragen aan interreligieuze dialoog (in mijn scriptie vallen al deze taken niet buiten de religie). Het is volgens de besturen ook gewenst dat de imams de Nederlandse taal beheersen en kennis hebben van het Westen. Alleen de Surinaamse moskee van de Ahmadiyya beweging zou van oordeel zijn, dat de imam een puur religieuze voorganger is.

De besturen van de moskeeën willen ook graag dat hun imam de Nederlandse taal beheerst. Vijf imams zouden de taal goed beheersen, twaalf imams redelijk, zeven slecht en de overige vier helemaal niet. De vier van de vijf goed Nederlands sprekende imams behoren tot de Surinaamse moskeeën, de vijfde imam is van de Indonesische moskee. De voertaal in de moskeeën is in de regel de taal van het land van herkomst, uitgezonderd de Surinaamse moskeeën en de Indonesische moskee, daar spreekt men Nederlands. In de Marokkaanse moskee al Nasr wordt één keer in de week een preek gehouden in het Nederlands, om zo meer jongeren en anderstaligen (niet Arabisch of Berbers sprekenden) te betrekken bij de moskee.

Bij alle moskeeën, behalve bij de Diyanet moskeeën is het bestuur van de moskee de werkgever van de imam. De imam wordt betaald door de geloofsgemeenschap. De Diyanet imams zijn in dienst van de Diyanet, en zij worden dan ook door Diyanet betaald, zij kunnen dus niet zomaar ontslagen worden door het bestuur, bij alle andere moskeeën is dat mogelijk.

De onderzoekers hebben met acht imams persoonlijk gesproken, deze imams vinden dat zij een voorbeeldfunctie¹³ hebben, ze kunnen anderen motiveren/stimuleren bij maatschappelijke activiteiten. De imams zien zichzelf vooral als raadgever en een voorbeeldfiguur (dus niet zozeer als initiatiefnemer), die de gelovigen een maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel willen meegeven.

In het rapport hebben de onderzoekers gekeken naar de contacten van de moskeeën om hun oriëntatie te begrijpen. Ongeveer de helft van de moskeeën, en dan vooral de Turkse moskeeën zijn aangesloten bij een landelijke koepelorganisatie. Ze zijn aangesloten bij de organisatie van: Diyanet, Milli Görüs, imam Soelayman, of Said Noersi. De Bosnische, de Marokkaanse, de twee Surinaamse, en de Indonesische moskeeën zijn ook aangesloten bij een koepelorganisatie. De dertien andere moskeeën zijn volledig zelfstandig en opereren uitsluitend op lokaal niveau.

Het merendeel van de moskeeën in Rotterdam zijn aangesloten bij de SPIOR. Met uitzondering van Diyanet moskeeën en de Surinaamse Ahmadiyya moskee. De Ahmadiyya moskee kan er niet lid van worden omdat ze niet tot de soennitische islam zou behoren. De helft van de moskeeën (veelal de Turkse moskeeën) in Rotterdam hebben contacten met de algemene welzijnsorganisaties van de deelgemeenten.

¹³ Als voorbeeld -hoe de imams hun rol als geestelijken zien, hoe het in de praktijk vorm krijgt: Bijlage E. blz. 64

3.1.2 De activiteiten van de moskeeën in Rotterdam

A. Strikt religieuze activiteiten

In het onderzoek heeft men niet speciaal gekeken naar de religieuze activiteiten van de moskeeën, maar we kunnen aannemen dat in alle moskeeën:

- De vijf dagelijkse gebeden worden verricht.
- En op de vrijdagen het vrijdagsgedebod wordt verricht
- En dat er op speciale islamitische dagen vieringen en diensten in de moskee plaats zullen vinden.
- En natuurlijk zal de imam een hoe'dbâ (preek) gaan houden.
- En als iemand overleden is, voor degene zal er een djanaza gebed (gebed voor de overledene) verricht worden.
- In de maand Ramadan zullen de moskeeën een moekabala (de Koran in de maand Ramadan helemaal uitlezen) gaan houden en de gelovigen zullen wanneer ze willen in de moskee de Koran gaan reciteren.

B. Interreligieuze en interculturele activiteiten

- Dialoogbijeekkomsten: De dialoogbijeekkomsten in Rotterdam zou volgens het onderzoek vooral op gang zijn gekomen in het kader van 'Culturele Hoofdstad 2001' en dan vooral door het project 'Preken in andermans Parochie' waarbij religieuze groepen hun eigen gebedshuizen beschikbaar stelden voor preken van andere voorgangers.
- Open dagen en open iftaar-maaltijden: De meeste moskeeën organiseren open dagen voor de buurtbewoners. Deze open dagen zouden voornamelijk georganiseerd worden door de islamitische groepen die het langst in Nederland zijn (Marokkaanse, Turkse en Surinaamse moskeeën). De andere groepen zijn volgens het onderzoek nog terughoudend. De Turkse moskeeën van Diyanet hebben een traditie van open dagen en stellen jaarlijks op een bepaalde dag de moskee open voor andersdenkenden.
- Open iftaar-maaltijden: Met de open iftaar-maaltijden nodigen de moskeeën individuen en groepen uit om mee te eten en het vasten (eventueel) te verbreken, zo willen de moskeeën de onderlinge verdraagzaamheid vergroten.
- Overige ontmoetingen: De meeste moskeeën ontvangen met regelmaat bezoeken van scholen en van verscheidene stichtingen/organisaties. Sommige Turkse moskeeën hebben ook een 'Roosdag' in het leven geroepen. De Roosdag is ter gelegenheid van de geboorte van profeet Mohammed. Op de Roosdag worden rozen aan de buurtbewoners uitgedeeld. En er wordt dan ook uitleg gegeven over de 'Roos' oftewel over profeet Mohammed.

C. Onderwijs activiteiten

- Huiswerkbegeleiding: Verschillende moskeeën geven huiswerkbegeleiding en extra steunlessen aan kinderen en middelbare scholieren. Moskeeën die een internaat hebben geven dagelijks huiswerkbegeleiding, moskeeën die geen internaat hebben organiseren het tweemaal per week.
- Nederlandse Taalles en cursus eigen taal: Een aantal moskeeën organiseren cursussen om de eigen taal te leren spreken en schrijven. De cursussen zijn bedoeld voor iedereen, bij de ouderen is de cursus gekoppeld aan een alfabetiseringcursus. Sommige moskeeën in Rotterdam bieden ook Nederlandse taallessen aan.
- Studiecentra/Internaten: Verschillende Turkse moskeeën in Rotterdam, van verschillende groepen (Milli Görüs, Diyanet, Soelaymanci en Noerdji's) hebben een internaat. De internaten zijn voor de jeugd van twaalf tot achttien jaar. Er zijn aparte internaten voor jongens en meisjes. Volgens het onderzoek, willen de internaten met hun bestaan enerzijds de onderwijskansen voor de jongeren

vergroten, immers er wordt dagelijks huiswerkbegeleiding gegeven. En anderzijds, zo willen de moskeeën met internaten de jongeren naar hun eigen ideeën/levensbeschouwing vormen. De jongeren gaan overdag gewoon naar school, en als ze uit school zijn dan komen ze naar het internaat en blijven daar eten, huiswerk maken en slapen. De jongeren gaan meestal pas in de weekenden naar huis.

- De ICT activiteiten: Computer -en internetcursussen, ze hebben als doel om de jongeren van de straat te houden en om de ouderen te leren omgaan met de computer. Deze activiteiten zien we vooral terug in de Turkse moskeeën.
- Studieweekend en zomercursussen: De studieweekenden zijn vooral voor de volwassenen. De studieweekenden worden één of meer per jaar georganiseerd voor jongens en mannen, het zijn kadercursussen en trainingen voor bestuurders en vrijwilligers, er zou elke keer andere onderwerpen centraal staan. Te denken valt aan: vergadertechnieken, subsidiezaken, projectontwikkeling, boekhouden. De zomercursussen worden vooral georganiseerd voor kinderen en jongeren die tijdens de zomervakantie in Nederland verblijven, er zijn aparte cursussen voor jongens en meisjes. In deze cursussen worden culturele en religieuze activiteiten gecombineerd met recreatieve en sportieve activiteiten. De zomercursussen hebben volgens het onderzoek een religieuze, een culturele en een sociale functie.
- Gezondheidskursussen voor vrouwen: De gezondheidskursussen worden meestal gegeven door de GGD, de cursussen worden dan meestal in eigen taal (Turks, Marokkaans enz.) aangeboden door de GGD. De cursussen kunnen verzorgd worden op initiatief van het moskeebestuur of de vrouwengroep, maar soms ook op verzoek van GGD in het kader van een eigen project. Als het op verzoek van GGD is, dan worden de moskeeën gebruikt als een kanaal om migranten te bereiken. De Diyanet moskeeën in Rotterdam blijken veel van dergelijke cursussen te organiseren voor vrouwen, vaak gaat het dan om ziektes wat bij de migranten veel voorkomt of over gezonde voeding.
- Op de arbeidsmarkt gerichte activiteiten: Een aantal moskeeën in Rotterdam blijken samen te werken met het Centrum voor Werk en Inkomen. Er wordt informatie gegeven over opleidingsmogelijkheden, solliciteren, rechten en plichten van werklozen, en dergelijke onderwerpen
- Kadercursussen en EHBO: De kadercursussen voor bestuurders en vrijwilligers worden georganiseerd door de Stichting Train. En in een paar moskeeën vinden er EHBO cursussen voor mannen plaats.
- Handenarbeid/naai en kooklessen voor vrouwen: Deze activiteiten worden meestal voor vrouwen georganiseerd, door de moskeeën met een vrouwenafdeling of groep. De activiteiten hebben als doel om het onderlinge contact te versterken en problemen bespreekbaar te maken. Een Somalische vrouwengroep blijkt zo een naaicursus te organiseren om het sociale isolement van de Somalische vrouwen te doorbreken.
- Muziekcursus en folklore: Niet veel moskeeën hebben interesse voor muziek en folklore, behalve een paar Turkse en de Indonesische moskee.
- Godsdienst, Koran en Arabische taallessen: Ook dit staat in het onderzoek niet vermeld (net als de religieuze activiteiten), maar we kunnen met zekerheid stellen dat ten minste één van deze drie activiteiten in de moskeeën aangeboden zullen worden.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

- Voorlichting over onderwijs: Tweederde van de moskeeën in Rotterdam organiseren voorlichtingsactiviteiten over het onderwijssysteem in Nederland. Deze activiteiten komen ieder jaar terug, vooral tijdens de tijden van het Cito-toets. Soms werken de moskeeën bij het organiseren van zo'n voorlichtingsdag/avond met studentenverenigingen.
- Voorlichting en cursussen over opvoedingsproblemen: Er worden in een aantal Marokkaanse moskeeën voorlichting gegeven over opvoedingsproblemen, dit vooral in samenwerking met het Marokkaanse Vrouwencentrum. De bijeenkomsten en/of de cursussen zijn bedoeld voor zowel mannen als vrouwen.
- Politieke voorlichtingsbijeenkomsten: Er worden voorlichtingsavonden georganiseerd om de achterban te informeren over de verschillende politieke partijen en over 'hoe te stemmen' (praktische informatie). Sommige allochtone kandidaten van een politieke partij doen aan dergelijke voorlichtingsavonden mee.
- Andere voorlichtingsbijeenkomsten: Voorlichtingsbijeenkomsten worden volgens het onderzoek door de helft van de moskeeën georganiseerd. De actuele gebeurtenissen binnen en buiten Nederland worden er dan besproken. Zo zouden er voorlichtingsbijeenkomsten zijn geweest over: jeugdcriminaliteit, drugsproblematiek, omstreden uitspraken van imam el Moumni over homo's, over 11 september en over de bezetting van Palestina. Er zijn specifieke problemen of thema's waarover gesproken kan worden per moskee, gezien er verschillende moskeeën van verschillende moslimgroepen bestaan. Zo zijn er volgens het onderzoek in de laatste jaren in de Somalische moskeeën veel themabijeenkomsten gehouden over vrouwenbesnijdenis.
- Voorlichting over ouderenzorg: De moskeeën in Rotterdam hebben een groeiende interesse voor de zorgvraag van ouderen, aldus het onderzoek, de moskeeën spelen zelf in op de zorgvraag van ouderen, of anders geven ze voorlichting over de zorg die de Nederlandse instellingen kunnen bieden.
- Inburgeringsprogramma's: het zijn meer voorlichtingsavonden over de Nederlandse samenleving, dan een echte cursus.
- Lezingen en/of conferenties: Tweederde van de moskeeën organiseren lezingen of een conferentie over de eigen cultuur, geschiedenis of ontwikkelingen in het land van herkomst. (staat niet in het onderzoek: maar er zullen ook lezingen en conferenties met betrekking tot de islam in de moskeeën plaats vinden).

E. Diaconaal werk

- Individuele hulpverlening: In de meeste gevallen nemen een paar vrijwilligers, samen met een aantal bestuursleden, de individuele hulpverlening op zich. Er wordt veel gebruik gemaakt van de individuele hulpverlening in eigen kring.
- Ziekenbezoek: Er zijn moskeeën die een lijst ophangen van de moslims die ziek zijn, op grond van deze lijsten worden ziekenbezoeken georganiseerd.
- Advies en informatiecentrum: Het onderzoek verhaalt over een moskee in Delfshaven, de Ayasofya moskee, waar een advies en een informatiecentrum is opgericht. Met beroepskrachten die vijf werkdagen per week werkzaam zijn.
- Ontmoetingsactiviteiten voor de ouderen: Achttien moskeeën hebben een ontmoetingsruimte voor ouderen (theehuis/dorpskamer). De moslimouderen komen niet alleen om te bidden naar de moskee, maar het is vaak een plek waar ze hun dagen doorbrengen.
- Iftaar maaltijden: Iftaar -maaltijden aan de moslimgevangenen.

F. Overige activiteiten

- Voetballen, zwemmen, biljarten en tafeltennis: In het onderzoek wordt vermeld dat de activiteiten als: zwemmen, biljarten en tafeltennis bijna uitsluitend door de Turkse moskeeën georganiseerd worden. Voetballen en biljarten worden aangeboden voor de jongens, en zwemmen meer voor de meisjes. Volgens de bestuurders worden jongeren door middel van sport van de straat gehouden en wordt hun vrije tijd op een nuttige manier ingevuld.
- Excursies: De excursies zijn gericht op alle groepen. de meeste excursies vinden in de zomermaanden plaats.
- Nationale feestdagen en/of herdenkingsdagen: Vooral de Turkse Diyanet moskeeën en de Pakistaanse moskeeën blijken hun nationale feestdagen te vieren. De feesten/vieringen zouden een manier zijn om hun eigen identiteit mee te geven aan de in Nederland opgroeiende kinderen. Er staat dat de Milli Görüs moskeeën kinderfeesten organiseren in het kader van religieuze feestdagen (Ramadan en het offerfeest), terwijl de Diyanet moskeeën kinderfeesten organiseren in het kader van nationale feesten.

3.1.3 Conclusie van het onderzoek

De onderzoekers concluderen dat het merendeel van de moskeeën in Rotterdam verschillende activiteiten hebben en zich niet beperken tot alleen religieuze activiteiten. In het onderzoek worden de moskeeën, gezien hun activiteiten door de onderzoekers in drie groepen gedeeld. Er zouden in Rotterdam drie soorten moskeeën zijn:

1. Religieuze moskeeën: moskeeën die incidenteel en weinig maatschappelijke activiteiten organiseren en op weinig maatschappelijke gebieden actief zijn.
2. De beperkt maatschappelijke moskeeën: de activiteiten van deze moskeeën zijn niet structureel en intensief.
3. De maatschappelijke moskeeën: dit zijn moskeeën die structureel en veel, op verschillende gebieden, maatschappelijke activiteiten organiseren.

De helft van de Rotterdamse moskeeën zijn volgens de onderzoekers religieus georiënteerd. De functie van de moskee als gebedshuis staat dan centraal. Deze moskeeën zouden onderling wel hulpverlening, herdenkingsfeesten en voorlichting voor hun achterban organiseren, maar geen huiswerkklassen, sportieve activiteiten of computerlessen hebben. De andere helft van de moskeeën zou weinig of juist veel maatschappelijk betrokken zijn.

Het rapport maakt tot in vergelijking met mijn scriptie een onderscheid tussen religieuze en niet-religieuze activiteiten. In de scriptie maak ik meer een onderscheid tussen 'strikt religieuze' en 'alle andere'¹⁴ activiteiten. Maar, in de 'alle andere activiteiten' zie ik de religie alsnog terug. Daarom dat ik ze ben gaan beschouwen als religieuze activiteiten. En omgekeerd zien we in de *strikt religieuze activiteiten* de maatschappelijke vraagstukken terug (bijvoorbeeld: tijdens een preek kan men een maatschappelijk vraagstuk als thema hebben). De verschillen tussen de moskeeën ontstaan volgens het rapport min of meer door: de infrastructuur/huisvesting, de achtergrond van de bestuursleden en de rol van de imam en de moslimgemeenschap. Deze conclusie komt overeen met mijn constatering in hoofdstuk twee, waarin ik een eerste vergelijking had gemaakt tussen de gebedshuizen.

¹⁴ Interreligieuze en interculturele activiteiten, Onderwijs activiteiten, Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten, Diaconaal werk en Overige activiteiten.

3.2 De Activiteiten van Eyüp Sultan en de el Tawheed moskee

3.2.1 Moskee Eyüp Sultan

A. *Strikt Religieuze activiteiten*

- De gebeden. Aan de vijf dagelijkse gebeden en aan het vrijdagsgesbed in de moskee doen alleen de mannen mee. Het is meer een onbesproken regel dan een geloofskwestie.
- Koran en Islamonderwijs. Op de woensdagmiddagen, zaterdag en de zondagen krijgen de kinderen/tieners en de vrouwen les in Koran recitatie en Islam. Vrouwen en meisjes krijgen les van een vrouwelijke imam. De kinderen en de jongens krijgen les van de imam. De imam wordt hierbij geholpen door een aantal vrijwilligers. De spreektaal in de moskee is Turks, net als het lesmateriaal van Diyanet. Zowel de kinderen, de tieners als de vrouwen krijgen alleen les in het reciteren van de Koran, het lezen ervan wordt gezien als devotie. Er wordt geen les gegeven in het snappen van wat er gelezen wordt (behalve de imam beheerst niemand de Arabische taal). De Islam leren de gelovigen in de moskee niet direct zelf van de Koran en van de ahadith kennen, ze zijn afhankelijk van de imam (en zijn preken) en van de beschikbare boeken in het Turks.
- In de Eyüp Sultan moskee worden de twee islamitische feestdagen: le'd al Fitr en le'd al Adha gevierd.
- In de moskee vinden er extra lezingen of vieringen plaats i.v.m. de geboortedag van profeet Mohammed.

B. *Interreligieuze en interculturele activiteiten*

- Interreligieuze activiteiten. Eyüp Sultan staat open voor interreligieuze activiteiten. De moskee doet mee aan de 'sohbet' avonden in Utrecht (sohbet=dialog). De voorzitter van de moskee of de imam bezoekt dan deze avonden. De imam van de moskee spreekt geen Nederlands. Vaak moet er iemand van de gemeenschap mee om als vertaler op te treden. De moskee houdt één keer per jaar een open dag voor de buurtbewoners en voor de geïnteresseerden. De bezoekers krijgen dan informatie over de moskee en over de islam.
- De kerken worden vooral tijdens de christelijke feestdagen bezocht (door de imam en/of de voorzitter). Vanuit de christelijke kant van Utrecht doen de gelovigen weer mee met een iftar maaltijd in de maand Ramadan. De moskee organiseert niet echt iets samen met de andere kerken en moskeeën in de buurt (er is een Marokkaanse moskee in de buurt van Eyüp Sultan). Niet de bezoekers van de moskee maar alleen de sleutelfiguren van de moskee zijn betrokken bij de interreligieuze activiteiten, de achterban krijgt weinig tot niets mee.

C. *Onderwijs activiteiten*

- Er wordt Koran en Islamlessen gegeven aan de kinderen, tieners en de vrouwen. Er worden niet structurele sportdagen georganiseerd voor de kinderen en de jongeren, vaak als afsluiting van de lessen voor de zomervakantie. De spreektaal in de moskee is Turks, ook om de kinderen de Turkse taal mee te geven, de kinderen krijgen in de moskee geen les in de Turkse taal.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

- Er vinden in de moskee geen debatten plaats, evenmin voorlichtingsbijeenkomsten. Er is daar eigenlijk geen ruimte voor. Voorlichtingsbijeenkomsten lijken meer in het nabij gelegen buurthuis plaats te vinden.

E. Diaconaal werk

- Vanuit de moskee worden er bezoeken gebracht aan zieken en ouderen, maar er is hier geen beleid over. De voorzitter verteld dat hij ook moslimgevangenen zou willen bezoeken, maar dat hij niet precies weet hoe hij het zou moeten doen. Hij geeft aan dat zijn Nederlands niet voldoende is, om contact te leggen met de gevangenen.
- Vanuit de moskee vindt er geen ziekenzorg plaats. De moslims regelen dit onderling vaak zelf. De gelovigen uit de gemeenschap zelf zetten zich wel vaak in voor de zieke familieleden en/of burens, aldus de voorzitter van de Eyüp Sultan.
- De moskee heeft geen faciliteiten om daklozen en asielzoekers op te vangen. De voorzitter geeft over dit onderwerp uit zijn jeugd een voorbeeld uit Turkije weer. Er zouden in sommige dorpen in Turkije, naast de moskeeën, huizen voor gasten zijn, waar vreemdelingen even konden logeren. Van de voorzitter mag iedereen, ongeacht zijn godsdienst en nationaliteit bij de moskee aankloppen met een hulpvraag. Dat mogen ze ook met een brief doen. Of de moskee de hulpvraag dan ook kan beantwoorden is dan de vraag, maar de voorzitter geeft aan dat ze tenminste zullen luisteren en zullen zoeken naar mogelijke oplossingen. De voorzitter ziet dat als vanzelfsprekend, er is geen beleid om de gelovigen en de omstanders te stimuleren om met een hulpvraag te komen.
- Er wordt kleding en geld ingezameld door de moskee. Kleding voor kinderen en baby's wordt in de gemeenschap zelf verdeeld. De kleding voor volwassenen geeft de moskee weg aan stichtingen.

F. Overige activiteiten

- Omdat de bezoekers van de Eyüp Sultan voornamelijk uit Turkse moslims bestaat, worden er in de moskee naast de twee islamitische feestdagen ook de niet religieuze, aan de Turkse staat gerelateerde, nationale feest- en gedenkdagen gevierd. Te denken valt aan 'yirmi üç nisan çocuk bayramı (23 april, het kinderfeest, de stichting van de Turkse staat). Soms worden deze dagen niet in de moskee gevierd, maar de moskeegangers als de moskee zelf zijn er wel sterk bij betrokken.

3.2.2 Moskee el Tawheed

A. Strikt Religieuze activiteiten

- Er wordt in de moskee vijf keer per dag het gebed verricht en op de vrijdag is er het vrijdagsgedeb met een lezing. Zowel de mannen als de vrouwen doen hieraan mee.
- De moskee viert alleen de religieuze feestdagen, die de profeet ook zou hebben gevierd, en dat zijn er dan maar twee: le'd al Fitr en le'd al Adha (Ramadan/Suikerfeest en het offerfeest).

B. Interreligieuze en interculturele activiteiten

- De moskee geeft in de maand Ramadan iftar maaltijden en soms nodigen ze groepen mensen ook uit.
- De moskee geeft aan dat ze open staan voor interreligieuze dialoog en dat er soms dominees en rabbijnen op bezoek komen om kennis te maken met de moskee. Maar meer ook niet. De moskee heeft wel veel contact met andere moskeeën, voornamelijk met gelijkgezinde moskeeën, de jongeren en de imams van deze moskeeën ontmoeten dan elkaar om ideeën uit te wisselen of om samen te werken aan een project, ook geven ze lezingen en gaan voor in het gebed bij de broedermoskeeën.

C. Onderwijs activiteiten

- De moskee biedt cursussen over de islam aan iedereen. De godsdienstlessen zijn uitgebreid en systematisch en er wordt ook Arabisch als taal gegeven. Meestal wordt Arabisch in de moskee onderwezen aan de gelovigen zodat ze de Koran kunnen leren lezen, het is geen doel op zichzelf. Maar bij el Tawheed worden deze twee cursussen apart gegeven. De Koran wordt ook uit het hoofd geleerd (veel intensiever dan bij de moskee van de Diyanet). Daarnaast wordt er ook uitleg gegeven van wat er staat. De godsdienstlessen bestaan uit:
 - Aqidah- de geloofsprincipes van de islam, de eenheid van Allah
 - Fiqh- geboden en verboden in de islam, leefregels
 - Koran- recitatie en het begrijpen van de Koran
 - Ahadith- overleveringen van en over de profeet
 - Geschiedenis van de Islam- zijn ontstaansgeschiedenis
- De moskee heeft een jongerencommissie, zij vertalen en schrijven artikelen over de islam, ze geven een maandblad uit en ze hebben een website waar de zelf geschreven of vertaalde artikelen te lezen zijn.
- De moskee overweegt om huiswerkbegeleiding aan basis -en middelbare scholieren te geven, ze kijken of het realiseerbaar is en of ze de juiste personen hiervoor kunnen vinden. In de moskee worden ook lezingen en conferenties gehouden.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

- In de moskee vinden er verschillende lezingen plaats, de lezingen worden gegeven door verschillende sprekers, zij worden dan uitgenodigd om een lezing te houden. De inhoud van de lezingen zijn uitsluitend godsdienstig van karakter. In de moskee vinden er geen debatten en voorlichtingsbijeenkomsten plaats.

E. Diaconaal werk

- De moskee moedigt en ondersteunt de initiatieven voor ziekenbezoeken thuis of in het ziekenhuis. In de moskee hangt een lijst met de namen van zieken en eventueel hun kamernummer in het ziekenhuis (de lijst wordt bijgehouden door een vrijwilliger in de moskee).

- De moskee biedt mogelijkheden/vervoer voor gehandicapten en ouderen (voor degenen die mobiel beperkt zijn) om op de vrijdagen en op de feestdagen naar de moskee te komen om te bidden. De toegang naar de moskee is rolstoel vriendelijk.
- De moskee organiseert in samenwerking met de 'Cordaan' voor verstandelijke gehandicapten iftaar maaltijden in de maand Ramadan.
- De imams van de moskee maar ook een aantal vrijwilligers van de moskee bieden geestelijke zorg aan zieken en stervenden. De moskee biedt daarnaast ook geestelijke zorg aan familie en/of nabestaanden van de zieke of stervende.
- De moskee heeft geen faciliteiten, kennis en kunde om daklozen, verslaafden als asielzoekers (zonder status) te helpen. De moskee zou hen mogelijk alleen door kunnen verwijzen naar mogelijke instanties die erover gaan, zoals ze dat ook doen met personen met een zorgvraag –zij worden doorverwezen naar een islamitische thuiszorg organisatie.
- De moskee verzamelt kleding in, bijvoorbeeld voor Gaza. De gelovigen kunnen hun zakaat en Ramadan al-fitr aan de moskee geven. Zij zorgen er dan weer voor dat het naar een hulporganisatie gaat (zoals naar de stichting ISRAA¹⁵ *Internationale Steun Rechtstreeks Aan Armen*).

F. Overige activiteiten

- Op de website van stichting el Tawheed zijn artikelen en oproepen te vinden, omtrent discussies over de islam en zijn plaats/uitingsvormen in Europa en/of Nederland. Een voorbeeld: een oproep om het dragen van niqaab te steunen.

¹⁵ <http://www.israa.nl/index.html>

3.3 Een vergelijking tussen de twee moskeeën

Hier zal ik de verschillen en de overeenkomsten tussen de Eyup Sultan en de el Tawheed moskee gaan uiteenzetten. Dit zal ik om te beginnen gaan doen aan de hand van de drie factoren waardoor een moskee mogelijk anders is of wordt dan een andere moskee. En daarna zal ik kijken naar de verschillen en de overeenkomsten tussen de beide moskeeën aan de hand van hun activiteiten.

3.3.1 Een vergelijking aan de hand van de drie factoren

Huisvesting: De el Tawheed moskee staat in Amsterdam, is een gebouw tussen de vele gebouwen, het valt als moskee zijnde niet op, het is gevestigd in één van de vele drukke zijstraatjes van Amsterdam. Qua ruimte is de el Tawheed moskee wel ruimer dan de Eyup Sultan, het telt twee gebedsruimtes (voor de mannen en de vrouwen apart) en heeft daarnaast ook verschillende lokalen. De Eyup Sultan moskee staat wel vrij van alle andere gebouwen, is in een cirkelvorm gebouwd, hoewel het niet lijkt op een standaard moskee is het wel herkenbaar als een speciaal gebouw. De moskee heeft weinig lokalen om het als leslokaal te kunnen gebruiken. De vrouwen hebben zoals bij de el Tawheed moskee geen eigen gebedsruimte. De el Tawheed moskee heeft een eigen boekenwinkel, daartegenover heeft de Eyup Sultan een sociale ruimte voor de mannen en een winkeltje met Turkse producten.

Het Bestuur & de Bezoekers: Hoewel ik weinig weet over de achtergrond van de bestuursleden kan ik met zekerheid zeggen dat de bestuursleden van de Eyup Sultan weinig in aantal zijn tot in vergelijking met de bestuursleden van de el Tawheed moskee. De bestuursleden van de el Tawheed moskee, zijn eigenlijk meer de bestuursleden van de stichting el Tawheed, waar de moskee el Tawheed een onderdeel van is. De bestuursleden van de Eyüp Sultan zijn allen van Turkse afkomst, maar dat is niet het geval bij de el Tawheed moskee (de bestuursleden zijn van verschillende nationaliteiten), daarnaast maken bij de el Tawheed moskee ook de imams deel uit van het bestuur. De bezoekers van de el Tawheed moskee zijn van alle nationaliteiten en de voertaal in de moskee is meestal Arabisch of Nederlands. El Tawheed heeft een Nederlandstalige website en geeft ook een blad over de islam uit in het Nederlands. Bij de el Tawheed moskee zijn veel jongeren betrokken en de moskee heeft een eigen jeugdcommissie. Gelovigen van de Eyup Sultan kunnen zich wenden tot de website van de Diyanet en mochten ze een tijdschrift willen lezen dan kunnen zij zich abonneren op één van de tijdschriften van Diyanet (verkrijgbaar in het Turks). De moslimgemeenschap van de Eyüp Sultan kunnen we samenvatten als: Turkse gezinnen en/of bewoners voornamelijk uit Kanaleneiland, van alle leeftijden- mits er activiteiten vanuit de moskee voor hen wordt aangeboden.

De Geestelijken en de Stroming: De Eyup Sultan moskee maakt deel uit van Diyanet en heeft een imam uit Turkije. De bezoekers zijn voornamelijk van Turkse afkomst, de imam maakt geen deel uit van het bestuur, zijn functie is vooral gericht op de strikt religieuze activiteiten. In alle andere activiteiten lijkt hij meer een symbolische waarde te hebben dan een leidende functie. Hij is dan ook maar vier jaar in dienst van de Eyup Sultan moskee, daarna zal hij vervangen worden door een collega uit Turkije. Bij de el Tawheed moskee zijn twee imams betrokken, één daarvan is de medeoprichter van de moskee. De twee imams van de el Tawheed zitten in het bestuur van de Stichting el Tawheed en zijn dus zo ook soms de initiatiefnemers of de bedenkers van de activiteiten van de moskee. In beide moskeeën is de imam degene die over de inhoud van de religie gaat. Vragen omtrent de godsdienst moeten dan ook aan de imam gesteld worden. Beide moskeeën hebben ook een vrouwelijke imam of prediker, speciaal voor de vrouwen.

3.3.2 Een vergelijking aan de hand van de activiteiten van de moskeeën

A. Strikt religieuze activiteiten

De Eyup Sultan moskee viert naast de twee standaard vieringen of feesten in de Islam, ook nog andere speciale of bijzondere dagen, zoals de geboortedag van de profeet. De salafie moskee el Tawheed kan dat als vernieuwing in het geloof zien, en het eventueel afwijzen. De Koran lessen voor de kinderen of voor de volwassenen heb ik bij de Eyup Sultan moskee ook bij de strikt religieuze activiteiten gezet, omdat zij het ook als een religieuze gebod/vreugde of als devotie ervaren, ermee bezig zijn. Het ervaren, staat dan meer voorop dan het begrijpen ervan. Bij de el Tawheed is dat ook wel zo, maar daar is het meer een onderwijs activiteit, men gaat er meer iets wereldlijks mee om. Voor de rest zijn de strikt religieuze activiteiten gelijk te noemen, aangezien het beide om soennitische moskeeën gaat.

B. Interreligieuze en interculturele activiteiten

De moskee Eyup Sultan zit in de dialoggroep 'Sohbet' en heeft contacten met enkele kerken in Utrecht. De moskee houdt open dagen voor de buurtbewoners en geïnteresseerden, het winkeltje van de moskee trekt ook buurtbewoners aan. De el Tawheed moskee heeft weinig contacten met de buurtbewoners of met de kerken in Amsterdam. Hoewel de Diyanet moskeeën in veel landen te vinden zijn, heeft de moskee Eyup Sultan zelf, weinig contact met deze moskeeën. De el Tawheed moskee is wel weer internationaal georiënteerd, dat heeft natuurlijk ook gedeeltelijk te maken met de moskeebezoekers zelf en de bestuursleden (ze behoren niet tot één bepaalde etniciteit). De taal van de moskee speelt ook een rol. Arabisch geldt voor hen als een taal waarmee ze kunnen communiceren met heel veel moslimlanden en gemeenschappen. En anders hebben ze nog altijd Nederlands of Engels. De Diyanet moskee heeft uitsluitend Turks als taal, de moskeebezoekers spreken onderling in de moskee wel Nederlands, maar dat is niet de voertaal vanuit de moskee. Kortom, moskee el Tawheed werkt meer samen met gelijkgezinde moskeeën en stichtingen binnen en buiten Nederland. Beide moskeeën ontvangen geïnteresseerden zoals individuen en scholen graag als gasten in hun moskee.

C. Onderwijs activiteiten

De godsdienst en de koranlessen zijn bij de el Tawheed moskee veel uitgebreider dan bij de Eyüp Sultan. En naast de godsdienst en de koranlessen worden in de el Tawheed moskee ook Arabische taallessen gegeven. Arabisch wordt aan de gelovigen gegeven omdat het de taal van de Islam is, de gelovigen worden zo ook zelfstandig bij het lezen en begrijpen van de Koran en de ahadith (overleveringen van en over de profeet). De moskee el Tawheed vraagt zich ook af of ze huiswerkbegeleiding zouden kunnen geven, of het realiseerbaar is, of ze daar de juiste vrijwilligers voor zouden kunnen vinden. De moskee heeft een jeugdcommissie, zij schrijven of vertalen artikelen over de islam, die ze weer op de website van el Tawheed zetten. Verder organiseren ze de lezingen speciaal voor jongeren en Nederlands sprekenden. In beide moskeeën, worden godsdienst en koranlessen gegeven. In beide moskeeën vinden er geen verschillende cursussen plaats zoals in de moskeeën in Rotterdam.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

Er worden in de el Tawheed moskee lezingen en conferenties gehouden, zowel in het Arabisch als Nederlands. Deze zijn zowel voor mannen als vrouwen toegankelijk (net als het vrijdagsgesbed). In de Diyanet moskee vinden er geen lezingen en conferenties plaats, maar wel preken van de imam op de vrijdagen, of op bijzondere dagen, en deze preken zijn dan alleen toegankelijk voor de mannen (het lijkt meer op een onbesproken regel). Het verschil tussen een lezing en een preek is vooral wie er aan het woord is. Tijdens een lezing is niet de imam van de moskee aan het woord, maar iemand vanuit de gelovige gemeenschap zelf, of een 'leek' van

een andere gelijkgezinde moskee. El Tawheed probeert met zijn speciale lezingen in het Nederlands op de zondagen de Nederlandstalige moslims en de jongeren te bereiken. Eyup Sultan heeft dergelijke lezingen niet. Beide moskeeën houden zich bezig met preken en lezingen waar Islam en zijn leefregels centraal staan, er vinden zoals in de moskeeën in Rotterdam geen voorlichtingsbijeenkomsten plaats.

E. Diaconaal werk

De moskee el Tawheed organiseert met de stichting Cordaan iftaar maaltijden voor gehandicapten, moskee Eyüp Sultan heeft dergelijke iftaar maaltijden niet. El Tawheed biedt vervoer aan, voor gehandicapten en voor allen die mobiel beperkt zijn, ze willen dat de moskee toegankelijk voor iedereen is. De toegang naar de moskee is rolstoelvriendelijk. Beide moskeeën hebben geen faciliteiten, kennis en kunde om daklozen, asielzoekers, verslaafden en eenieder met een complexe hulpvraag zelf op te vangen. Maar el Tawheed kan tot in vergelijking met de Eyup Sultan degenen wel doorverwijzen naar bijvoorbeeld een islamitische thuiszorgorganisatie. In beide moskeeën vindt er vanuit de moskee ziekenbezoek plaats, in de Eyup Sultan weet men meer van horen zeggen dat er iemand ziek of stervende is, degene hoort dan tot de kennissenkring van de moskeebezoekers. Bij de el Tawheed moskee worden de namen van de zieken opgehangen in de moskee, men hoeft dan degene niet te kennen. Beide moskeeën verzamelen kleding in om het vervolgens aan stichtingen weg te geven.

F. Overige activiteiten

El Tawheed heeft een eigen website waarin soms artikelen en oproepen te lezen zijn over actuele onderwerpen in de Nederlandse of Europese samenleving waar de islam en zijn uitingsvormen ter discussie staan. Eyup Sultan houdt zich met dergelijke vraagstukken of actuele onderwerpen aangaande de islam in de Nederlandse samenleving niet bezig, de moskeebezoekers misschien wel onderling, maar het vindt niet vanuit de moskee plaats. In de Eyüp Sultan moskee viert men aan de Turkse staat en identiteit gerelateerde feest en gedenkdagen, in de el Tawheed moskee vinden dergelijke activiteiten niet plaats. In de Eyüp Sultan vinden er niet structurele sportdagen plaats voor kinderen, het is mij echter niet bekend geworden of dergelijke recreatieve activiteiten voor kinderen in de el Tawheed moskee ook plaats vinden.

3.4 Conclusie van de twee moskeeën

De el Tawheed en de Eyup Sultan verschillen van elkaar niet alleen qua de samenstelling van de mensen in en rondom de moskee en door de activiteiten, maar ook wegens hun organisatievorm. De el Tawheed moskee is anders georganiseerd dan de Eyup Sultan moskee, de moskee maakt deel uit van een stichting met verschillende commissies, de vertegenwoordigers van de commissies, waaronder de twee imams van de moskeecommissie, zitten in het bestuur. De bestuursleden als de bezoekers zijn van verschillende nationaliteiten. Het ziet er allemaal veel dynamischer en beter georganiseerd uit. En dat zien we dan ook in de activiteiten en in de mogelijke middelen om zich en de dawah¹⁶ kenbaar te maken naar de eigen bezoekers en de buitenwereld terug.

De moskee Eyup Sultan lijkt zich meer bezig te houden met het beleven van de islam, volgens de eigen Turkse tradities, vooral beleven dan leren, tot in tegenstelling met de el Tawheed. De onderwijsactiviteiten van de Eyup Sultan is minimaal en globaal te noemen (de Koran leren lezen –zonder het te hoeven begrijpen, de vijf en de zes zuilen van de islam en het geloof kennen en iets weten van het leven van de Profeet). De Eyup Sultan is meer een moskee, oftewel een heilige plek waar gelovigen (vooral de gelovige mannen) bij elkaar kunnen komen en eventueel heilige woorden kunnen opzeggen. Bij de el Tawheed moskee hebben de vrouwen een echte eigen ruimte. En mochten ze op de vrijdag willen komen bidden, dan kan dat ook gewoon. De el Tawheed moskee zou ik dan willen typeren als een moskee die de religie wil beleven, leren en uitdragen –zowel naar alle moslims van alle nationaliteiten (het is een niet etnische moskee) als naar alle andersdenkenden.

Tot in vergelijking met de el Tawheed moskee is de Diyanet moskee wel weer actief in interreligieuze dialoog en heeft zo ook meer contact met de kerken en misschien ook wel met andere gebedshuizen of centra's van andere religies. Het kan zijn dat de Diyanet moskee meer dan de Salafie moskee in Amsterdam het besef heeft dat ze met andersdenkenden in een wijk of stad samenleven en dat het goed is om met elkaar in gesprek te zijn. De Diyanet moskee staat immers in een woonwijk en is een moskee van de Turkse gemeenschap in Kanaleneiland. Het gaat dan vooral om gezinnen en niet om individuen of om gezinnen rondom een religie met als einddoel de religie.

¹⁶http://www.eltawheed.nl/index.php?s=e44c744251a95307ab12e21a63766dba&nav=static&content=onze_dawah
(28 maart 2011)

3.5 Afsluitend van hoofdstuk 3

Het onderzoek over de maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën laat goed zien dat moskeeën tal van activiteiten hebben. Maar wel moet men niet verwachten dat alle moskeeën in Nederland veel en soortgelijke activiteiten hebben. Men moet ook vooral kijken naar de samenstelling van de bezoekers en naar het bestuur om een idee te krijgen, of om een schatting te maken, waarmee de moskee zich vooral bezighoudt. Zo richt de Eyup Sultan moskee zich meer tot de Turkse gemeenschap in Kanaleneiland en hun moskee is verweven met de Turkse traditie van islam belijden, het is een moskee van de Turkse gezinnen in Kanaleneiland. De el Tawheed moskee is meer een moskee waar uitsluitend de religie de verschillende groepen mensen met elkaar verbindt. Ze zijn dan ook vooral in dialoog met gelijkgezinde moskeeën in en buiten Nederland dan dat ze in een dialooggroep zitten met andersdenkenden. De el Tawheed reikt zónodig hun handen uit om mensen te kunnen verwelkomen in hun moskee (iftaar maaltijden voor gehandicapten en vervoersvoorziening voor invaliden als Nederlandstalige activiteiten). De Eyüp Sultan acht dergelijke voorzieningen vanuit de moskee misschien niet nodig, omdat ze wellicht vanuit gaan, dat het door de Turkse gemeenschap wel zelf geregeld zal worden als men naar de moskee wil komen. Voor de el Tawheed moskee valt het onder dawah (uitnodiging).

De moskeeën kunnen dus naar eigen wensen, naar eigen noodzaak/omstandigheden of aan de hand van de gevraagde hulpvragen een activiteit ontwikkelen. Als er naar een moskee veel kinderen uit groep acht komen of jongeren van de middelbare school, dan kan een moskee voor kiezen, als ze genoeg vrijwilligers voor vinden, om een huiswerkklas te beginnen. Of als er naar een moskee veel ouderen komen, dan kan een moskee, met de hulp van een niet religieuze instelling samen gaan werken om bijvoorbeeld informatie te gaan geven over ouderdomsziekten. Zo staat er in het rapport een activiteit weergegeven van een Somalische vrouwengroep, zij zouden naaicursussen organiseren om het sociale isolement van de Somalische vrouwen tegen te gaan. Men kan niet alleen vanuit de moskee maar ook met de moskee samen zich inzetten voor de maatschappelijke vraagstukken. Zo wordt er in het rapport een voorbeeld gegeven van een moskee in Delfshaven. Er zou in de Ayasofya moskee een advies en een informatiecentrum opgericht zijn. Een aantal beroepskrachten zou daar vijf dagen per week werkzaam zijn. En daarnaast zou één keer per week de Stichting Maatschappelijke Dienstverlening Delfshaven een spreekuur in de moskee hebben.

De imams kunnen net als de moskeeën weer naar eigen wens en inzichten/competenties zich inzetten voor de verschillende activiteiten. De strikt religieuze activiteiten hebben natuurlijk voorrang, omdat dat hun specialiteit is. Maar omdat in de alle andere activiteiten de religie teruggezien kan worden, kunnen zij daar waar nodig ook hun bijdrage aan leveren. De stroming waar een moskee tot behoort lijkt meer te zeggen over waar ze zich vooral op focussen dan dat het bepalend is voor het wel of niet organiseren van activiteiten waar maatschappelijke vraagstukken ter sprake kunnen komen. Als een moskee erg strevend is om de Islam onder de mensen te brengen, dan kan zo'n moskee goed opgeleide imams in dienst nemen en goed geschreven boeken als lesmateriaal in huis hebben. En het allemaal nog eens goed aangepast aan de moskeebezoekers gaan onderwijzen. Maar dit hoeft dus niet te betekenen dat ze andere activiteiten zoals diaconaal werk en interreligieuze dialoog of voorlichtingsactiviteiten niet in de moskee een plaats zullen geven, maar waarschijnlijk zullen zij zich wel focussen op strikt religieuze en onderwijsactiviteiten. Een andere moskee kan zich weer focussen op diaconaal werk, misschien toevallig omdat ze een geestelijke verzorger als imam in dienst hebben, en hij meer gevoelig is voor deze kant van de religie. Er zijn hoe dan ook veel opties mogelijk, zodoende dat er vele soorten moskeeën zullen zijn.

Hoofdstuk 4 De Kerken

4.1 *Het Rapport Tel je zegeningen*

Hier wil ik het hebben over de maatschappelijke activiteiten van de kerken in Rotterdam. Als bron heb ik het rapport: '*Tel je zegeningen, het maatschappelijke rendement van christelijke kerken in Rotterdam, en hun bijdrage aan sociale cohesie*'¹⁷ gebruikt.

Het onderzoek wil antwoord geven op de volgende drie vragen:

- Wat is de omvang, het karakter en het bereik van christelijke kerken in Rotterdam? (ledental, etnische samenstelling van het ledenbestand, aantal mensen dat bereikt wordt met de religieuze vieringen en met binnenkerkelijke activiteiten).
- Wat is de omvang, de aard en de kwaliteit van de lokale maatschappelijke activiteiten van de christelijke kerken? (aantal en soort initiatieven, doelgroepen, aantal mensen dat bereikt wordt, mate waarin de religieuze instellingen hierover contacten onderhouden met andere maatschappelijke en kerkelijke organisaties).
- Hoe groot is het bedrag dat de samenleving als geheel bespaart door de maatschappelijke inspanningen van de christelijke kerken?

Vooraf de eerste en de tweede vraag van het onderzoek klinken interessant voor mijn scriptie. Mogelijk zullen ze tal van informatie opleveren voor de vraagstelling van mijn scriptie. Aan de hand van de drie categorieën (de huisvesting, het bestuur & en de gelovige gemeenschap, de geestelijken en de stroming) en aan de hand van het algemene activiteitenschema wil ik hier de inhoud van het onderzoek gaan behandelen.

De onderzoekers van het rapport hebben aan de hand van de adressen van de kerken een schatting gemaakt over het aantal kerken in Rotterdam, zij stellen dat het aantal kerken in Rotterdam, eind 2007, tussen de 250 en 300 ligt. Vervolgens hebben ze 272 kerken benaderd met de vraag of ze een vragenlijst willen invullen over hun kerk en hun maatschappelijke activiteiten. Van de 272 kerken zouden er 92 van zich hebben laten horen. De bevindingen in het activiteitenschema (paragraaf 3.3) hebben dan vooral betrekking op deze 92 kerken.

¹⁷ Castillo Guerra, J., Glashouwer, M., Kregting, J. (2008). Nijmegen: NIM / Kaski.

4.1.1 Voorstelronde- de kerken in Rotterdam

A. Huisvesting: In Rotterdam zijn tussen de 250 en 300 christelijke gemeenschappen actief, van verschillende stromingen in het christendom, met veel en weinig leden. Ze staan verspreid over Rotterdam (Centrum, Noord, Oost, Zuid en West). Het rapport behandelt niet echt de infrastructuur of de huisvesting van de kerken, gezien de drie vragen waar het rapport antwoord op probeert te geven. Ze lijken zich meer gefocust te hebben op aantallen (aantal kerken, leden/vrijwilligers, aantal activiteiten en diens opbrengst voor Rotterdam).

B. Het Bestuur en de Bezoekers: In het rapport heeft men het vooral over de vrijwilligers en/of de leden van de kerken, en dan weer vooral over hun aantal. In het onderzoek wordt er weinig over het bestuur van de kerken gesproken, ze vallen onder de categorie vrijwilligers of de leden van de kerken. Ze komen specifiek wel even ter sprake bij een vraag of er meer autochtonen dan allochtonen in het bestuur zitten.

Alle christelijke gemeenschappen (dit zijn er tussen de 250 en 300) in Rotterdam zouden samen ongeveer tussen de 196 en 240 duizend leden hebben (50.000 leden zouden regelmatig een kerkdienst bijwonen of naar de kerk gaan). Van deze duizenden leden zouden er 25 duizend als vrijwilliger actief betrokken zijn bij deze organisaties. De helft tot twee derde van de christelijke gemeenschappen zou een tekort aan vrijwilligers ervaren en meer vrijwilligers willen inzetten voor hun activiteiten als: interculturele en interreligieuze activiteiten, jongerenwerk, culturele activiteiten, maatschappelijke hulpverlening/pastorale zorg en voorlichtingsactiviteiten. Naast de vrijwilligers zijn er natuurlijk ook betaalde krachten in de kerk, dat zou ongeveer twee per kerk zijn, zo zouden er ongeveer 500 betaalde beroepskrachten actief zijn in de christelijke organisaties van Rotterdam.

Zestig procent van de ongeveer 25 duizend vrijwilligers zou vrouw zijn en 45 procent van de 25 duizend vrijwilligers zou ouder dan vijftig jaar zijn. Gemiddeld gezien zou men kunnen zeggen dat de vrijwilligers qua opleidingsniveau niet al te laag of al te hoog zitten, maar meer op mbo niveau cirkelen, de helft van de vrijwilligers. De voertaal is in de meeste kerken (81 %) Nederlands, in veertien procent van de kerken zou Engels de belangrijkste gesproken taal zijn. In de overige kerken worden de diensten in het Spaans, Duits, Frans of Portugees gehouden. Zestig procent van de kerkgangers zou autochtoon zijn (van de 50.000), zes procent westers allochtoon en 34 procent niet westers allochtoon.

C. De Geestelijken en de Stroming: Het is mij na het lezen van het rapport niet duidelijk geworden, welke rol aan de geestelijken weggelegd is. Of hoe de geestelijken zichzelf zien als het gaat om de maatschappelijke vraagstukken. Men vertelt wel, en het slaat terug op alle christenen en dus ook op de geestelijken, dat de christenen vanuit hun geloof aangemoedigd worden om gemeenschappen te vormen en een actieve rol horen te spelen op allerlei maatschappelijke terreinen. En dat ze steun horen te bieden aan kwetsbare mensen en groepen. De aandacht die christenen zouden moeten geven aan mensen in sociale nood en hun inzet voor het welzijn van mensen, zou terug te vinden zijn in de joodse tradities, in de leer van Jezus en in de ervaringen en interpretaties van de eerste christenen. De christenen zouden in deze bronnen aangemoedigd worden om zich in te zetten voor hun medemens. Jezus, zou de inzet voor de nood van de hongerige, vreemdelingen, zieken en gevangenen als een manier zien om God te ontmoeten. De eerste christenen zouden uit naastenliefde zich ingezet hebben voor de weduwen, armen en wezen en zodoende het ambt van de diaken geïntroduceerd hebben. De rol van de geestelijken zou dan ten minste kunnen zijn, dat zij de boodschap van Jezus en de eerste christenen onder de mensen gaan brengen. En misschien wel veel meer

dan de alle andere christenen als een voorbeeldfiguur op de voorgrond staan, in hun handelen en geloven.

De kerken in Rotterdam zouden tot de volgende christelijke stromingen behoren:

1. De PKN kerken: Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerk in Nederland, en de Evangelische Lutherse Kerk.
2. De Rooms-katholieke kerken (van de Bisdom van Rotterdam)
3. De evangelische gemeenten: Vrije evangelische gemeenten, Baptistengemeenten, Vergadering der Gelovigen, Pinkstergemeente
4. De behoudende protestantse kerken: gereformeerde Kerken Vrijgemaakt, de Christelijke Gereformeerde Kerk, Russisch Orthodox Kerk
5. De overige kerken: alle protestantse kerken waarvan men niet wist tot welke stroming of richting ze behoren.

De grootste groep kerken wordt gevormd door de evangelische gemeenten (36 %), daarna de PKN (18 %), dan de Rooms -Katholieke kerken (13 %). Hier hebben ze het alleen over het aantal kerken per groep/stroming, niet over het aantal leden per kerk. Want van het totale aantal kerkleden zou 40 % lid zijn van de Rooms Katholieke kerk, 35 % van de PKN en 10 % van de evangelische gemeenten, en zo verder.

De onderzoekers schatten de kerkleden van alle kerken in Rotterdam tussen de 196 en 240 duizend, met een ondergrens van 200.000 komen ze uit bij getallen als:

- 80 tot 95 duizend personen zou lid zijn van de Rooms-katholieke kerk in Rotterdam (= minimaal 40%).
- 70 tot 85 duizend personen zou lid zijn van de PKN kerken in Rotterdam (= 35%).
- Het aantal leden van de evangelische en de behoudende kerken wordt gezamenlijk geschat tussen de 20 en 25 duizend leden.
- De overige kerken zouden ongeveer 10 duizend leden hebben.

De onderzoekers hebben dus tal van christelijke stromingen in Rotterdam bij hun onderzoek betrokken. Het aantal kerken van een groep tot in relatie met diens kerkleden is niet parallel. De Evangelische Gemeenten zou meer kerken hebben, maar hun ledenaantal is veel minder dan bijvoorbeeld de Rooms-katholieke en de PKN kerken. In het onderzoek heb ik geen mogelijke verklaringen voor deze constatering kunnen vinden. Het kan zijn dat de kerken van deze gemeenten (als gebouw) veel kleiner zijn en dat ze daarom overal wel een kerk hebben kunnen neerzetten, of het kan zijn dat ze missionair gezien actiever zijn, hoe meer gebouwen in alle hoeken van Rotterdam, hoe meer mensen ze misschien kunnen bereiken, het kan natuurlijk ook zo zijn dat de Evangelische gemeenten of de leden ervan met elkaar heel veel van mening over allerlei zaken verschillen en daarom zo gesplinterd over Rotterdam gehuisvest zijn, of ze hebben gewoon andere ideeën dan de Rooms -Katholieke als de PKN kerken over hoe ze zich moeten organiseren.

4.1.2 De activiteiten van de kerken in Rotterdam

A. Strikt religieuze activiteiten

- Het staat in het onderzoek niet aangegeven, maar we kunnen ervan uitgaan dat in alle kerken op de zondagen en op religieuze feest –en gedenkdagen diensten zullen plaats vinden.
- 68% van de 92 kerken heeft een kindernevendienst.

B. Interreligieuze en interculturele activiteiten

- 16 procent van de Rotterdamse kerken staat in contact met gebedshuizen en tempels van andere godsdiensten. Het gaat om diensten/bijeenkomsten met andere kerken/religieuze gemeenschappen, interculturele ontmoetingen, en diensten/bijeenkomsten met andere godsdiensten.
- 34 % van de kerken organiseren religieuze en culturele activiteiten. Dit zijn activiteiten waarmee door hun open karakter gemiddeld veel mensen bereikt worden, zowel kerkelijk als niet-kerkelijk. Voorbeelden zijn: koorrepetities, organiseren of faciliteren van concerten, muziektfestivals, conferenties, openstellen van het kerkgebouw buiten de diensten, een bazaar organiseren, bijeenkomsten van interkerkelijke gebedsgroepen, muzieklés, zangles, organiseren of faciliteren van tentoonstellingen.
- 56 procent van de kerken staan in contact met de andere kerken in Rotterdam.

C. Onderwijs activiteiten

- Negen procent van de 92 onderzochte kerken geeft computerles
- 10% van de kerken doet aan taalles
- Dertig procent van de kerken hebben speciale cursussen voor vrouwen
- 41 procent van de kerken geeft trainingen, 52 procent van de kerken houden lezingen en iets meer dan de helft van de kerken geeft cursussen (53 procent). Tijdens deze verschillende soorten vormen van onderwijs komen zowel religieuze als praktische maatschappelijke thema's aan bod.
- 5% van de kerken geeft huiswerkbegeleiding en 35 procent van de kerken heeft een kinderclub
- 53 % van de kerken hebben Bijbelgroepen.
- Verder krijgen in 34 procent van de kerken ouders informatie en begeleiding over het opvoeden van kinderen

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

- Er vinden in de Rotterdamse kerken verschillende voorlichtingsactiviteiten plaats. Te denken valt aan: aandacht voor maatschappelijke thema's tijdens diensten (51% van de 92 kerken), aandacht voor het verbeteren van relaties tussen autochtoon en allochtoon (40%), voorlichting over een actueel maatschappelijk thema (29% van de 92 kerken), voorlichting over gezondheid en opvoeding (18 %), voorlichting ouderenzorg (13 %), en voorlichting over politiek (11% van de 92 kerken).

E. Diaconaal werk

- In 93 procent van de 92 kerken vinden er bezoeken van zieken, gehandicapten en ouderen plaats.
- 78 procent van de 92 onderzochte kerken bieden hulp bij rouwverwerking aan
- De kerken in Rotterdam weten hulpvragen door te spelen aan professionele hulpverleners (67 procent)
- De kerken in Rotterdam bieden relatietherapie aan (63%)
- Iets meer dan de helft van de onderzochte kerken geeft hulp bij het invullen van formulieren (54%)
- 12% van de kerken geeft hulp aan vrouwen in de prostitutie,
- 13 procent van de kerken doet aan slachtofferhulp
- En 22 % van de kerken helpt dak en thuislozen.
- 31% van de kerken heeft een telefonische hulplijn.
- Evenzo kunnen gedetineerden van 31 procent van de 92 kerken hulp verwachten
- 39 procent van de kerken geeft hulp aan asielzoekers en 40 procent sluit zijn ogen niet voor personen zonder verblijfsvergunning.
- 52 procent van de kerken hebben inlooptdagen
- 67 procent van de 92 kerken geeft financiële noodhulp
- En tot slot, 69 % van de kerken verzamelt en/of distribueert kleding, goederen en/of voedsel.

F. Overige activiteiten

- Deze activiteiten dienen om de binding tussen de kerkleden te bevorderen. Het gaat om het organiseren van koffiebijeenkomsten (85 procent) na de diensten of vieringen, gezamenlijke maaltijden (80 %). 34% van de kerken gaat met kinderen/jongeren op kamp en 29 % van de kerken heeft een soosavond.
- Het organiseren van: feesten (54%), excursies (41%), recreatiebijeenkomsten voor ouderen (40%), en sportevenementen (19 procent van de 92 kerken).

4.1.3 Conclusie van 'tel je zegeningen'

Het onderzoek 'Tel je zegeningen' geeft redelijk goed weer hoe het staat met de kerken in Rotterdam. De onderzoekers hebben alle kerken in Rotterdam proberen te betrekken in hun onderzoek. Ik had niet verwacht dat er zo veel kerken en/of christelijke organisaties in Rotterdam actief zouden zijn. De onderzoekers hebben 272 kerken benaderd om een vragenlijst in te vullen. Tweeënnegentig van hen zou de vragenlijst ingevuld en teruggestuurd hebben, tot in vergelijking met het totale aantal moskeeën (ongeveer 32) in Rotterdam is dat enorm veel.

De kerken hebben tal van activiteiten in de verschillende categorieën, ze lijken allen erg actief te zijn. Met de hulp van vrijwilligers bereiken ze volgens het rapport gezamenlijk tussen de 413 en 506 duizend mensen per jaar. Het spreekt voor zich dat men met sommige activiteiten meer en met sommige activiteiten minder mensen kan bereiken (met een bazaar om geld in te zamelen voor een goed doel of voor de kerk of een debat zal men meer mensen bereiken dan hulp bij rouwverwerking, dus er zijn activiteiten gericht op de massa en er zijn activiteiten gericht op het individu).

Ook opvallend, zestig procent van de ongeveer 25 duizend vrijwilligers is vrouw, 45 procent van de alle vrijwilligers is ouder dan vijftig jaar en ongeveer de helft van de vrijwilligers heeft een MBO niveau. Tot in vergelijking met de moskeeën is de voertaal in de meeste kerken (81 %) Nederlands.

Gezien de procenten en het aantal activiteiten onder de categorie diaconaal werk, kan ik zeggen dat heel veel kerken op het gebied van 'diaconaal werk' veel doen. De overige categorieën met diens activiteiten scoren eigenlijk ook hoog, ook daar zijn de kerken te vinden. De kerken houden zich duidelijk niet alleen bezig met 'de strikt religieuze activiteiten'. Mede gegeven vanuit hun religieuze achtergrond begaan ze tal van wegen om zich in te zetten voor anderen.

In het onderzoek wordt helaas niet vermeld, welke kerken zich misschien meer gespecialiseerd hebben in een bepaalde activiteit en dan de redenen ervan. Of dat een kerk van een bepaalde richting zich misschien meer bezighoudt met de activiteiten van één van de categorieën. Maar als we naar de activiteiten kijken en naar het aantal percentages wat erachter staat, kunnen we gerust concluderen dat de verschillende kerken ongeveer gelijke interesses hebben. Maar dat hoeft dus niet altijd zo te zijn. Maar 16 procent van de 92 kerken zou in contact staan met de gebedshuizen van de andere religies. Zo geeft maar ook vijf procent van de 92 kerken huiswerkbegeleiding en maar 10% van de kerken biedt taallessen aan. Niet dat alle kerken ook bij deze activiteiten hoog moeten scoren, maar meer in de zin van: om welke kerken gaat het dan en wat maakt ze anders dan de andere kerken. Gaat het bijvoorbeeld om kerken die in een multiculturele wijk met achterstand staan, of gaat het om migrantenkerken, of gaat het om kerken met een strategie?

4.2 De Activiteiten van de Antonius –en de Jacobikerk

4.2.1 De Antoniuskerk

A. Strikt religieuze activiteiten

- De Antoniuskerk houdt op de zondagen een kerkdienst en viert de christelijke feestdagen, op bijzondere/speciale dagen, zoals met de dodenherdenking in mei, heeft de kerk extra diensten. Soms krijgen deze bijeenkomsten ook een interreligieus tint. De kerk viert dan deze diensten met verschillende religies, de kerk staat in een multiculturele wijk. En mochten er sociale en/of culturele activiteiten in de wijk zijn, dan doet de kerk daar graag aan mee.

B. Interreligieuze en interculturele activiteiten

- De Antoniuskerk houdt zich actief bezig met tal van interreligieuze activiteiten, zo doet de kerk mee met de jaarlijkse Ramadan Festivals in de Lombok.
- De pastor van de Antoniuskerk zit in de dialooggroep de ‘Sohbet’¹⁸. De ‘sohbet’ bestaat uit een aantal geestelijken, van verschillende religies, zij komen om de zoveel tijd bij elkaar om over de gang van zaken in de samenleving te praten, in het bijzonder in Utrecht.
- De Antoniuskerk zet zijn deuren ook open voor de jongeren van de Ulu-moskee (een moskee van de Diyanet) in de wijk Lombok, als zij bijvoorbeeld een culturele bijeenkomst willen organiseren en hun moskee is daar te klein voor.
- Op het plein van de kerk staat een dialoogbank en een vredesboom.
- De kerk heeft meegedaan met een interreligieuze gebedsbijeenkomst (in 2008). Tijdens de bijeenkomst werden er teksten uit de drie heilige boeken gelezen (Torah, Koran en Evangelie). Het thema van de bijeenkomst was ‘dromen op weg naar vrede’. Na afloop van de interreligieuze gebedsdienst werd er een vredesboom op het plein van de Antoniuskerk geplant.

C. Onderwijs activiteiten

- De Antoniuskerk is in het verleden erg actief geweest voor de jeugdigen uit de buurt: pastor Blaisse bouwde de kerk met het idee om iets voor de jeugd uit de buurt te kunnen betekenen. *‘Weet gij dat er kinderen zijn die nog nooit catechismus hebben bezocht en dat zij daardoor geestelijk wild opgroeien’ (bouw -pastor Willem Adriaan Josef Blaisse 1860-1937)*¹⁹. Maar de gemeente van de Antoniuskerk bestaat nu voornamelijk uit ouderen. Zo was er in 1910 elke dag een kindermis en een gewone mis, op de zondagen werden er drie eucharistievieringen gehouden. In 2002 was er alleen nog maar één eucharistieviering en incidenteel een gebedsdienst op de woensdagavonden. In 1910 werden er ruim tweehonderd baby’s gedoopt in de Antoniuskerk, in 1997 waren dat er in totaal nog maar drie. Ook het aantal van de schoolkinderen die hun eerste heilige communie deden bij de Antoniuskerk daalde van ongeveer 200 kinderen in 1910 naar nul kinderen in 1997. Ook het aantal van de huwelijksinzegeningen in de kerk daalde enorm. Het aantal uitvaartdiensten vanwege de vergrijzing is veel, maar ook de uitvaartdiensten zijn in vergelijking met 1910 minder geworden (27 in 1997 tegenover 65 in 1910). De mogelijke oorzaken hiervan zijn: de vergrijzing van de buurt, de multi- religiositeit en de nieuwe godsdienstigheid (of de niet-

¹⁸ Zie voor meer informatie over ‘Sohbet’ bijlage F. blz. 66. Eerst wordt er wat verteld over de organisatie ‘Percik’ deze organisatie heeft een link met ‘Sohbet’, het geldt als zijn inspiratiebron. En als illustratie hoe de Sohbet leden samen kunnen optreden: Bijlage G. blz. 72.

¹⁹ Heijnen, A. (2002). Rooms in Lombok. Utrecht: Poseidon Pers. Blz. 9: eerste zin.

- godsdienstigheid) van de jongeren²⁰
- De kerk heeft in het verleden een jeugdgroep gehad (de Joko) en een kinderkoor, beide zijn in de jaren '90 opgehouden met hun bestaan.
 - In het parochiecentrum naast de kerk worden Bijbelgroepen gehouden. Voor de kinderen wordt er iedere eerste zondag van de maand een kindernevendienst gehouden (tijdens de gewone dienst), de kindernevendienst is bedoeld voor kinderen tussen de 3 en de 12 jaar oud. Er wordt dan geknutseld, geluisterd naar een Bijbelverhaal en spelletjes gespeeld. Tijdens de advent- en vastentijd is er iedere zondag kindernevendienst rondom een thema.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

- De Antoniuskerk heeft naar mijn weten geen voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen, debatten en dergelijke activiteiten in zijn aanbod.

E. Diaconaal werk

- De Antoniuskerk heeft een sterke caritas groep: daklozen en asielzoekers zonder status als anderen met een hulpvraag kunnen bij de caritasgroep terecht. De caritasgroep staat bijvoorbeeld garant voor de kosten van een dakloze of asielzoeker als hij of zij de kosten van een huisartsenbezoek en/of slaapplaats niet kan betalen, zij krijgen dan een formulier mee in plaats van geld. Op de woensdagochtenden, van 9-12 uur is de caritasgroep van de Antoniuskerk, bij de kerk te bereiken.
- De gelovigen en vooral de gelovige vrouwen in de gemeenschap zelf regelen onderling veel, zoals ziekenbezoek en ziekenzorg, de kerk speelt daar volgens de pastor niet echt een rol in, wel kan de kerk als een ontmoeting- en als een inspiratieplek dienen voor de gelovigen. Bijvoorbeeld, een aantal kerkgangers zijn lid van de Zonnebloem. De Zonnebloem is een vrijwilligersorganisatie die zich ten gunste stelt van mensen met een fysieke beperking²¹.
- De Antoniuskerk is een kerk met een STIP. Een kerk met stip, is een kerkelijke gemeenschap, die aangegeven heeft dat zij open staan voor de opvang van ex-gedetineerden. De kerk werkt ook samen met de stichting Exodus (de stichting zet zich in voor de ex-gedetineerden).
- De Antoniuskerk verzameld voedsel en kleding in. De kerk doet mee met de voedselbank. De kleding gaat naar verschillende organisaties waarmee de kerk samenwerkt, het wordt niet door de kerk meegegeven aan degenen die het nodig zouden kunnen hebben, volgens de pastor: voor zekere anonimiteit, om mensen in hun eer te laten.
- Ook werkt de Antoniuskerk samen met 'het Kruispunt'. Het Kruispunt is een project van de gezamenlijke kerken in de wijk Lombok in Utrecht. Zo heeft het ontmoetingscentrum het Kruispunt een 2^e hands kledingwinkel, in de winkel werken vrijwilligers, de winkel is twee dagdelen per week open.
- De tweedehandse kledingwinkel heeft ook een koffie/theehoek en een eetgroep waar de allochtone en de autochtone buurtbewoners elkaar kunnen treffen.

²⁰ Heijnen, A. (2002). Rooms in Lombok. Utrecht: Poseidon Pers. Blz. 56: laatste alinea t/m blz. 58: 2^e alinea.

²¹ <http://www.zonnebloem.nl/>

F. Overige activiteiten

Het is mij niet bekend geworden of de Antoniuskerk nog meer of andere activiteiten heeft dan dat het onder de overige categorieën kan vallen. De activiteiten waar ik over heb geschreven heb ik nog laten lezen door de pastor van de Antoniuskerk, om te kijken of het allemaal wel klopt, of er nog meer te vertellen zou zijn, maar er werd niets nieuws verteld dan voorheen.

4.2.2 De Jacobikerk

A. Stikt religieuze activiteiten

- De Jacobikerk heeft om te beginnen op de zondagen tweemaal diensten, één om 10.00 uur en één om 17.00 uur. Tijdens de zondagmorgendiensten heeft de kerk een kindernevendienst. De Kindernevendienst is voor de kinderen tussen de vier en de elf jaar oud.
- De kerk heeft speciale diensten, zoals:
 - een dienst in verband met de opening van het seizoen,
 - Israëlzondag (is een gedenkdag bij de protestantse kerken in Nederland, het is een zondag om speciaal aan het Joodse volk te denken, uit liefde en uit verbondenheid voor het volk, maar ook om te bidden voor de bekering van het Joodse volk),
 - extra diensten tijdens de kerstdagen, Pasen en Pinksteren,
 - op de oudejaarsavond en op de nieuwjaarsmorgen is er ook dienst,
 - bid –en dankdiensten voor gewas en arbeid,
 - en er zijn diensten op de Witte Donderdag, Goede Vrijdag en de Stille Zaterdag,
 - verder is er een dienst op de Hemelvaartsdag.
- Open dienst – Één keer in de twee weken is er naast de twee gewone diensten op de zondag een ‘Opendienst’ om 19.30 uur. Deze dienst is bedoeld voor mensen die niet geloven of nader kennis willen maken met het christendom.

B. Interreligieuze, interculturele activiteiten

- Eens in de twee weken vindt er in de gemeentezaal van de Jacobikerk een maaltijd plaats, voor de gezelligheid en om kennis te maken met de Jacobikerk.

C. Onderwijs activiteiten

- Jacobikerk werkt aan de hand van thema's. Per seizoen hebben ze een andere thema. In de Bijbelkringen en in het leerhuis wordt het thema als lijdraad gebruikt. En in de morgendiensten wordt er met regelmaat over gesproken. Het thema van 2009/2010 was: 'Hoopvolle Vreemdelingen'²². Op de donderdagavonden kunnen gelovigen en geïnteresseerden in het 'Leerhuis' zijn om over het seizoensthema te hebben, er worden dan teksten uit de bijbel gelezen, men gaat dan uitgebreid in op het thema . De kerk houdt zo nu en dan ook leesavonden over een boek.
- De kerk biedt verschillende educatieve activiteiten aan. De kerk heeft een aantal Bijbelgroepen en gespreksavonden over de Bijbel. Ook voor de niet gelovigen of voor degenen die de Bijbel nog niet goed kennen heeft de kerk een Bijbelkring.

²²Predikant Arjan Markus: 'hoopvolle vreemdelingen' we zijn thuis in deze wereld, maar ook niet helemaal, omdat deze wereld nog niet is zoals God bedoeld heeft. Daarom zijn we vreemdelingen die hoopvol uitkijken naar de toekomst van God voor ons leven en voor deze wereld.

- De kerk biedt een huwelijkscursus aan, de cursus wordt gegeven door verschillende echtparen uit de gemeente Jacobikerkerk, in drie avonden worden er gesprekken over het huwelijk gevoerd (huwelijk in christelijk perspectief).
- Voor een Alfacursus kan je ook bij de Jacobikerkerk terecht, in de Alfacursus staan de basisvragen van het christelijke geloof centraal.
- Als vervolg op de Alfacursus kunnen geïnteresseerden deelnemen aan de 'Openkring'. De 'Openkring' is bedoeld voor mensen die diepgaander kennis willen maken met het geloof en voor mensen die nieuw zijn in het geloof.
- Binnen de Jacobikerkerk is er een jeugdraad die het jeugdwerk coördineert en stimuleert. In de jeugdraad zitten: de jeugdouderling, vertegenwoordigers van verschillende jeugdactiviteiten en een vertegenwoordiger namens de ouders. De Jacobikerkerk heeft samen met de Jeruzalemkerkerk en de Singelkerkerk ook activiteiten speciaal voor kinderen en jongeren, voor vier leeftijdscategorieën:
 - Kids club: 7-11 jaar
 - Rock Solid: 11-13 jaar
 - Solid Friends: 14-16 jaar
 - 16+ club: 16 jaar en ouder
- Verder biedt de Jacobikerkerk aan jongeren vanaf 12 jaar catechisatie aan, de jongeren leren en voeren dan samen gesprekken over de bijbel, het geloof en de kerk. Tot slot, jongeren en ook anderen kunnen ook de belijdenis catechisatie avonden bijwonen indien ze 'misschien' of 'zeker' van plan zijn om belijdenis af te leggen.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

- De kerk houdt debatten 'het Jacobi -debat' en organiseert ieder jaar een gemeenteconferentie. Het Jacobi -debat biedt een avondvullend programma waarin een bekende spreker of een vooraanstaande deskundige een actueel thema toelicht en daarover met het publiek of een andere gast in debat gaat.
- Moeders kunnen terecht bij de 'Mama Jacobi. Een groep moeders komt dan om de drie weken op dinsdag of donderdagavond bij elkaar om over onderwerpen met betrekking tot geloofsopvoeding en moederschap te hebben.

E. Diaconaal werk

- De Jacobikerkerk heeft een duidelijke zorgstructuur. De kerk heeft vijf secties, elke sectie heeft zijn eigen gebied in en rondom Utrecht. Iedere sectie heeft een sectieouderling en een diaken, soms heeft het sectieteam ook een 2^e ouderling. De sectieouderling en de diaken worden in hun werkzaamheden ondersteund door de 'bezoekmedewerkers'. De bezoekmedewerkers onderhouden contact met ouderen, zieken en anderen in de gemeente met een hulpvraag. De diaken collecteren in de diensten samen met de collectanten, daarnaast dienen de diaken bij de tafel van 'Het Heilige Avondmaal'. De diaken hebben als taak om zich dienstbaar op te stellen aan de verre en nabije naasten. Gemeenteleden maar ook anderen met sociale of maatschappelijke problemen kunnen een beroep doen op de diaken. Ziekenzorg en dergelijke kan via de zorgstructuur van de Jacobikerkerk geregeld worden.
- Daklozen en asielzoekers zonder status kunnen bij de kerk een formulier krijgen voor een huis/tandartsbezoek als een slaapplek.
- Elke zondag gaat er een bloemengroet vanuit de Jacobikerkerk naar de gemeenteleden die leven in tijden van verdriet of vreugde. De namen van de gemeenteleden waarvan je denkt dat zij wel een bloemengroet in ontvangst mogen nemen, kunnen doorgegeven worden aan de kerksraadsleden. De kerk brengt o.a. via de nieuwsbrief (verschijnt eenmaal per 14 dagen) de

- gemeenteleden op de hoogte van elkaars verdriet en vreugde.
- De kerk spoort de gemeenteleden aan om voor anderen van betekenis te zijn, zo geeft de kerk informatie over de 'Stichting Present'. Elke zaterdagochtend bezoeken de leden van de Jacobikerk 'het Wolvenplein'. Het Wolvenplein is een gevangenis en huis van bewaring in de wijk van de Jacobikerk. Afwisselend vindt er een protestantse en een rooms-katholieke dienst plaats. Vrijwilligers uit verschillende Utrechtse kerken schenken koffie na afloop van de dienst en maken dan een praatje met de gedetineerden.
 - Tijdens de bid -en dankdienst voor gewas en arbeid collecteert de Jacobikerk voor de projecten van het werelddiaconaat. Via publicaties (website, nieuwsbrief, prikbord enz.) wordt er aandacht gevestigd op acties van het werelddiaconaat.

F. Overige activiteiten

- Hier kunnen alle recreatieve activiteiten van de Jacobikerk vallen.
- Op de dinsdagmiddagen komt de 'bejaardensociëteit' bij elkaar in de Jacobikerk, voor meditatie, gezang en bingo. In de weken voor kerst en Pasen vinden er meer activiteiten voor de ouderen plaats. De kerk heeft koffieochtenden (de eerste donderdag van de maand) voor ouderen, de ouderen komen dan bijeen rond een gekozen thema.
- Ieder jaar houdt de kerk een grote verkoopdag in de Jacobikerk, het is dan een rommelmarkt met allerlei activiteiten voor ouderen en jongeren. Er worden tijdens zo'n dag- meubels, huishoudelijke artikelen, boeken, kleding en dergelijke verkocht. Voor de kinderen worden er veel leuke spelletjes georganiseerd.
- De kerk heeft een eigen koor 'Cantiago' met ongeveer 27 deelnemers. Eens in de twee weken vindt er in de gemeentezaal van de Jacobikerk een maaltijd plaats, iedereen is dan welkom.
- De Jacobikerk geeft vier keer per jaar een wijkblad uit. Met nieuws voor, door en over de gemeenteleden, ter bevordering van de onderlinge band.
- De kerkenraad organiseert het 'groot -huisbezoek'. Het groot -huisbezoek is een bijeenkomst die bij gemeenteleden thuis wordt gehouden. Ongeveer twee weken lang liggen alle gemeenteactiviteiten 's avonds stil, zodat iedereen de gelegenheid krijgt om deel te nemen aan een groot -huisbezoek in zijn of haar wijk. Tijdens de groot -huisbezoeken vindt er onder leiding van de sectieouderling een gesprek plaats over een Bijbelgedeelte.

4.3 Een vergelijking tussen de Jacobi -en de Antoniuskerk

4.3.1 Een Algemene vergelijking

Huisvesting: Beide staan in Utrecht, maar de Antoniuskerk meer in een woonwijk en de Jacobikerk midden in het centrum, in een levendige omgeving. De wijk waarin de Antoniuskerk staat, is een erg multiculturele wijk. De plek waar de Jacobikerk staat kunnen we het beste omschrijven als een onpersoonlijke publieke ruimte. Beide kerken zijn duidelijk zichtbaar als een kerk, beide kerken hebben geen last van ruimtegebrek.

Het bestuur en de gelovige gemeenschap: De Jacobikerk heeft allerlei activiteiten gericht op zijn populatie (ouderen, volwassenen, jongeren –alle leeftijden). De Jacobikerk telt tal van afdelingen, de Antoniuskerk heeft het niet of weinig en de leden zijn dan vaak vrouwen op leeftijd. De Antoniuskerk trekt weinig jongeren aan, het is meer een kerk van een iets oudere generatie, het heeft dan ook weinig activiteiten tot in vergelijking met de Jacobikerk. De Antoniuskerk heeft bijvoorbeeld geen kinderkoor en een website meer, de website van de Antoniuskerk is opgehouden met zijn bestaan nadat een vrijwilliger (een tiener) ermee is gestopt. Ik denk dat de Jacobikerk tegen dergelijke veranderingen wel tegenwicht kan bieden, gezien zijn aantal jonge leden en bezoekers. De Jacobikerk heeft een jaarboek en een website en lijkt meer leden en vrijwilligers te tellen dan de Antoniuskerk.

De geestelijken en de stroming: Terwijl de Antoniuskerk alleen maar een pastor heeft, heeft de Jacobikerk verschillende predikanten in dienst. In beide kerken horen de geestelijken zich waarschijnlijk bezig te houden met hun taken aangaande de strikt religieuze activiteiten. Dat zal vooral bij de Antoniuskerk het geval zijn, want de Jacobikerk heeft verschillende predikanten in dienst, bij hen zal dan ook snel een soort van een taakverdeling zijn. In beide kerken zijn de geestelijken actief betrokken bij de verschillende maatschappelijke activiteiten.

4.3.2 Een vergelijking aan de hand van de activiteiten van de Antonius -en de Jacobikerk

A. Strikt religieuze activiteiten

In beide kerken staat de bediening van de sacramenten centraal. De verschillen en de overeenkomsten bij de strikt religieuze activiteiten zijn ten eerste van theologische aard en ten tweede heeft het te maken met de samenstelling van beide kerken (aantal bezoekers en diens achtergronden).

B. Interreligieuze en interculturele activiteiten

Ik heb geen overeenkomsten tussen de twee kerken kunnen vinden wat betreft de interreligieuze en interculturele activiteiten. De Antoniuskerk (RK) heeft veel meer interreligieuze en interculturele activiteiten tot in vergelijking met de Jacobikerk (PKN). De Antoniuskerk is actief betrokken in allerlei interculturele en interreligieuze activiteiten in de eigen wijk. De Antoniuskerk zit in een dialooggroep met moskeeën (Diyaneet moskeeën). De Jacobikerk lijkt zich meer te richten op zijn eigen leden en bezoekers, de kerk is meer betrokken bij de oecumene (Jacobikerk is een PKN kerk²³) en heeft in feite geen interreligieuze activiteiten. In Utrecht werkt de kerk vooral samen met andere protestantse kerken (hervormde en gereformeerde kerken), ieder met een eigen identiteit, samen vormen ze de PGU (Protestantse Gemeente Utrecht).

C. Onderwijs activiteiten

Beide kerken hebben Bijbelgroepen. De Jacobikerk telt veel Bijbelgroepen en biedt ook veel cursussen aan, er zijn verschillende clubs of groepen waar eenieder zich wel in zou kunnen vinden.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

Zover ik heb begrepen, houdt de Antoniuskerk zich met het minimale bezig, en dat zijn dan vooral de diensten op de zondagen, zodoende zie ik geen overeenkomsten tussen de Antonius en de Jacobikerk in deze categorie. De Jacobikerk organiseert debat -avonden en heeft opendiensten en allerlei andere activiteiten voor mensen die niet gelovig/protestant zijn, maar eventueel dat wel zouden kunnen worden, te denken valt aan de Alfacursus van de kerk en aan de Bijbelkring voor de niet-gelovigen. Met de open diensten worden er preken gehouden met de insteek van: de redding is alleen door Jezus mogelijk.

E. Diaconaal werk

Beide kerken zetten zich in voor mensen met een hulpvraag, in deze categorie tonen de Antonius en de Jacobikerk alleen maar overeenkomsten. In beide kerken wordt gedacht aan zieken, daklozen, asielzoekers en aan anderen in nood. De Antoniuskerk lijkt meer samen te werken met andere kerken en organisaties, wellicht omdat de kerk weinig of vrijwilligers op leeftijd heeft, immers vooral de vrouwen uit de gemeenschap verlenen ook zorg aan de eigen leden. De Jacobikerk lijkt alles zelf te regelen, heeft een eigen zorgstructuur.

F. Overige activiteiten

De Jacobikerk heeft veel activiteiten gericht op de binding tussen de eigen leden, de kerk dient ook als een ontmoetingsplek waar mensen naast alledaagse gesprekken ook gesprekken over het geloof kunnen voeren. Bij de Antoniuskerk heb ik geen activiteiten kunnen achterhalen die niet onder één van de zes categorieën vallen.

²³PKN= samenwerkingverband tussen de volgende drie kerken: de Gereformeerde Kerken in Nederland, Nederlandse Hervormde Kerk en de Evangelisch -Lutherse Kerk.

4.4 Conclusie van de twee kerken in Utrecht

De kerken verschillen van elkaar qua locatie, samenstelling van het bestuur en de gelovige gemeenschap als de religieuze stroming waar de kerk tot behoort, wellicht verschillen ze ook over het takenpakket van de geestelijken. Bij de Jacobikerk staat de Bijbel voorop, de kerk wil handelen met en vanuit de Bijbel, impliciet en expliciet, vanuit en met behulp van hun geloof houden ze zich bezig met de sociale vraagstukken. Het geloof lijkt in hun leven centraal te staan en hun geloof willen ze niet alleen in de kerk belijden. De predikant van de Jacobikerk blijft in één lijn met de gelovigen, ze zijn samen op weg, ze volgen Jezus. Bij de Antoniuskerk hoeft de kerk in principe geen plek te zijn waar de sociale vragen aan de orde komen, de pastor ziet de preekstoel als een verkeerde plek om mensen iets te leren, hij vindt dat de mensen tegenwoordig kritisch zijn, en dat je tien keer moet nadenken voordat je wat gaat zeggen. Hiermee wil hij zeggen dat de kerkgangers eigenlijk de kerk vormen en dat sommige onderwerpen -sociale vraagstukken geen issues zijn waarover in de kerk door de pastor als de alwetende figuur gepreekt kan worden. De kerk is er volgens hem niet zozeer om de gelovigen op te voeden maar het is er meer om de gelovigen bij elkaar te brengen. De pastor van de Antoniuskerk ziet de parochie als een eigentijdse vertaling van het Bijbelverhaal over een visioen van de aarde als 'een stad waarin iedereen welkom is'. De parochie verstaat zich volgens hem, als een biddende gemeenschap die de opdracht heeft de mensen van dienst te zijn. Daarbij zijn gastvrijheid en gemeenschapszin dragende krachten. Volgens hem staat de parochie voor de uitdaging om de deuren van de kerk letterlijk en figuurlijk voor iedereen open te zetten.

Bij de Jacobikerk bloeit alles uit het geloof voort. De missionaire prediker van de Jacobikerk stelt Jezus centraal in hun doen en laten. Uit liefde voor God en uit naastenliefde willen zij zich inzetten voor anderen. God kan je volgens hem alleen via Jezus kennen, God lief hebben houdt het volgen van Jezus volgen in. Het kerndoel van de Jacobikerk is volgens dhr. Markus: met God leven, in Hem geloven en Hem als gids hebben, als een christen leven en de waarden uit het evangelie nastreven, iets van het gedrag van Jezus laten zien. Kortom, het gedrag en de leer van Jezus dient als voorbeeld en leidraad in het doen en laten van de Jacobikerk.

In verre gaande mate zullen de activiteiten van de Antoniuskerk misschien ook uit het geloof bloeien, maar misschien niet zo spontaan als bij de Jacobikerk, waar iedereen op één lijn staat en geen hiërarchie is, waar verschillende commissies met hun vrijwilligers het beste proberen te maken. Bij de Antoniuskerk heb je om te beginnen een onderscheid tussen de pastor en zijn luisteraars, maatschappelijke vraagstukken in de kerk, vat de pastor op, althans zo lijkt het, als het opvoeden van de mensen. De parochie ziet hij als een eigentijdse vertaling van het Bijbelverhaal over een visioen van de aarde als een stad waarin iedereen welkom zou zijn²⁴. Misschien wilde hij hiermee reflecteren op de interreligieuze en interculturele activiteiten van zijn kerk. Maar heeft de Antoniuskerk deze activiteiten wegens hun roeping of is het meer wegens tal van redenen ontstaan. In de geschiedenis hebben ze heel veel mogen betekenen voor de mensen in de wijk, in het bijzonder voor de katholieke kerkgangers. Maar met de tijd hebben ze een aantal taken moeten laten liggen en de wijk waarin ze gehuisvest zijn is veranderd, het is een multiculturele wijk geworden. Kortom heeft de Antoniuskerk zich misschien meer moeten aanpassen aan de nieuwe omstandigheden dan dat ze met hart en ziel zich inzetten voor tal van interreligieuze en interculturele activiteiten, is dit voor hen een manier om te overleven? Maar uiteindelijk concludeer ik dat het een synthese van factoren is,

²⁴ De pastor maakte deze vergelijking of wens tijdens het interview maar later kwam ik het ook tegen in het boekje 'Rooms in Lombok' (Heijnen, A. (2002). Utrecht: Poseidon Pers. Blz. 123 t/m 125.). In bijlage H. blz. 73, staat een tekst hierover van zijn hand.

waarom de Antoniuskerk ondanks zijn geschiedenis en idealisme van zijn pastor (de parochie als een stad waarin iedereen welkom is) weinig leden en zodoende ook veel minder activiteiten heeft dan de Jacobikerk.

4.5 Afsluitend van hoofdstuk 4

Concluderend kan ik stellen dat er tal van kerken in Nederland zijn, zelfs in één stad. De kerken verschillen van elkaar niet alleen door hun stroming. En het is ook niet zo dat alleen de stroming van de kerk, het karakter van de kerk bepaalt. En zo ook invloed heeft op de activiteiten van de kerk. Maar het is meer een mix van factoren/omstandigheden waarom een kerk is zoals het is.

In 'tel je zegeningen' kwam naar voren dat het aantal beschikbare vrijwilligers voor de kerken erg van belang is, willen ze activiteiten kunnen organiseren. Het activiteitenaanbod van de kerken lijkt ook in relatie te staan met de vraag of de noodzaak ervan. Niet alle activiteiten in de verschillende categorieën zijn op alle kerken van toepassing. Ter illustratie: een kerk in een dorp zal wellicht geen maatschappelijke activiteiten hebben voor daklozen, drugsverslaafden en niet-christenen. Waarschijnlijk omdat de kerk weinig met deze groepen te maken zal hebben. De kerken in Rotterdam zullen wel tal van activiteiten voor daklozen, drugsverslaafden en niet-christenen hebben. Het kan natuurlijk ook zo zijn dat een kerk in Rotterdam of Utrecht te maken heeft met daklozen en dergelijke, maar niet de mensen of de kennis voor heeft om ze te helpen. Misschien worden zij dan verwezen naar een kerk in een dorp waar ze wel: de mensen, ruimte en de kennis hebben om hen te helpen.

De activiteiten in de hoofdcategorieën hangen dus samen met verschillende omstandigheden waar een kerk zich in bevindt. De Jacobi -en de Antoniuskerk sturen de mensen met een hulpvraag, waar zij geen handen en voeten voor hebben, door naar een hulpinstantie (met of zonder kerkelijke wortels). De kerken kunnen en zijn hoe dan ook een plek waar de maatschappelijke vraagstukken besproken of uit de wereld geholpen kunnen worden. In alle activiteiten kunnen ze het christendom als sfeer/inspiratiebron/drijfveer of plicht erbij betrekken. Zo wil de Jacobikerk uit liefde voor God en uit naastenliefde zich inzetten voor anderen.

Hoofdstuk 5 De moskeeën en de Kerken met elkaar vergeleken

5.1 Vergelijking aan de hand van de drie factoren

Huisvesting: Kijkend naar de eigen onderzochte gebedshuizen kan ik zeggen dat de twee kerken qua ruimte en uitstraling vele stappen verder zijn dan de twee moskeeën. Vooral de Eyup Sultan moskee is als gebouw vrij klein te noemen. In het rapport 'tel je zegenen' wordt niet gesproken over de huisvesting van de kerken in Rotterdam. Wat wel opvalt is, dat ze qua aantallen meer dan de moskeeën in Rotterdam zijn. Voor de rest zijn ze net als de moskeeën verspreid over Rotterdam. In het rapport van de moskeeën in Rotterdam, wordt gesproken dat ze te kampen hebben met ruimtegebrek, in het rapport van de kerken in Rotterdam wordt daar niet over gesproken, er wordt daar meer verhaald dat ze een tekort aan vrijwilligers ervaren.

Het bestuur en de gelovige gemeenschap: De organisatievorm van de kerken en moskeeën lijkt sterk af te hangen van, of ze een onderdeel uitmaken van een geheel en of ze veel of weinig leden en/of bezoekers hebben. Per moskee of per kerk zou men er naar kunnen kijken, het is moeilijk om er iets algemeen over te zeggen. Maar wat wel erg duidelijk is geworden, is dat de kerken en de moskeeën niet alleen een kerk of moskee zijn als een plek voor samenkomst en/of een gebedshuis, met een geestelijke op de voorgrond, maar het is meer een instelling of organisatie, met verschillende figuren op de achtergrond. En als we kijken naar de bezoekers, sommige moskeeën bevatten veel leden van verschillende nationaliteiten, andere moskeeën zijn weer moskeeën van een bepaalde etnische groep, bij de kerken kunnen we een onderscheid maken tussen kerken met in de meerderheid autochtone christenen en kerken van migranten. Zowel bij de kerken als de moskeeën kunnen we naast het aantal ook kijken naar de samenstelling van de bezoekers: zoals leeftijd, opleidingsniveau enzovoorts. De samenstelling van de bezoekers als het bestuur hebben namelijk invloed op de activiteiten en de agenda van de kerk of moskee. Zo is het mogelijk om de salafie moskee el Tawheed te vergelijken met de Protestantse Jacobijkerk. Beide gebedshuizen trekken zowel jongeren als ouderen aan, zowel individuen als gezinnen, beiden houden ze zich bezig met het verkondigen van de eigen boodschap via diverse wegen (cursussen, lezingen/preken, debatten, maandblad, website enz.). En de geestelijken in beide gebedshuizen maken actief onderdeel uit van de gemeenschap, de sfeer lijkt minder hiërarchisch te zijn dan bij de Rooms-katholieke en de Diyanet moskee.

De Geestelijken en de Stroming: De rol van de geestelijken in de kerken en de moskeeën lijkt vooral te maken te hebben met de rol die de geestelijke zelf wil innemen. Als een geestelijke beslist om zich te mengen in alles wat een kerk of moskee te bieden of te creëren heeft, dan kan hij of zij dat naar de mogelijkheden of naar de heersende acceptatie cultuur van de kerk of moskee waar maken. De strikt religieuze verplichtingen/activiteiten van de kerk of moskee hebben vooral de voorrang, ter illustratie- zo moest de pastor van de Antoniuskerk, de interview afbreken om de dienst voor een overledene te leiden, dat kon hij niet overlaten aan anderen in de kerk. Zo kan de imam het vrijdagsgesbed en de overige gebeden op de speciale dagen niet overlaten aan een gelovige in de moskee. De kerken en de moskeeën kunnen tot één van de talrijke stromingen behoren en dan weer daar een vertakking van zijn, de stroming waar een kerk of moskee tot behoort kan van invloed zijn op de activiteiten van de kerk of moskee, het kan de kerk of moskee een richting geven of de nadruk kan extra liggen op één of paar van de activiteiten. Een kerk als 'Leger des Heils' is meer gespecialiseerd in diaconaal werk, tot in vergelijking met de vele andere kerken, zoals de Antonius en de Jacobijkerk. Een Diyanet moskee kan een net iets andere identiteit geven aan de moskee dan een moskee van politieke vluchtelingen uit Afghanistan.

5.2 Vergelijking aan de hand van de Activiteiten

A. Strikt religieuze activiteiten

Zowel in de kerken als in de moskeeën vinden er strikt religieuze activiteiten plaats, de strikt religieuze activiteiten, zijn activiteiten die tot de kern van de kerk of de moskee behoren.

B. Interreligieuze en interculturele activiteiten

Zowel in de kerken als in de moskeeën vinden er interreligieuze en interculturele activiteiten plaats, in sommige kerken en moskeeën meer dan in andere, het ligt er maar net aan waar de kerk of moskee gehuisvest (in een multiculturele wijk of juist niet) en wie er betrokken zijn bij de kerk of de moskee. De interreligieuze activiteiten lijken wel beperkt te zijn tot de sleutelfiguren in de kerk of moskee, de gewone bezoekers krijgen er weinig van mee.

De Diyanet moskee en de Antoniuskerk zitten beiden in de dialooggroep 'Sohbet'. De el Tawheed moskee en de Jacobikerk staan open voor interreligieuze en interculturele activiteiten, uitwisselingen zijn altijd mogelijk, maar ik heb het vermoeden dat het bij hen al gauw zal gaan over de theologische verschillen dan over wat ze voor hun eigen achterban (samen) zouden kunnen betekenen.

Bij de moskeeën komen de iftaar -maaltijden en open dagen steeds weer terug als een manier om met anderen in gesprek te gaan. De kerken, althans de Antoniuskerk doet mee met allerlei activiteiten in zijn wijk of laat aan de hand van een vredesboom en een dialoogbank zien dat ze vrede en dialoog willen tussen de verschillende bevolkingsgroepen in hun wijk en in Nederland.

C. Onderwijs activiteiten

De moskeeën hebben iets meer aan assortiment aan onderwijs activiteiten dan de kerken. Dat blijkt vooral uit het rapport over de maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën. Naast de gangbare koran en islamlessen bieden ze ook tal van cursussen en trainingen aan. Ook hier moet gekeken worden, waar de moskee staat en wie er betrokken zijn en hoe groot de ruimte is en tot welke stroming of etnische minderheid het behoort. De moskeeën bieden dan allerlei activiteiten aan ter bevordering van de ontwikkeling van de moskeebezoekers (taalcursussen, ICT, huiswerkbegeleiding enz.)

Een levendige kerk of moskee heeft al gauw verschillende onderwijs activiteiten. De Jacobikerk is hier een goed voorbeeld van, het telt veel jonge leden en jonge volwassenen en heeft mogelijk daarom tal van onderwijsactiviteiten, in vergelijking met een kerk met bezoekers op leeftijd.

D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten

Gezien de gegevens van het rapport over de Rotterdamse moskeeën kunnen we zeggen dat veel moskeeën in Rotterdam voorlichtingsbijeenkomsten organiseren, maar ook kerken in Rotterdam organiseren verschillende voorlichtingsbijeenkomsten, volgens het rapport 'tel je zegeningen'. Het verschil zit vooral in welke voorlichtingsactiviteiten de kerken of de moskeeën organiseren. Zo zien we een voorlichtingsavond over de Nederlandse samenleving of een conferentie over de eigen cultuur, geschiedenis alleen bij de moskeeën terug. In de migrantenkerken (kerken bijvoorbeeld van de Koptische gemeenschap of van de christenen uit Syrië, Turkije etc.) zullen, vermoed ik, ook dergelijke activiteiten zijn. Zowel in de moskeeën als in de kerken in Rotterdam komen voorlichtingsbijeenkomsten over gezondheidszorg en ouderenzorg voor. In principe kunnen we aangaande deze categorie stellen dat er veel overeenkomsten zijn in de activiteiten van de kerken en moskeeën in Rotterdam, maar soms heeft een kerk of een moskee net iets meer van

de ene activiteit dan de andere, en dat heeft weer te maken met waar de kerk of moskee staat, beschikbare ruimte, diens populatie en wie de bestuursleden zijn, enzovoorts.

Als ik kijk naar de eigen bezochte moskeeën en kerken, dan zie ik vooral dat de Jacobikerk en de el Tawheed moskee voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en/of debatten hebben. Uit mijn eigen observaties zou ik hiervoor als reden kunnen geven: de Jacobikerk en de el Tawheed moskee hebben actieve en jonge bezoekers/leden. Actief vooral in de zin van: ze zijn bezig met hun godsdienst en alles wat een connectie zou kunnen hebben met hun godsdienst (zoals de maatschappelijke vraagstukken en dergelijke). Een godsdienst wat ze tastbaar voor zichzelf hebben gemaakt, ze mogen erover praten, nadenken en discussiëren, zodat ze zich samen verder kunnen ontwikkelen in hun godsdienst, en het daarna graag willen overdragen aan anderen, gezien de Bijbelcursussen voor niet-christenen en opendiensten of debatten (waar iedereen kan komen). De el Tawheed moskee heeft dan weer Nederlandstalige activiteiten als een website met veel informatie of tekstmateriaal, wat weer door de leden geschreven of vertaald is, over hun interpretatie van de islam. Bij de Antoniuskerk en de Diyanet moskee is de sfeer meer magisch te noemen, je bent in een kerk of een moskee waar je de schoenen ook figuurlijk uit moet doen, immers je treedt een heilige ruimte binnen en alleen de meest godsvruchtige mag dan daar zijn woord hoorbaar maken voor anderen (de pastor of de imam).

E. Diaconaal werk

Zowel uit beide rapporten als de door mij bezochte gebedshuizen blijkt dat vooral de kerken aan acute noodhulp doen (financiële noodhulp, garant staan voor een slaapplek of voor het bezoek van een arts). Zowel de kerken als de moskeeën helpen degenen van hun achterban met een hulpvraag. Het hoeft dan altijd niet zozeer door de kerk of de moskee geregeld te zijn, maar de moskee of de kerk is dan een plek waar het bekend is geworden (via anderen of door de persoon zelf) dat iemand hulp nodig heeft. Wat de kerken en moskeeën zeker doen, is het bezoeken van de zieken als het verzamelen van kleding en goederen voor de eigen achterban of voor de stichtingen waar ze affiniteit mee hebben. Wat voor de kerken en de moskeeën vooral van belang is, is de vraag of ze in staat zijn om de mensen met een complexe hulpvraag (iedere hulpvraag waar de kerk of de moskee wegens allerlei redenen, niets mee kunnen doen), door kunnen verwijzen naar professionelen.

F. Overige activiteiten

In de kerken en de moskeeën treffen we ook recreatieve en sportieve activiteiten aan, meestal voor de kinderen en de jeugdigen uit hun gemeenschap. Hoe jonger de populatie in de kerk of de moskee, hoe vaak men dergelijke activiteiten tegen zal komen. De Jacobikerk heeft tot in vergelijking met de moskeeën en de Antoniuskerk verscheidene activiteiten om de binding tussen de kerkleden/bezoekers te versterken. Ik denk dat het voor de kerken en moskeeën met veel leden belangrijk is dat ze dergelijke activiteiten vanuit de kerk of moskee organiseren, om zo een gemeenschap te creëren of te vormen. In kleine moskee -of kerk gemeenschappen zal dat wel vaak van zelf gaan, of de leden/bezoekers zullen elkaar wel kennen, maar in kerken en moskeeën waar iedereen van her en der komt zal men van bovenaf allerlei manieren moeten bedenken om de mensen met elkaar en het gebedshuis te binden.

5.3 Afsluitend van hoofdstuk 5

Niet alle kerken en moskeeën hebben gelijke activiteiten waar de maatschappelijke vraagstukken een vorm kunnen krijgen. Zowel bij de kerken als de moskeeën onderling, of gemixt zien we verscheidene gebedshuizen, geen één kerk of moskee is identiek. Maar soms kunnen ze gelijkenissen vertonen, niet in zijn geheel zozeer, maar meer op een vlak. Een aantal factoren heeft invloed op de activiteiten van de kerken en moskeeën. Zoals: het aantal bezoekers, de bestuursleden en de geestelijken (met hun leeftijd, opleidingsniveau/levenservaring als hun levensvisie), de omstandigheden rondom de kerk of moskee (de plek/de stad waar het staat, de mensen en de maatschappelijke vraagstukken rondom de kerk of moskee). Zowel de kerken als de moskeeën lijken te handelen met gelijke motieven, kort samengevat: beide religies vragen van hun aanhangers om goed te zijn in hun doen en laten ten opzichte van zichzelf, anderen, God en Zijn schepping, beide religies hebben een visie op het leven en waar je zou kunnen staan. De kerken en moskeeën zullen naar eigen omstandigheden hier vorm aan geven.

Soms zullen kerken en moskeeën samen gaan werken. Ze zullen ten minste onder de noemers 'oecumene' en interreligieuze dialoog' in gesprek met elkaar zijn. Waarin misschien bepaalde vraagstukken in de wijk of in de stad aan de orde zullen komen, en waar ze gezamenlijk een antwoord op zullen proberen te geven. De kerken en de moskeeën kunnen ook met niet godsdienstige instellingen in gesprek zijn of samenwerken om een probleem uit de wereld te helpen.

Of een kerk of een moskee wel of niet met anderen samen wil werken of in gesprek wil zijn, hangt weer samen met tal van omstandigheden. Men kan simpel stellen: er moet wel een reden zijn waarom men met anderen aan tafel wil zitten. Het kan zijn dat men met elkaar moet samenleven. In een stad zoals Rotterdam of Utrecht lijkt mij meer dan logisch dat verschillende gebedshuizen met elkaar samenwerken om bijvoorbeeld daklozen op te vangen of te verwijzen naar een hulpinstelling. Of dat ze zo nu en dan gezamenlijke diensten hebben, om bijvoorbeeld aan de wijk te laten zien dat ze met elkaar door één deur kunnen gaan, of zo kunnen ze een signaal afgeven dat ze met elkaar leven in een wijk. Maar een kerk of een moskee in één dezelfde wijk, met vooral als doel om de eigen religie onder de mensen te brengen zal wellicht minder snel met andere kerken of moskeeën aan tafel zitten. Maar dat hoeft niet altijd weer zo te zijn, het kan zijn dat zo'n kerk of moskee een zeer open houding heeft naar andersdenkenden toe (tegelijkertijd met een sterke eigen waarheidsclaim) en alsnog op diaconaal gebied samen zullen werken. Uit interviews bleek dat de Jacobikerk en de el Tawheed moskee in principe wel open staan voor andersdenkenden. Andere omstandigheden wat mogelijke samenwerking tussen gebedshuizen onderling of met andere instanties (zoals scholen of Riagg) kan bevorderen of belemmeren is bijvoorbeeld: de taal, kennis van de omgeving/de mogelijkheden enzovoorts. En dan komen we weer aan bij de bestuursleden, de geestelijken en de bezoekers, tot in hoeverre zijn zij in staat om contacten te leggen met anderen. Ik denk hoe dan ook, dat het gunstig is dat verschillende gebedshuizen elkaar meer treffen, zo kunnen ze van elkaar leren, als een kerk of moskee competent is in een bepaalde activiteit, dan kunnen de andere gebedshuizen daar iets van leren en hun aanpak of kennis overnemen en eventueel kunnen ze ook echt samenwerken, nu lijken ze vooral in gesprek met elkaar te zijn.

Hoofdstuk 6 Besluit

Hier wil ik terugkijken op de deelvragen en de vraagstelling van de scriptie. Ik zal ze in kort gaan beantwoorden.

6.1 De Deelvragen

Deelvraag 1

Over welke moskeeën en kerken hebben we het precies, wat is hun achtergrond?

In de scriptie heb ik vier gebedshuizen behandeld, twee kerken en twee moskeeën. Daarnaast heb ik tweetal onderzoeken²⁵ in de scriptie opgenomen.

Het rapport van COS vraagt zich af of de Rotterdamse moskeeën een maatschappelijke rol in de Nederlandse samenleving kunnen spelen en het rapport 'Tel je zegeningen' houdt zich bezig met de vraag welke bijdrage en gunsten de kerken in Rotterdam de samenleving tewerkgesteld hebben. Beide rapporten heb ik gebruikt om mijn horizon over het onderwerp te vergroten en om de activiteiten van de kerken en de moskeeën te achterhalen en/of te toetsen op de activiteiten van de door mij bezochte gebedshuizen. De gebedshuizen die ik heb bezocht zijn niet in Rotterdam gehuisvest, maar op één na allen in Utrecht. Uiteindelijk heb ik zo over de gebedshuizen in Rotterdam, Utrecht en Amsterdam.

Zelf heb ik de volgende vier gebedshuizen onderzocht: moskee Eyup Sultan, de el Tawheed moskee, de Antoniuskerk en de Jacobikerk. De door mij bezochte kerken en moskeeën vertegenwoordigen ieder een eigen groepering of stroming, waarvan we kunnen uitgaan dat ze veel aanhang hebben. De in de rapporten opgenomen kerken en moskeeën zijn gebedshuizen van alle soorten, maar ze staan allemaal wel in Rotterdam.

De Antoniuskerk (RK) en de Jacobikerk (PKN) staan beide in Utrecht. De Antoniuskerk in de multiculturele wijk Lombok en de Jacobikerk midden in het centrum van Utrecht. De moskee van de Diyanet 'Eyup Sultan' is net als de twee kerken gehuisvest in Utrecht, in Kanaleneiland. De salafie moskee el Tawheed is een moskee uit Amsterdam en behoort tot de orthodoxe Islam. De Diyanet moskee zouden we kunnen omschrijven als een Turkse versie van de Islam waarbij de godsdienst vooral bij het individu gelegd wordt en niet zozeer streeft naar een geïdealiseerde islam in verschillende delen van de wereld. De Jacobikerk is een kerk met veel bezoekers, van alle leeftijden, het is een levende gemeente. De Antoniuskerk is meer een stervende kerk te noemen, de bezoekers zijn vrij op leeftijd. En de kerk is in vergelijking met de andere gebedshuizen meer actief in zijn multiculturele wijk als een dialoogkerk of weldoeners organisatie dan een religieuze instelling, puur gericht op diens leden en de strikt religieuze activiteiten. De Jacobikerk is een kerk met een missie (het verkondigen van de eigen religie aan iedereen), net als de el Tawheed moskee. De Jacobikerk doet dat door de kerk open te stellen voor de niet-religieuzen. De el Tawheed moskee doet dat door zich op een exclusieve manier neer te zetten. Zij zouden de soennah en zo de islam op de juiste wijze volgen, dus het is vanzelfsprekend dat zowel de moslims als de niet moslims zich gaan aansluiten bij de el-Tawheed (el tawheed~de eenheid).

²⁵ • Canatan, K., Oudijk, C., Ljamai, A. (2003). *De Maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek.

• Castillo Guerra, J., Glashouwer, M., Kregting, J. (2008). *Tel je zegeningen. Het maatschappelijk rendement van christelijke kerken in Rotterdam en hun bijdrage aan sociale cohesie*. Nijmegen: NIM / Kaski.

Deelvraag 2

Welke activiteiten hebben de desbetreffende kerken en moskeeën?

De kerken en de moskeeën hebben verschillende activiteiten. Ze hebben naast hun eigen strikt religieuze activiteiten tal van andere activiteiten. In de scriptie heb ik de activiteiten ondergebracht in zestal categorieën. De activiteiten van de kerken en de moskeeën zijn niet los te koppelen van allerlei factoren. Bijvoorbeeld: de achtergrond van de gelovigen, de geestelijken en het bestuur, de stad en wijk waar het staat, beschikbare ruimte enzovoorts. Om een goed beeld te kunnen krijgen van de activiteiten en godsdienstige opvattingen van een gelovige of van een geloofsgemeenschap of organisatie (kerk of moskee) is het zonder meer nodig om zijn sociale context in kaart te brengen.

In de scriptie heb ik gekeken naar de activiteiten van vier gebedshuizen, achteraf gezien blijken ze niet alleen te verschillen wegens hun oriëntatiepunt in het leven, maar ook wegens tal van andere factoren.

Om een voorbeeld te geven: de samenstelling van het bestuur als de bezoekers van de gebedshuizen tonen onderling meer verschillen dan overeenkomsten. De Antoniuskerk en de Eyup Sultan moskee lijken meer buurt gebedshuizen te zijn. De bezoekers van beide gebedshuizen komen meestal uit de buurt. En ze lijken meer te komen om hun godsdienst te beleven dan meer over hun godsdienst te leren en het vervolgens aan anderen aan te bevelen. Zij maken meer als bezoeker of gelovige zijnde deel uit van hun gebedshuis, niet zozeer als actieve leden. Ze maken geen deel uit van een commissie. Het is voor de gelovigen een sacrale gebeurtenis om in de kerk of de moskee te zijn. In hoge mate telt dit ook voor de bezoekers van de el Tawheed moskee, maar het verschil is vooral dat de bezoekers van de el Tawheed moskee wel geactiveerd worden door de moskee om actief en bewust gelovig te zijn (zowel binnen als buiten de moskee). Bij de Jacobikerk worden de bezoekers door de kerk geactiveerd om actief deel te nemen in het geheel (Protestantse gemeenschap) door bijvoorbeeld debatten te organiseren, specifieke cursussen en diensten te organiseren of door de binding tussen de gemeenteleden te versterken. Onder de bezoekers van de el Tawheed moskee en de Jacobikerk bevinden zich veel jonge bezoekers, beide gebedshuizen hebben dan ook een jeugdwerkgroep. De Antoniuskerk heeft weinig tot geen jonge leden, zij houden zich dan ook meer bezig met multiculturele en interreligieuze activiteiten in de buurt (de Antoniuskerk staat in een multiculturele wijk) dan met activiteiten gericht op de jeugdigen.

Kortom, De meest voorkomende activiteiten van de gebedshuizen heb ik ondergebracht in zestal categorieën²⁶. De activiteiten van de kerken en de moskeeën kunnen onderling van elkaar verschillen wegens niet religieuze en/of praktische omstandigheden.

²⁶ A. Strikt religieuze activiteiten, B. Interreligieuze en interculturele activiteiten, C. Onderwijs activiteiten, D. Voorlichtingsbijeenkomsten- lezingen en debatten, E. Diaconaal werk en F .Overige activiteiten.

Deelvraag 3

Met welke sociale vraagstukken houden de kerken en de moskeeën zich bezig? En hoe brengen ze daar hun godsdienst in mee?

De kerken en de moskeeën houden zich bezig of hebben te maken met tal van sociale vraagstukken. Zoals ik in de inleiding heb weergegeven, onder sociale vraagstukken versta ik: vraagstukken die de samenleving betreffen. De sociale vraagstukken zijn verweven in de activiteiten van de kerken en de moskeeën, de activiteiten hebben betrekking op of tot de sociale vraagstukken. De voornaamste redenen waarom de gebedshuizen zich mengen met sociale vraagstukken zijn:

1. De islam en het christendom hebben richtlijnen voor de inrichting van het leven. Het christendom en de islam hebben een mening over hoe je om hoort te gaan met de natuur, jezelf, naasten en de anderen. Zo hebben beide religies bijvoorbeeld een mening over: abortus, euthanasie enzovoorts. Beide religies keuren dergelijke zaken over het algemeen gezien af en zijn van mening dat de mensen ervoor behoed moeten worden. Daarentegen sturen beide godsdiensten de gelovigen aan om zorg te dragen voor de zwakkeren (de ouderen, kinderen, zieken etc.).

2. En de moskee -en de kerkgangers leven met andere mensen, de kerken en de moskeeën staan in de samenleving. Omdat ze in een samenleving leven en te maken hebben met alles wat er in de samenleving afspeelt en trouwens zelf ook een onderdeel van uitmaken, worden ze zo logischerwijs ook geconfronteerd met de sociale vraagstukken. Aan de ene kant heb je de godsdienst met bepaalde aansporingen voor de gelovigen en aan de andere kant heb je de mensen en de omstandigheden waarin zij zich bevinden en mogelijk met een hulpvraag of kwestie bij de gelovigen aankloppen. Bijvoorbeeld, de Jacobikerk staat garant voor een slaapplek of voor het huisartsenbezoek van daklozen. Of om de jongeren een eindje te helpen organiseren een aantal moskeeën in Rotterdam huiswerkbegeleiding, ook bieden heel veel moskeeën sportactiviteiten aan, om jongeren van de straat te houden, maar ook om ze zo meer bij de moskee te betrekken.

Het organiseren van activiteiten waar de sociale vraagstukken zichtbaar of onzichtbaar aanwezig zijn, heeft voor de gelovigen (de dragers van de kerk of moskee) een religieuze dimensie. Immers ze organiseren niet zomaar activiteiten, maar activiteiten die wellicht goedgunstig door God in ontvangst zullen worden genomen. Zo wil de voorzitter van de moskee van Eyüp Sultan, iedereen die in de moskee komt, als de gasten van Allah behandelen, want zij betreden Gods Huis binnen. Hieruit zou ik kunnen concluderen dat alles waarbij de kerk of de moskee betrokken is, de godsdienst als drijfveer of als corrigerende blik aanwezig is.

6.2 De Vraagstelling

Op welke maatschappelijke terreinen zijn de moskeeën en de kerken actief en op welke manier zijn ze dan daarin actief en hoe brengen zij daar hun godsdienst in mee.

*Op welke maatschappelijke terreinen zijn de moskeeën en de kerken actief?

Reflecterend op de activiteiten van de door mij onderzochte kerken en moskeeën als de activiteiten van de kerken en de moskeeën in de rapporten kan ik zeggen: dat de kerken en de moskeeën zich in principe bezig houden met alles waar hun religie een oordeel of kijkwijze op zou kunnen hebben, en meestal is dat op het hele leven. Als de moskeeën en de kerken de mogelijkheid hebben of er is sprake van een aanleiding naar een maatschappelijk vraagstuk, dan doen de kerken en de moskeeën wat in hun vermogen ligt.

Een maatschappelijk vraagstuk moet om te beginnen de moskee of de kerk bereiken en/of er moet een aanleiding zijn om erover te hebben. De sociale vraagstukken kunnen de kerk of moskee binnenkomen met de gelovigen zelf of met de sleutelfiguren in de kerk of moskee. De gelovigen of de bezoekers van de kerk of de moskee zullen datgene meebrengen wat in hun eigen leven speelt of waar ze in hun dagelijks leven van buiten mee geconfronteerd worden. Het kan gaan om een hulpvraag of een algemene vraag waarbij men beoogd om de religie in het verhaal mee te nemen (bijvoorbeeld om een kwestie vanuit religieus oogpunt te bekijken – puur informatief - of om zo een religieus advies erover te krijgen om zodoende naar diens eigen religie te handelen). Maar de maatschappelijke vraagstukken kunnen ook in de kerk of de moskee ter sprake komen aan de hand van een religieuze tekst, bijvoorbeeld tijdens een preek of een godsdienstles, de religie zelf is dan de aanleiding om erover te hebben.

*Op welke manier?

De kerken en de moskeeën geven in verschillende vormen gedaante aan de maatschappelijke vraagstukken, ze komen in de gebedshuizen terug tijdens de vele activiteiten in de kerk of moskee. De activiteiten van de gebedshuizen heb ik in zestal categorieën ondergebracht²⁷. Het bestuur, de stroming, de voorgangers of de geestelijken, de bezoekers en de omgeving of de plaats waar de kerk of de moskee staat, bepalen uiteindelijk in welke mate en met welke maatschappelijke vraagstukken de kerk of de moskee zich bezighoudt.

²⁷ A. Strikt Religieuze activiteiten, B. Interreligieuze en interculturele activiteiten, C. Onderwijs activiteiten, D. Voorlichtingsbijeenkomsten, lezingen en debatten, E. Diaconaal werk, F. Overige activiteiten

*En hoe brengen ze daar hun religie in mee?

De religie is een directe reden (in de religie treffen we dan geboden/verboden en/of aanbevelingen aan) of men haalt er inspiratie van uit of anders is het een extra drijfveer om zich bezig te houden met maatschappelijke vraagstukken. De religie kan een directe reden of een inspiratiebron zijn, als men na het horen van bijvoorbeeld een preek of na het lezen van een religieuze tekst of na een vraag over een kwestie tot besluit komt om iets te ondernemen voor bijvoorbeeld de zieken in de gemeenschap of men ontwikkelt na een gesprek met een imam of een andere geestelijke een mening (of religieuze kennis) over zaken als abortus, euthanasie, discriminatie en/of dierenmishandeling, waarmee men vervolgens misschien wel naar zal gaan handelen. Vanuit de religie zelf komen dan de aanbevelingen, geboden en verboden, de gelovige mag ermee verder gaan, ermee iets doen.

De religie kan een mede drijfveer zijn voor de gelovigen als ze al bezig zijn met maatschappelijke vraagstukken. Het is dus niet zozeer dat hun religie verteld wat ze moeten of mogen of kunnen doen, want ze hebben al een mening/of een beeld over een maatschappelijke kwestie. Wat zij al doen of geloven wordt dan door de religie bevestigd. God -en diens religie staat dan de gelovige blijkbaar nabij in zijn activiteiten.

Literatuur

- Bernts, T., Kregting, J. (2010). *De kerk telt. De maatschappelijke waarde van parochies en gemeenten*. Nijmegen: Kaski.
- Canatan, K., Oudijk, C., Ljamai, A. (2003). *De Maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek.
- Castillo Guerra, J., Glashouwer, M., Kregting, J. (2008). *Tel je zegeningen. Het maatschappelijk rendement van christelijke kerken in Rotterdam en hun bijdrage aan sociale cohesie*. Nijmegen: NIM / Kaski.
- Dekker, G. (2010). *Heeft de Kerk zichzelf overleefd?* Zoetermeer: Meinema.
- Dekker, G., Stoffels, H. (2009). *Godsdienst en Samenleving*. Kampen: Kok.
- Grevel, S. (2009). *Zwakte als Kracht. Religieus sociaal maatschappelijke activiteiten in prachtwijken*. Nijmegen: Kaski.
- Heijnen, A. (2002). *Rooms in Lombok*. Utrecht: Poseidon Pers.
- Sar, J. van der, Visser, R. (2006). *Gratis en waardevol. Rol, positie en maatschappelijk rendement van migrantenkerken in Den Haag*. Utrecht: Oikos.
- Shadid, W., Koningsveld, P.S van (2008). *Islam in Nederland en België. religieuze institutionalisering in twee landen met een gemeenschappelijke voorgeschiedenis*, Leuven: Peeters.

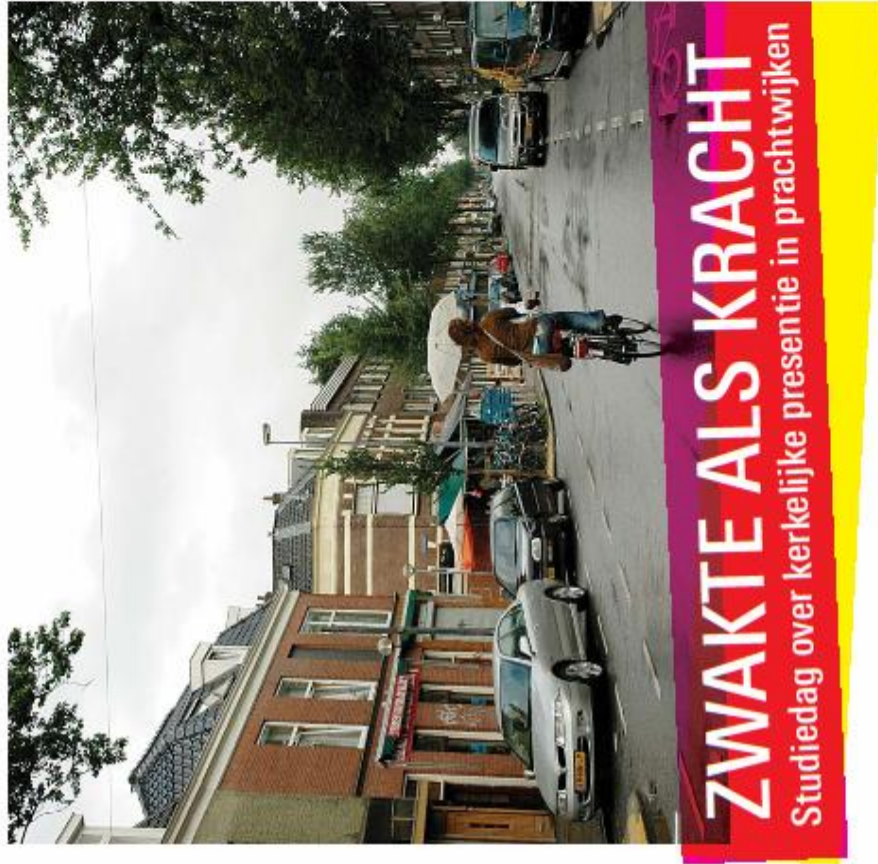
Bijlage A Brochure studiemiddag 'zwakte als kracht'

OPGAVE

Deelnemers wordt verzocht zich van te voren aan te melden bij Marijke Gaastra, secretariaat Kerk in Actie Binnenland,
e-mail: m.gaastra@kerkinactie.nl;
telefoon: (030) 880 18 86

Geef s.v.p. bij uw opgave aan voor welke middagwerkgroep u belangstelling hebt. Wanneer u van plan bent alleen het ochtendgedeelte bij te wonen, horen we dat ook graag bij aanmelding.

Deelname is gratis. Wie zich opgeeft, ontvangt als bevestiging nogmaals het programma en (op de dag zelf) een exemplaar van het rapport **Zwakte als kracht**.

Dinsdag 23 maart 2010
10.30 – 15.30 uur

**KERK IN
ACTIE
GIRO 456**

Protestants Landelijk Dienstencentrum, Utrecht Joseph Haydnlaan 2A, 3533 AE Utrecht

Ons land kent ongeveer honderd 'achterstandswijken', woonwijken met een op-eenstapelende van allerlei sociale problemen. Veertig ervan krijgen van de huidige regering speciale aandacht: Vogelaarwijken, aandachtswijken of *prachtwijken*.

Zijn er in die wijken (nog) kerken of religieuze organisaties actief aanwezig en zo ja, op wat voor manieren?

Op verzoek van Kerk in Actie deed onderzoeks- en adviesbureau Kaski een kwalitatief onderzoek in twaalf van de 'prachtwijken', gelegen in de steden Almere, Rotterdam, Nijmegen, Deventer, Groningen en Utrecht. Het resultaat geeft een openhartig beeld van wat er aan religieus sociaal-maatschappelijke activiteiten plaats vindt, of en hoe daarbij met anderen wordt samengewerkt en welke succes- en faalfactoren een rol spelen.

Aan het eindrapport van dit onderzoek, 'Zwakke als kracht; Religieus sociaal-maatschappelijke activiteiten in prachtwijken' (Kaski rapport nr. 592) wijdt Kerk in Actie deze studiedag. In het ochtendprogramma wordt een toelichting op de resultaten gegeven en klinken reacties uit kerk, samenleving en diaconiewetenschap. 's Middags kan in vier thematische werkgroepen dieper op de onderliggende thema's worden ingegaan.

De studiedag is bedoeld voor:

- beroepskrachten, diaken en vrijwilligers uit kerkelijke wijkinitiatieven en diaconale instellingen
- belangstellende predikanten, kerkelijke werkers en gemeenteadvisoren.
- geïnteresseerde politici en gemeenteambtenaren welzijn/Wmo.

En uiteraard voor iedereen die zich om nog andere redenen bij het thema betrokken voelt.

PROGRAMMA

10.15	uur	Aankomst en koffie/thee
10.30	uur	Opening door dagvoorzitter Evert Jan Hazeleger (Kerk in Actie)
10.40	uur	Toelichting op het rapport 'Zwakke als kracht' door drs. Sylvia Grevel (Kaski)
11.00	uur	Reacties <ul style="list-style-type: none"> - vanuit Moderamen Synode Protestantse Kerk: Dr. Arjan Plaisier - vanuit diaconiewetenschap: Prof. Dr. Herman Noordegraaf - vanuit samenleving/politiek: Drs. Maarten Davelaar (Verwey-Jonker Instituut)
11.45	uur	Plenair gesprek met de inleiders
12.30	uur	Lunchpauze
13.15	uur	Start werkgroepen <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Draagvlak voor wijkinitiatieven in de lokale kerk?</i> Hoe zijn plaatselijke ervaringen met de relatie tussen dit type initiatieven en de lokale kerkgemeenschappen? 2. <i>Identiteit als pre?</i> Uit het onderzoek blijkt dat confessioneel gekleurde initiatieven veel kwaliteit leveren. Wat kunnen we daarvan leren? 3. <i>Relatie met de lokale overheid</i> In het algemeen is er weinig samenwerking met de lokale overheid. Hoe komt dat, hoe is dat te verbeteren? 4. <i>Aandacht voor speciale doelgroepen</i> In een aantal gevallen is er sprake van bijzondere aandacht voor speciale doelgroepen (ouderen of jongeren). Hoe komt die aandacht tot stand? Wat kunnen we van zo'n specifieke aanpak leren?
14.45	uur	Korte uitwisseling van aanbevelingen uit de werkgroepen en slotreactie van Sylvia Grevel.
		Afsluiting

‘Zwakte als Kracht’

De inhoud van het onderzoek²⁸:

Het Kaski heeft op verzoek van de afdeling ‘*Binnenlands Diaconaat*’ van de ‘*Dienstenorganisatie*’ van de Protestantse Kerk (PKN) ‘*Kerk in Actie*’, een onderzoek verricht naar religieus sociaal-maatschappelijke activiteiten in twaalf prachtwijken in zes steden.

In het rapport staat dat Kerk in Actie het belangrijk vindt om in haar diaconale beleid aandacht te besteden aan de problemen in wijken en de rol die gemeentes (met name protestantse gemeentes) en andere religieuze instellingen kunnen spelen ter verbetering van die problemen. Daarom acht men het belangrijk om inzicht te hebben in de activiteiten van religieuze instellingen.

Het doel van het onderzoek van Kaski is om een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van relevante religieuze organisaties in de geselecteerde wijken of aangrenzende gebieden, een overzicht te presenteren van hun betrokkenheid en activiteiten aldaar. Het onderzoek richt zich op religieuze organisaties die actief betrokken zijn op de wijksamenleving en die een bijdrage van enige omvang leveren aan het sociale welzijn van de bewoners. Incidentele activiteiten of activiteiten die slechts als nevendoeel een maatschappelijke bijdrage aan de wijk leveren zijn niet meegenomen, een specifieke focus ligt op de activiteiten van Protestantse Gemeenten binnen de wijken.

De onderzoeksvragen:

Het onderzoek wil antwoord geven op de volgende vragen:

1. Welke religieuze organisaties zijn in de geselecteerde wijken actief op het gebied van sociaal-maatschappelijke thema’s?

De eerste onderzoeksvraag die per wijk is beantwoord, is die naar de aanwezigheid van religieuze organisaties in de geselecteerde prachtwijken. Eerst is gezocht naar de aanwezigheid van religieuze organisaties, daarna is geïnventariseerd welke organisaties er actief zijn voor de wijken. Het criterium dat hierbij is gehanteerd is het antwoord op de vraag of men speciale activiteiten ontwikkelt voor de wijk en haar bewoners.

2. Welke wijkgerichte activiteiten vinden er vanuit religieuze organisaties plaats? Welke op het gebied van jongeren en in het bijzonder?

Voorts is er een nauwkeurige inventarisatie gemaakt van de wijkgerichte activiteiten door middel van diepte-interviews bij 31 religieuze organisaties. Er is speciaal aandacht besteed aan de activiteiten voor jongeren. Daarbij is ook gevraagd naar de interne visie op de bijdrage die men levert, of wil leveren, aan de wijk. De interviewvraag luidde: ‘Wat is naar uw eigen mening de belangrijkste bijdrage van uw organisatie aan de wijk waarin u actief bent?’

²⁸ Grevel, S. (2009). *Zwakte als Kracht. Religieus sociaal maatschappelijke activiteiten in prachtwijken*. Nijmegen: Kaski.

3. Welke (religieuze) organisaties werken samen, of hebben contact, ten behoeve van de wijk?

In het onderzoek is gevraagd naar de partijen waar men mee samenwerkt, onderverdeeld in 4 categorieën:

- religieuze organisaties (o.a. kerken, moskeeën, andere religieuze organisaties);
- welzijn- en hulpverleningsorganisaties (o.a. maatschappelijk werk, opbouwwerk, sociaal cultureel werk, speeltuincommissies);
- wijkgerichte organisaties (o.a. wijkplatform, wijknetwerken, wijkagent, bewonersorganisaties);
- lokale overheid (o.a. wethouders, wijkmanagers).

4. Wat zijn stimulerende en belemmerende factoren?

Een van de belangrijke onderzoeksvragen van het onderzoek is die naar de factoren die meewerken of tegenwerken bij de uitvoering van diaconale activiteiten in prachtwijken. Er is gevraagd naar interne en externe factoren die van invloed zijn op de mogelijkheden van een religieuze organisatie om sociaal-maatschappelijk actief te kunnen zijn.

5. In hoeverre zijn religieuze organisaties bekend met het Charter en de Wijkactieplannen. Wordt er gebruik gemaakt van lokale overheidsfinanciering? In welke gevallen wordt er gebruik van gemaakt? Wanneer wordt er geen gebruik van gemaakt?

Om een impuls te kunnen geven tot de verbetering van de leefbaarheid in prachtwijken is door de overheid onderzoek gedaan naar de situatie in prachtwijken en de mogelijkheden om de problemen op te lossen. Deze resultaten zijn beschreven in de zogeheten Wijkactieplannen. Eveneens zijn er afspraken gemaakt tussen de landelijke overheid en lokale gemeenten om deze Wijkactieplannen uit te voeren. Deze overeenkomsten zijn opgenomen in een Charter, waarbij concrete afspraken zijn beschreven tussen de verschillende partijen die betrokken zijn bij de hervorming van achterstandswijken naar prachtwijken. In dit onderhavige onderzoek is gevraagd naar de bekendheid met deze protocollen en de betrokkenheid van de religieuze organisaties bij het opstellen daarvan. Voorts is gevraagd naar de mate waarin er gebruik gemaakt wordt van beschikbare financiële middelen vanuit de overheid.

De rapportage van het onderzoek volgt de onderzoeksvragen en wordt per stad beschreven in de hoofdstukken twee t/m zeven. Aan het einde van het rapport, in hoofdstuk acht, worden samenvattende conclusies gegeven.

De conclusies van het onderzoek:

In het onderzoek is gezocht naar de religieus sociaal-maatschappelijke activiteiten van religieuze organisaties. Daarbij is geconstateerd dat iets meer dan de helft van de organisaties die in prachtwijken zijn gesitueerd in min of meerdere mate actief zijn. De meeste van deze activiteiten zijn gericht op inloop, zowel voor volwassenen als voor jongeren. Deze inloop gaat al dan niet gepaard met een cursusaanbod. Het aanbod is daarbij geen hoofddoel, maar een aanleiding tot ontmoeting. De religieuze organisaties geven aan dat zij het als hun belangrijkste bijdrage aan de wijk zien dat zij een gastvrije plek bieden waar mensen en jongeren (onvoorwaardelijk) zichzelf kunnen zijn en anderen kunnen ontmoeten. Door deze en andere activiteiten

vindt men dat men bijdraagt aan de sociale cohesie van de wijk en vreedzaamheid, men faciliteert als het ware gemeenschap.

In navolging van deze insteek in de prachtwijken kunnen we ook stellen dat de religieuze organisaties uit dit onderzoek met hun religieus sociaal maatschappelijke activiteiten een bepaalde invulling aan het woord religie geven, hier verstaan als *religare*: verbinden en samenbinden. Daarbij bewaakt men 'zachte waarden' zoals het belang van: aandacht, aanwezigheid, respect, menselijkheid, ontmoeting, vertrouwen, trouw en onvoorwaardelijkheid.

Naast de presentiebenadering die belangrijk is moet echter niet worden vergeten dat religieuze organisaties in de prachtwijken niet louter op individueel niveau opereren. Men is in de organisaties die bovengemiddeld presenteren ook politiserend actief in de wijken. Door aanwezig te zijn met een inloopcentrum, het bestaan van een voedselbank, het meepraten in wijkplatforms en –raden laat men een ander geluid horen in de samenleving. Hiermee neemt men een positie in binnen het maatschappelijk middenveld en is eveneens een 'zachte kracht' in de *civil society*. In de zwakte van het leven, op die momenten waar het leven poreus is, daar laten religieuze organisaties in prachtwijken hun aanwezigheid zien, en daarin ligt hun kracht. Zij bereiken die mensen die door de overige op de wijk gerichte activiteiten uit het oog (dreigen te) worden verloren.

Dit doet men veelal op eigen kracht en solitair. Men werkt weinig samen, zowel met andere religieuze organisaties als met organisaties in de wijk. Wanneer dit echter wel het geval is bereikt men over het algemeen ook meer mensen.

De onderzochte religieuze organisaties werken ook nauwelijks samen met de lokale overheid. Men zoekt elkaar niet op en is niet gericht op samenwerking. Hiermee is ook van een financiële ondersteuning vanuit de lokale overheid in de meeste gevallen geen sprake. Een verbetering in de samenwerking is een wenselijke voorwaarde voor de leefbaarheid in de prachtwijken.

Het onderzoek 'Zwakte als Kracht' vormt een verdieping en verbreding van het onderzoek dat het Kaski als pilot in 2007 heeft uitgevoerd in opdracht van de NCRV en Kerk in Actie met als titel '*Geloven in Klarendal*'²⁹.

Samenvatting: Emine Bayrak

²⁹ Grevel, 2007

Bijlage C Een schets van de geschiedenis van de Antoniuskerk

1. Bouw en opbouw (1902-1927)

1.1 De kerk.

1.1 De kerk.

Pastoor W.A.J. Blaisse kreeg in 1902 de opdracht om een kerk, opgedragen aan de H. Antonius van Padua, aan de westkant van Utrecht te bouwen. Er werd gekozen voor een eenvoudige kruiskerk met drie altaren, de kosten waren f 64.000,-. De toren mocht toen niet hoger worden dan de zijmuur.

In augustus 1902 werd begonnen met de bouw en op 13 juni 1903 vond de plechtige consecratie plaats.

Omdat in 1918 het aantal van 8.000 parochianen werd overschreden, werd besloten om een nieuwe kerk te bouwen, de O.L.Vrouw van Goede Raadkerk. In 1924 werd de toren van de Antoniuskerk afgebouwd

1.2 De zusters

De zusters Franciscanessen werden door de eerste pastoor gevraagd om te zorgen voor de jeugd in de parochie. Daarom kwamen in 1903 een drietal zusters naar Utrecht, om een kleuterschool te starten in de JP. Coenstraat. Er werden 90 kleuters aangemeld zodat het buurpand ook gehuurd moest worden. Omdat snel daarna ook een naaischool werd opgericht, moest er een nieuw pand komen. Er werd besloten om een nieuw gebouw neer te zetten tegenover de kerk.

1.3 De school.

Er werd ook een lagere school opengesteld door de zusters in de J.P. Coenstraat, en uit noodzaak konden jongens en meisjes niet gescheiden worden en gingen ze samen naar een school. In 1910 werd er door de nieuwe pastoor een fonds opgericht, waarmee de bouw van een jongensschool betaald kon worden. In 1914 werd de "Antoniuschool" in de Malakkastraat geopend. In 1915 kregen beide scholen ook een Mulo-afdeling erbij. En dat de kerk er echte parochiescholen bij, wat het contact tussen de jeugd en de kerk sterk bevorderde.

2. Ontwikkeling en vooruitgang (1927-1952)

Het contact tussen de parochianen en de kerk was zeer sterk, er was al snel een sterke kern van mensen die hun steentje bijdroegen in het verenigingsleven. De grote omwenteling in het parochiële leven was in 1939. Stond de parochie eerst o.l.v. de wereldheren, nu werd het overgedragen aan de paters Dominicanen. Vooral de liturgie veranderde door de invloed van de Dominicanen. Velen sloten zich aan bij de Thomaskring. In de jaren vijftig werd de wijk Oog In Al gebouwd, en daar werd een dochterparochie van de Antoniuskerk opgericht, de St. Dominicusparochie. De scholen en het klooster groeiden gestaag, in 1950 waren er al 35 zusters.

3. Op nieuwe wegen (1952-1977)

Door het tweede Vaticaans Concilie ontstond er ook een golf van vernieuwing in de Antoniusparochie. Veel wat al decennia lang gedaan werd, werd afgeschaft of aangepast. In 1965 lagen plannen klaar om het altaar te heroriënteren. In 1977 werd het interieur van de kerk drastisch veranderd, het altaar werd omgedraaid om het beter aan te passen aan de viering van liturgie. Het 75 jarig bestaan werd in 1977 uitbundig gevierd.

In 1966 besloten de zusters om een nieuwe bestemming aan het gebouw te geven, door bejaarden en zieken op te gaan vangen.

In 1965 fuseerden de twee lagere scholen weer tot een school, zoals het helemaal in het begin was. Een paar jaar later fuseerden ook de twee MAVO-scholen.

4. Verdere ontwikkelingen (1977-1998)

Na 1977 volgden verschillende ontwikkelingen elkaar steeds sneller op. De Goede Raadkerk werd begin jaren negentig gesloten en gesloopt. De St. Antoniuschool fuseerde en heet nu de kameleonschool. Er waren steeds minder priesters beschikbaar, zodat ook de St. Antonius sinds 1994 geen vaste priester meer heeft. Het pastorale team heeft bestaan sinds die tijd uit pastoraal werkers en een diaken.

5. Het kerkgebouw.

Het gebouw is in de loop van de geschiedenis al een aantal malen opgeknapt. De laatste jaren is er een discussie gaande wat er met het kerkgebouw gebeuren moet, dat nodig gerestaureerd moet worden. De vraag is of het nog wel rendabel is omdat het gebouw te groot is t.o.v. het aantal mensen wat er komt. Er zijn verschillende ideeën geopperd over restaureren, verbouwen van het gebouw, maar ook over de tuin die er vlak achter ligt. Die zou openbaar terrein kunnen worden of er zouden huizen gebouwd kunnen worden. Op dit moment loopt de discussie nog en zijn er nog geen besluiten genomen.

Bron: <http://www.antoniuskerk.cjb.net/>

(29 maart 2011)

Bijlage D Lijst van de moskeeën in Rotterdam

	STROMING	OPRICHTING	VESTIGING
TURKSE MOSKEEËN			
Kocatepe Moskee Afrikaanderplein 40 3072 EC ROTTERDAM	Diyanet	1976	Feijenoord
Mevlana Moskee Mevlanaplein 1 3022 EZ ROTTERDAM	Diyanet	1971	Delfshaven
Anadolu Moskee Oranjeboomstraat 297 3071 SP ROTTERDAM	Diyanet	1982	Feijenoord
Ulu Moskee Blaardorpstraat 32A 3061 MA ROTTERDAM	Diyanet	1989	Kralingen
Laleli Moskee Wolphaertstraat 71A 3082 BM ROTTERDAM	Diyanet	1981	Charlois
Gultepe Moskee Eramusstraat 137 3035 LD ROTTERDAM	Diyanet	1978	Noord
Turkse Culturele Vereniging Traviataweg 51 3194 JW ROTTERDAM	Diyanet	1982	Hoogvliet
Iskender Pasa Moskee Insulindestraat 236-238 3037 BK ROTTERDAM	Milli Gorus	1980	Noord
Birlik Moskee Putseplein 25-26 3073 HT ROTTERDAM	Milli Gorus	1989	Feijenoord
Ayasofya Moskee Mathenesserdijk 357 3026 GD ROTTERDAM	Milli Gorus	1989	Delfshaven
Merkez Moskee Duytstraat 26 3023 EE ROTTERDAM	Suleymanli/SICN	1983	Delfshaven

Fatih Moskee Polderstraat 75 3074 XH ROTTERDAM	Suleymanli/SICN	1976	Feijenoord
Sultan Ahmet Moskee Spoorsingel 19 3033 GE ROTTERDAM	n.v.t.	1990	Noord
Cemaat un Nur Willem Buytewechtstraat 101C 3024 XB ROTTERDAM	Nurcu	1979	Delfshaven
MAROKKAANSE MOSKEEËN			
Nasr Moskee Van Citterstraat 55 3022 LH ROTTERDAM	UMMON	1976	Delfshaven
Al Mohcinine Moskee Oranjeboomstraat 105 3071 BD ROTTERDAM	n.v.t.	1995	Feijenoord
Othman Moskee Boezemdwardsstraat 1 3034 EP ROTTERDAM	n.v.t.	1985	Kralingen
Al Wahda Moskee V. Everstdijkstraat 25 3083 MA ROTTERDAM	n.v.t.	1989	Charlois
Abu Bakr Moskee Snellemanstraat 7 3035 WJ ROTTERDAM	n.v.t.	1985	Noord
Es Selaam Polderlaan 84C 3074 MH ROTTERDAM	n.v.t.	1987	Feijenoord
PAKISTAANSE MOSKEEËN			
Pakistan Islamic Centre 's Gravendijkwal 46 3014 ED ROTTERDAM	n.v.t.	1982	Centrum
Ghaussiya Moskee Boudewijnstraat 57 3073 ZA ROTTERDAM	n.v.t.	1982	Feijenoord
Stichting Minhadjulquran Holland Strevelsweg 16 3075 AJ ROTTERDAM	n.v.t.	1995	Charlois

SURINAAMSE MOSKEEËN

Shane Mustafa Moskee Maastunnelplein 44 3083 AE ROTTERDAM	n.v.t.	1979	Charlois
Shaan-E-Islam Moskee Aleidisstraat 31 3021 SB ROTTERDAM	n.v.t.	1982	Delfshaven
Nederlandse Moslim Stichting Friesestraat 41 3074 TD ROTTERDAM	WIM	1982	Feijenoord
Ahmadiyya moskee Brielselaan 194 3081 LL ROTTERDAM	Ahmadiyya	1980	Charlois

OVERIGE MOSKEEËN

Bosnische Moskee Islamitisch Cultureel Centrum "Selam" Ebenhaezerstraat 58 B 3083 RP ROTTERDAM	n.v.t.	1991	Charlois
Somalische Moskee Stichting Dar-al-Hijra Putselaan 223 3072 CK ROTTERDAM	n.v.t.	1997	Feijenoord
Indonesische Moskee Stichting Setasan Van Eversdijkstraat 31 3083 MA ROTTERDAM	PPME	1990	Charlois

Bron:

Canatan, K., Oudijk, C., Ljamai, A. (2003). *De Maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek. Blz.122-124.

Bijlage E Interview met Rotterdamse imams over hun rol als geestelijke

Met acht imams is een diepte-interview gehouden. De imams van deze moskeeën bevestigen grotendeels de ideeën van hun besturen.

De meeste imams hebben in de praktijk een stimulerende rol als het gaat om het organiseren van maatschappelijke activiteiten. In de kaders zijn twee interviews weergegeven ter illustratie van de rol van een imam.

Interview met de imam van de Fatih moskee

De imam van de Turkse Fatih moskee vertelt dat hij verschillende rollen moet bekleden binnen de moskee. Hij is een jonge imam, 38 jaar, en bij deze moskee tien jaar werkzaam als imam. Hij is totaal twaalf jaar in Nederland. Hij heeft zich tijdens en na zijn middelbare schoolperiode tevens ontwikkeld op het gebied van de islam en verschillende theologische studies en cursussen gevolgd.

De imam vindt de Nederlandse taal heel belangrijk om te kunnen communiceren met de omgeving. Hij is voorstander van een inburgeringscursus voor nieuwe imams. Hij is nu bezig met zo'n cursus en kan al een beetje Nederlands spreken.

"In de eerste plaats is de imam een deskundig persoon op het gebied van religieuze diensten en vraagstukken. De gemeenschap en het bestuur erkennen hem als zodanig. In geval van religieuze zaken doen zij een beroep op mij. Als het gaat om de organisatie en juridische problemen dan is het bestuur daarvoor verantwoordelijk.

In de tweede plaats heb ik een adviserende rol ten opzichte van het bestuur. Zij wisselen met mij gedachten uit voordat zij gaan besluiten.

In de derde plaats heb ik een stimulerende rol bij het opzetten van de maatschappelijke activiteiten. Ik neem er ook aan deel. Bovendien behandel ik onderwerpen in de preek die mede door het bestuur worden gevraagd en doe ik in de preek mededelingen over de activiteiten.

Ten slotte ben ik als imam betrokken bij vele sociale gebeurtenissen binnen de gemeenschap zoals huwelijk, ziekte, dood en leven."

De imam vindt zijn werk in Nederland zwaarder dan in Turkije. Hij moet hier veel zaken op zich nemen, die in Turkije door verschillende instellingen en personen worden gedaan. Hij heeft echter geen moeite met al die taken omdat hij een bijdrage wil leveren aan het sociaal en geestelijk welzijn van zijn gemeenschap.

Interview met en adviezen van de imam van de Nasr moskee (El Mourni)

In 1992 haalde de Nasr moskee een goed opgeleide imam uit Marokko, imam El Mourni. El Mourni is opgeleid door zijn vader die directeur was van een imamopleiding. Daarna heeft hij les gekregen van andere belangrijke geleerden en op 22 jarige leeftijd het staatsexamen voor imam afgelegd. Vanaf 1963 werkte hij als imam in Marokko. Hij kreeg problemen met de Marokkaanse overheid vanwege zijn opvattingen over de sociale problemen in Marokko en het gebrek aan vrijheid. Daardoor werd hij geschorst. Met de Nederlandse overheid heeft imam El Mourni geen problemen. Hij ervaart respect en een goede behandeling. Imam El Mourni verklaart in zijn preken dat moslims verplicht zijn in de Nederlandse samenleving te integreren, mits die integratie niet strijdig is met de moslim identiteit.

Imam El-Mourni is in opspraak geraakt naar aanleiding van zijn standpunt over homo's. Hij betreurt dat hij zoveel opschudding heeft gegeven en is van mening dat zijn woorden verkeerd zijn uitgelegd. Dit komt vooral omdat hij geen Nederlands spreekt. Ook tijdens het interview verontschuldigt El Mourni zich er voor geen Nederlands te spreken. Hij was niet in de gelegenheid naar een inburgeringscursus te gaan, omdat hij heel veel taken had in de Marokkaanse gemeenschap in Nederland. Hij leidt vijf maal per dag het gebed in de moskee, verstrekt adviezen aan de geloofsgenoten en houdt veel lezingen in en buiten Rotterdam. El Mourni vindt het goed dat de overheid de inburgeringscursus verplicht heeft gesteld voor nieuwe imams en is vast besloten er alsnog aan deel te nemen als het kan.

El Mourni heeft recent als eerste imam in Rotterdam het initiatief genomen om eens per maand een islamitische student een vrijdagpreek in het Nederlands te laten houden. Op deze wijze hoopt hij een brug te kunnen slaan naar Marokkaanse jongeren die geen Arabisch meer spreken. Om deze reden heeft de imam ook twee boekjes geschreven en in het Nederlands laten vertalen. In 2001 verscheen 'Waarom ben ik moslim?' en in 2002 'Fatwa's uit de Nasr moskee'. Voor zijn standpunt over maatschappelijke vraagstukken verwijst de imam naar deze boekjes.

Wij citeren vraag 79 uit 'Fatwa's uit de Nasr moskee': 'Wij zijn een groep jonge moslims. Wij willen weten hoe wij moeten omgaan met onze niet-islamitische burenen, met name met de homoseksuelen onder hen. De imam antwoordt als volgt (ingekort): 'Moge God ons leiden tot de waarheid, o broeders! De islam is de godsdienst van het sociale verkeer, verdraagzaamheid, kennismaking, menselijke broederschap, evenals van broederschap die op het geloof is gebaseerd.... Om die reden dient een moslim alle mensen goed te behandelen, zonder enig onderscheid... De islam is een godsdienst die ons naastenliefde gebiedt en oplegt. Sterker nog: wij vinden in de heilige Koran verzen terug waarin God, de grote en de Almachtige, het aanbidden van Hem met naastenliefde in verband heeft gebracht... Gods gezant had joodse burenen, die hij goed behandelde. Hij gaf hen geschenken en hij aanvaardde ook hun giften... Voor homoseksuele burenen geldt hetzelfde als voor alle andere mensen. Wanneer een moslim een buurman heeft behorende tot de mensen van Loet... dan moet hij hem ten eerste niet bespieden om wat dan ook te weten te komen over zijn omstandigheden. Spioneren is verboden. Dit geldt in het bijzonder het spioneren van burenen. Homoseksualiteit is een van de geheime handelingen, niemand behoort er achter te komen. Daarom bemoeit een moslim zich om naastenliefde zonder zich te bemoeien met het privé-leven van de homoseksuele buurman... Een moslim moet in alles geduld opbrengen. Maar als hij aangetast is met betrekking tot zijn godsdienst en zijn eer, dan is geen geduld meer mogelijk. Dat is wat ik kan zeggen in deze haastige notitie. Moge God tot het juiste antwoord leiden. Dat was het.'

In 'Waarom ben ik een moslim?' wordt op p. 63 door de imam ingegaan op de volgende brief van enkele buurtbewoners: 'Waarde imam, zeg tegen de islamitische ouders: jullie aanbidden jullie Heer in de moskee, terwijl jullie kinderen daarbuiten ons lastigvallen. Zij vallen ons lastig in onze woningen, zij gedragen zich agressief tegen ons als we op straat lopen. Zij breken in onze huizen in en stelen onze goederen..... Zeg tegen de islamitische ouders: voedt uw kinderen op en veronachtzaamt ze niet...'

De imam behandelde deze brief in een vrijdagpreek en riep de gebedsgangers op God te vragen dat hij de vaders en de moeders leidt naar een goede opvoeding...zodat zij de kinderen leren ouderen te eren. De islamitische vader is verplicht zijn kinderen in te prenten het goede te willen voor de samenleving.... Hij moet hen aanmoedigen om hun studie te voltooien, opdat zij nuttige leden worden in de samenleving waarin zij zijn geboren en opgegroeid.

Bron: Canatan, K., Oudijk, C., Ljamai, A. (2003). *De Maatschappelijke rol van de Rotterdamse moskeeën*. Rotterdam: Centrum voor Onderzoek en Statistiek. Blz. 89-90.

Bijlage F ‘Percik’ en ‘sohbet’

Achtergrondinformatie Percik **Vooroordelen over elkaars geloof**

Op het eiland Java zet de organisatie Percik zich in voor een betere verstandhouding tussen de verschillende religieuze groepen. De eerste en de meest belangrijke stap, is veelal de moeilijkste: het uitsteken van de hand, als teken van toenadering. Pradjarta Dirdjosanjoto, directeur van Percik, vertelt: *“Ik ken een predikant in de stad Pekalongan, in het noorden van Midden-Java. Hij zei dat hij dankbaar was dat hij naast een moskee woonde. Hij kon namelijk alles wat er in de moskee werd gezegd, letterlijk volgen: de oproepen tot gebed, de ochtendtoespraken van de imam en de preek op vrijdag. Op die manier had hij het gevoel dat hij al aardig wat wist over de islam. Maar toen ik hem vroeg of hij ooit de imam persoonlijk had ontmoet, of iemand anders van het moskee-bestuur en of hij ook andere moskee-gangers kende, viel hij even stil. Hij bekende dat hij al vijftien jaar naast de moskee woonde, maar nog nooit persoonlijk contact heeft gehad met een moslim.”* Volgens Pradjarta is de houding van deze predikant typerend, voor de houding van velen. *“Wij denken allemaal dat we elkaars geloof wel kennen. Maar vaak is die kennis gebaseerd op de stereotype beelden en ideeën die wij over en weer van elkaar hebben. Het zijn vaak vooroordelen waarmee wij een beeld vormen over het geloof van een ander.”*

Ontmoeting

Percik is een onafhankelijke organisatie in de plaats Salatiga voor sociaal onderzoek, democratie en sociale gerechtigheid. Dit instituut is opgericht in 1996 door een aantal docenten, onderzoekers en activisten op sociaal gebied, die daarvoor werkten op de Christelijke Universiteit Satya Wacana. Percik staat voor *Persemaian Cinta Kemanusiaan*, vrij vertaald: zaaibed voor liefde tussen mensen. Ooit is Percik begonnen als een bureau voor rechtshulp, maar in de loop van de jaren is de organisatie uitgegroeid tot een onafhankelijke instelling die zich inzet voor mensenrechten, het stimuleren van democratiseringsprocessen, sociale gerechtigheid en het verbeteren van de relatie tussen verschillende religies. Met haar activiteiten richt Percik zich voornamelijk op plaatselijke bevolkingsgroepen. Directeur Pradjarta Dirdjosanjoto: *“Eigenlijk is het allemaal begonnen met voorlichtingsbijeenkomsten over de werking van de eerste vrije verkiezingen in 1999. Percik heeft toen contact gezocht met onder meer christelijke en islamitische organisaties om die bijeenkomsten op te zetten en om vrijwilligers te werven die voorlichting zouden geven. In veel steden verliep de samenwerking tussen de vrijwilligers uitstekend. Voor velen was het de eerste keer dat men zo nauw samenwerkte met mensen met een andere religieuze achtergrond. De opzet was een groot succes. Uiteindelijk zijn er bijna zestig bijeenkomsten georganiseerd in onder meer kerken en islamitische scholen.”*

Economische en maatschappelijke problemen

Pradjarta meent dat de oorzaken van spanningen en conflicten uiteindelijk niet zijn terug te voeren tot de tegenstellingen tussen de godsdiensten. *“Het zijn de economische en politieke problemen, die de eigenlijk oorzaken zijn van de conflicten,”* zegt Pradjarta stellig en haalt daarbij een onderzoek van Percik aan. *“Daaruit blijkt dat de sociale kloof tussen arm en rijk steeds groter is geworden. Zo kunnen de traditionele batik-makers niet opboksen tegen de grote, moderne batik-fabrieken, kampongs moeten plaats maken voor luxe villa-wijken en straatverkopers kunnen niet concurreren tegen de grote warenhuizen. Daardoor ontstaan spanningen, waarbij religieuze verschillen een gemakkelijke stok vormen om mee te*

slaan.”

Ook de media hebben daarin een belangrijke rol gespeeld, vindt Pradjarta. *“Doordat zij niet evenwichtig genoeg het nieuws brengen, ontstaat een scheef beeld van de werkelijkheid. De positieve ontwikkelingen worden onderbelicht, terwijl ik in de praktijk zie dat de laatste jaren de relatie tussen verschillende geloofsgroepen op lokaal niveau juist sterk verbetert.”*

Nieuwe media kunnen positieve bijdrage leveren

De nieuwe media kunnen daarentegen een positieve bijdrage leveren, meent Pradjarta. *“De wereld wordt kleiner door internet en door de talloze mogelijkheden van e-mail. Informatie wordt op die manier ook gemakkelijker bereikbaar en mensen kunnen met anderen uit de hele wereld met elkaar in contact komen. Het is daarom ook belangrijk dat mensen in Nederland zien hoe wij in Indonesië proberen nader tot elkaar te komen. Wellicht dat het mensen in Nederland inspireert om ook dergelijke stappen te zetten.”*

Vergelijking met Nederland

Pradjarta's ervaringen n.a.v. een bezoek aan Nederland: *“Men vertelde mij dat er ook in Nederland veel initiatieven worden genomen om de dialoog met andere religies aan te gaan. Dat bemoedigt mij, want de muren tussen de verschillende geloofsgroepen, zijn overal in de wereld te vinden. Het is goed dat iedereen daarvan doordrongen is. En wat de toekomst van mijn land betreft: ik blijf optimistisch. Ik zie dat er op allerlei terreinen voorzichtige stappen vooruit worden gezet. De beste jaren zullen komen, Insha'llah èn Deo Volente.”*

Verkiezingen

Voorafgaand aan de verkiezingen van 1999, de eerste verkiezingen waar meerdere partijen aan mee mochten doen na de val van Soeharto, heeft Percik samen met een aantal andere niet-gouvernementele organisaties in Indonesië een programma opgezet voor 'voters-education'. De bedoeling van dit programma was om het publiek uit te leggen wat hun rechten als staatsburgers waren bij verkiezingen. Het was een groot probleem om dit programma uit te voeren, omdat er geen politiek-organisatorische infrastructuur was om het brede publiek van de onderste lagen te bereiken. Gedurende de regeringsperiode van Soeharto werd de bureaucratie door de regering gebruikt als politieke machine voor politiek onderwijs. Andere organisaties waren verboden. Over onderwerpen met betrekking tot democratische waarden, sociale gerechtigheid en mensenrechten kon niet vrij en open worden gesproken. Percik nam het initiatief om samen met een aantal godsdienstorganisaties (zoals de kerk en moslim-scholen) verkiezingsvoorlichting te geven aan hun leden, om de rechten van de staatsburgers tijdens de verkiezingen uit te leggen en om te vertellen dat de wet nu garandeerde dat de verkiezingen vrij, geheim en zonder dwang of intimidatie waren.

Na de verkiezingen

Na de verkiezingen bleven de meeste van de vrijwilligersgroepen intact. Ze zochten andere activiteiten om de multireligieuze samenwerking levend te houden. Dit mondde uit in discussie-bijeenkomsten voor christenen en moslims. Pradjarta Dirdjosanjoto: *“Hoewel men elkaar al wel kent van de voorlichtingsbijeenkomsten, is de inhoud van deze ontmoetingen toch anders. Bij de voorlichtingsbijeenkomsten was er een duidelijk gemeenschappelijk doel: de werking van democratische verkiezingen verduidelijken. Maar bij de multi-religieuze ontmoetingen, komen de gesprekken veel dicht bij het persoonlijke leven van de mensen te staan. Men spreekt over de eigen vooroordelen, maar verdiept zich ook in de religieuze beleving van anderen. De eerste bijeenkomsten waren met name bedoeld om de pijn weg te*

nemen die in de loop der tijden is ontstaan door alle spanningen.”

Dit soort discussiebijeenkomsten, waar mensen vrij en openlijk hun mening kunnen ventileren over het geloof, zijn nieuw in het post-Soeharto-tijdperk. Veel deelnemers moeten dan ook wennen om hun mening onder woorden te kunnen brengen en om met andersgelovigen te praten. Gemakkelijk was de beginperiode niet, stelt Pradjarta Dirdjosanjoto vast: *“De eerste gesprekken verliepen ronduit stroef en stonden bol van de spanningen. Maar door persoonlijke gesprekken tijdens de gezamenlijke lunch en in de avonduren, kwam men nader tot elkaar en ontdooide het ijs al snel. De verhoudingen verbeterden, waardoor ook ruimte ontstond om gevoelige kwesties te bespreken, zoals het huwelijk tussen moslims en christenen en religieuze lessen op scholen.”*

Enthousiasme over samenwerking

In veel steden verliep de samenwerking tussen vrijwilligers die onderling van godsdienst verschilden, heel goed en de deelnemers waren bijzonder enthousiast. Omdat de bijeenkomsten steeds op andere plaatsen werd georganiseerd, zijn er uiteindelijk 58 bijeenkomsten gehouden in kerken en moslimscholen. Dit werd als een nieuwe ervaring beschouwd, die heel veel indruk maakte, waarbij individuen en instituties van verschillende godsdiensten goed konden samenwerken om iets te doen voor het algemeen belang, dat breder was dan het eigen belang. Na de verkiezingen waren er veel multi-religieuze groepen die zich niet ophieven, maar onderling contact bleven houden en samen verschillende activiteiten verrichtten: het zaadje van samenwerking was al gezaaid! In de stad Pekalongan ontstond er een multi-religieus samengestelde samen-leer-groep, die actief probeerde om de verhouding tussen de verschillende godsdiensten te verbeteren door samen de feiten te onderzoeken rondom de massale onlusten die ze daar beleefd hadden. In Salatiga heeft deze samen-leer-groepen een langere ontstaansgeschiedenis en ontwikkelde zich uiteindelijk tot een crisiscentrum waarbij samen geprobeerd werd om de arme mensen in de samenleving te voorzien van het meest elementaire voedsel.

Discussiebijeenkomsten van predikanten en imams (Sobat)

Enkele jaren geleden begon Percik met een nieuw programma: discussiebijeenkomst (forum) van predikanten en imams. De predikanten en imams van verschillende plaatsen op Java werden uitgenodigd om bij elkaar te komen in een moslimschool in de buurt van Salatiga. Dit programma kreeg de steun van de Deputaat van eenheid van de Synode van de Javaans Christelijke Kerk. Het initiatief kreeg ook bijzondere steun van een belangrijke imam. Dertig mensen (vijftien predikanten en vijftien imams) waren aanwezig. Ze kwamen uit verschillende steden, maar van elke stad was een gelijk aantal imams en predikanten uitgenodigd. Veel van hen, hoewel ze uit dezelfde stad kwamen, hadden elkaar nog nooit ontmoet en kenden elkaar niet eens. In de twee dagen durende bijeenkomst werd hen gevraagd om samen een agenda te maken, speciaal met betrekking tot die kwesties die ze graag samen zouden willen bespreken gedurende deze twee dagen. Omdat er niet een van tevoren vast gestelde agenda was, kwamen er veel voorstellen over wat ze belangrijk zouden vinden om samen te bespreken. Hier begon de noodzaak om compromissen te sluiten. De eerste gesprekken verliepen stroef en stonden bol van de spanningen. Het gebeurde zelfs dat de eerste discussies bijna ontaarden in ruzie. Maar deze sfeer verdween tijdens de pauzes, wanneer er gegeten werd en ook toen men nog samen wat napraatte voor het slapen gaan. De deelnemers sliepen samen op de grond op matrassen in de moslimschool of in de kerk. Op die momenten leerden ze elkaar persoonlijk kennen, waardoor ze ook op een meer ontspannen manier die zaken konden bespreken, die formeel bijna niet mogelijk waren om samen te bespreken. Via dit proces werden ze uiteindelijk elkaars vrienden. Vervolgens heeft Percik geprobeerd om hun onderlinge band te versterken door hen voor verschillende activiteiten uit te nodigen. Een daarvan is een serie discussies over het

fundamentalisme.

Groei van Sobatprogramma

Dit programma, Sobat genoemd, groeit enorm. In 32 plaatsen op Midden-Java zijn soortgelijke bijeenkomsten gestart. Deelnemers aan het programma hebben diverse religieuze achtergronden (niet alleen moslim of christen) en zijn niet altijd religieuze leiders. Ook op Sumba en in Lampung zijn interreligieuze gesprekken op gang gekomen. De problemen die besproken worden verschillen nogal. Enkele gevoelige zaken (huwelijk tussen mensen met verschillende godsdiensten of het vak godsdienst op scholen) konden nu openlijk aan de orde worden gesteld. Men is nog voorzichtig om gezamenlijk besluiten te nemen, maar dat men het nu waagt om samen problemen te bespreken is een grote vooruitgang.

Tijdens het regime van de vroegere president Soeharto waren forums waarbij mensen vrij hun mening konden ventileren, bijna geheel verdwenen in Indonesië. De nieuw ontstane multi-religieuze forums vormen op lokaal niveau een goed alternatief voor datgene wat in het verleden verdwenen is. Door het nieuwe forums te stimuleren benadrukt Percik de volgende principes:

- het stimuleren van de participatie van de plaatselijke bevolking
- het stimuleren van mensen om samen hun eigen problemen onder woorden te brengen en op te lossen, op grond van het idee "local problems are solved by local resources" (plaatselijke problemen worden opgelost door plaatselijke initiatieven)

Het Sobatprogramma is gebaseerd op de volgende 7 punten:

1. interreligieuze relaties bouwen op basis van ontmoetingen
2. de bereidheid om van elkaar te leren in de dagelijkse praktijk
3. de bereidheid om onzekerheden, crises en geweld het hoofd te bieden
4. nadruk op het belang van reflectie
5. samen een ethische relatie ontwikkelen op basis van algemene humanitaire principes (o.a. vrijheid, gelijkheid)
6. respect voor de geschiedenis en lokale context
7. nadruk op het praktische uitwerking aan de basis.

In het Sobatprogramma is vooral het proces om tot probleemstelling en een gezamenlijke oplossing te komen van belang.

In een aantal steden, onder meer in Pekalongan, heeft dit forum zich al uitgebreid en zijn er forums ontstaan die niet alleen bestaan uit religieuze leiders maar ook forums waarin vrouwen en jongeren kunnen participeren. Het is nog onbekend welke effecten deze ontwikkelingen hebben op de spanningen tussen de godsdiensten. Aan de ene kant is al wel te zien dat de toenadering groeit tussen de verschillende religieuze groepen, maar tegelijkertijd reageren fundamentalistische groepen ook fanatieker op deze toenaderingspogingen.

Percik en Kerk in Actie

Sinds eind 2002 werken Percik en Kerk in Actie samen bij het ontwikkelen van deze interreligieuze forums (samen-leer-groepen). Deze samenwerking bestaat uit het ontwikkelen van dergelijke forums in Nederland. In deze wereld waar globalisering het sleutelwoord is geworden, kunnen verschillende lokale gebeurtenissen of fenomenen niet los gezien worden van wat er in andere delen van de wereld gebeurt. Percik en Kerk in Actie willen een proces van samen leren op gang te brengen tussen Nederland en Indonesië, waarbij wederzijdse ervaringen uitgewisseld kunnen worden en we elkaar kunnen stimuleren en versterken.

Sohbet: samen leren in Nederland

Niet alleen in Indonesië, zoals blijkt uit het verhaal van Pradjarta Dirdjosanjoto, maar ook in Nederland wordt veel over de moslims gepraat zonder dat men ze ooit ècht heeft ontmoet. Ook de media besteden veel aandacht aan de islam, waarbij ze vooral aandacht besteden voor het uitzonderlijke en het extreme, omdat dat nu eenmaal de meeste aandacht trekt, zoals bijvoorbeeld het fundamentalisme in de islam, of het dragen van een sluier. Zo ontstaan er scheve beelden en vooroordelen, die vervolgens zichzelf versterken of een eigen leven gaan leiden.

In navolging van de samen-leer projecten van Percik, is ook in Nederland een dergelijk project gestart, onder de naam Sohbet. Sohbet is een Turks woord en staat voor: *open dialoog over wezenlijke zaken*. Deze naam is gekozen voor een maandelijkse ontmoeting van pastores/ predikanten en Turkse imams in zes steden in Nederland: Almelo, Enschede, Utrecht, Veendam, Hilversum en Zwolle. Sohbet start als dialoog tussen pastores/predikanten en imams. Maar uiteindelijk doel is om de mensen van de kerk en van de moskee met elkaar in contact te brengen, zodat ook die met elkaar in gesprek komen.

Het kenmerk van Sohbet is, dat er niet *over* elkaar wordt gepraat, maar *met* elkaar. Zo leer je elkaar steeds beter kennen, kun je elkaar bevragen op wat je beweegt en krijg je een beeld van wie die ander als moslim of christen werkelijk is. Het uiteindelijke doel is om met respect voor elkaars religies in vrede met en naast elkaar te kunnen leven.

Ontstaansgeschiedenis van Sohbet

De ontmoeting van predikanten en imams in Sohbet is hetzelfde programma als de door Percik georganiseerde discussiebijeenkomsten tussen imams en predikanten op Java. Voor het ontstaan hiervan heeft Percik ook een belangrijke aanzet gegeven. Want om de discussiebijeenkomsten tussen predikanten en imams op Java te kunnen financieren, vroeg Percik om financiële steun aan Kerk in Actie. “Maar,” zei Pradjarta, “misschien kan Percik omgekeerd ook wel veel betekenen voor de Nederlandse samenleving, met name waar het gaat om de verhouding tussen de godsdiensten.” Vanuit deze achtergrond ontstond het idee om in Nederland een zelfde soort dialoogprogramma op te zetten om daarvan vervolgens een uitwisselingsprogramma van te maken tussen Java en Nederland.

De werkwijze van Sohbet is, voor zover mogelijk, gelijk aan die van de discussiebijeenkomsten van predikanten en imams op Java, alleen is de context natuurlijk heel verschillend. In Indonesië gaat het om mensen van hetzelfde volk en ze delen dezelfde taal en cultuur. Ze hebben alleen een verschillend geloof. Binnen Sohbet gaat het om predikanten/pastores die christen en Nederlander zijn aan de ene kant en imams die Turks zijn aan de andere kant. In Sohbet doen imams mee van de Diyanet, die helaas bijna geen Nederlands kennen. Dus behalve de godsdienst moeten Sohbet ook een culturele kloof en een taalbarrière overwinnen. Maar verder volgt Sohbet de methode die door Percik ontwikkeld is, namelijk het stimuleren van de participatie van de plaatselijke bevolking en het stimuleren van mensen om hun eigen problemen onder woorden te brengen en daarvoor ook oplossingen te zoeken.

Concreet houdt dit in, dat de imam en de predikant van één plaats samen bespreken wat in hun plaats het meest dringende probleem is in de verhouding van kerk en moskee. Van daaruit proberen ze hiervoor samen oplossingen te vinden, waarbij de mensen van de kerk en de moskee zoveel mogelijk betrokken worden. De

gezamenlijke ontmoetingen van imams en predikanten vanuit de vijf deelnemende plaatsen dienen om elkaar op dit punt elkaar te stimuleren en van elkaar te leren.

Uitwisseling

Sohbet en Percik houden onderling nauw contact over de ontwikkelingen in Nederland en in Indonesië. Belangrijke resultaten van ontmoetingen worden aan elkaar doorgegeven en de beide programma's worden gezamenlijk geëvalueerd. Imams en predikanten/pastoren uit Nederland zijn op bezoek geweest naar Java en een aantal predikanten en imams uit Indonesië zijn in Nederland op bezoek geweest.

Het helpt en motiveert als je weet dat elders in de wereld de mensen voor dezelfde problemen staan en daar binnen hun eigen context oplossingen voor proberen te zoeken. Bovendien leren de groepen veel van elkaar. Het bestaan van Sohbet alleen al is een bewijs dat veel van de ervaringen van Percik in Indonesië geleerd is. Indonesië heeft al eeuwenlang ervaring met de aanwezigheid van veel verschillende godsdiensten binnen haar grenzen, terwijl Nederland nog geen halve eeuw grotere aantallen moslims binnen haar grenzen heeft.

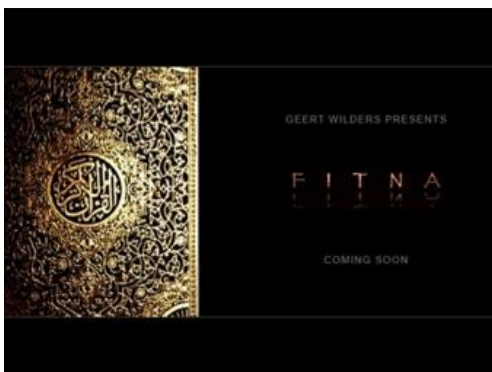
Dit programma werd des te belangrijker toen na 11 september 2001 wereldwijd de spanning toenam tussen het westen, dat een christelijke traditie kent en tussen de moslims, die voor het merendeel in het veel armere zuiden wonen. Gevolg hiervan is, dat al dan niet bewust de moslims in het westen als een soort vooruitgeschoven post van de vijand worden gezien. Omgekeerd gebeurt hetzelfde met de christenen in de zuidelijke moslimlanden.

Door Percik en Sohbet en hun onderlinge samenwerking wordt dus zowel op lokaal, als op mondiaal niveau gewerkt aan het verminderen van de spanningen tussen de godsdiensten. En wat ook niet onbelangrijk is: we kunnen van elkaar leren en elkaar stimuleren. Zo leren we elkaar en elkaars godsdienst steeds beter kennen. Ook snappen we steeds beter hoe onze eigen leefomgeving en onze wereld in elkaar zit. Zo draagt dit programma bij tot de vrede in de wereld en in onze eigen samenleving, tot vrede tussen de godsdiensten en vrede tussen de mensen onderling. En uiteindelijk gaat het immers in zowel het jodendom, het christendom als in de islam om de sjalom, de vrede en de salam!

Bron: http://www.kerkinactie.nl/site/uploadedDocs/Percik_interreligieuze_dialogoog.doc
(29 maart 2011)

Bijlage G Een gezamenlijke persverklaring van de 'Sohbet' leden

Dominicanen Nederland

vrijdag 28 maart 2008

Moskee en kerk Utrecht: 'Sla handen ineen'

De voorgangers van de moskee en de rk-kerk in de Utrechtse Kanaalstraat roepen alle geloofsgemeenschappen op om niet om de provocatie van Wilders' film Fitna in te gaan, maar 'samen te werken ter wille van de kwetsbaren in onze samenleving'.

Dat schrijven imam Ali Ünal van de Ulu moskee en pastor Gerrit Jan Westerveld van de dominicaanse Antoniuskerk in een persverklaring. Ze spreken zich uit namens Sohbet, een groep imams en pastores die al meer dan vijf jaar stimuleert dat de kerken en moskeeën zich samen inzetten voor het welzijn van de samenleving.

Geweld is misbruik

Sohbet is geschokt door de film van de Geert Wilders, waarin de Koran wordt afgeschilderd als een boek dat aanzet tot geweld. De geestelijk verzorgers van de Utrechtse Kanaalstraat erkennen dat er mensen zijn die misbruik maken van religies.

'Wij vinden het onze taak om duidelijk te maken dat dat in strijd is met Islam en Christendom. We zien ook hoe in de geschiedenis mensen door misbruik te maken van religies hun politieke, sociale en economische belangen hebben willen doordrukken en dat nog steeds doen. Daar verzetten we ons tegen.'

Liefde tot God en naaste

'We zijn er van overtuigd dat het in zowel de Bijbel als de Koran gaat om de liefde tot God/Allah en de naaste. Dat is onze drijfveer om mee te doen binnen Sohbet en dit dragen wij uit binnen onze geloofsgemeenschappen. Vanuit dit principe stimuleren we onze geloofsgenoten ook om hun verantwoordelijkheid op te nemen voor onze samenleving', aldus de persverklaring.

De voorgangers vinden dat Wilders heel verschillende mensen over een kam scheert. Ze zijn bang dat de film van Geert Wilders polariserend werkt en 'niet zal bijdragen aan een vreedzame samenleving waarin mensen zich vrij en veilig voelen.'

Zichtbaar maken

'Daarom roepen we alle geloofsgemeenschappen op om niet op deze provocaties in te gaan, maar om juist de handen ineen te slaan en samen te werken ter wille van de kwetsbaren in onze samenleving. Laten we dit vooral ook op alle mogelijke manieren zichtbaar maken. Alleen zo kunnen gevoelens van angst en onveiligheid verdwijnen', aldus de voorgangers.

Zie ook: [Achtergrond: Kerk en Moskee in Lombok](#)

Zie ook: ['Laten we samen naar Wilders' film kijken'](#)

Bron: <http://www.dominicanen.nl>
(29 maart 2011)

4

Een stad waarin iedereen welkom is

De toekomst

Gerrit Jan Westerveld

De Antoniuskerk in Lombok is in de afgelopen eeuw medebepalend geweest voor het gezicht van de buurt. In de straten van de wijk zijn het voormalige parochiehuis (nu gemeentelijk wijkbureau), de scholen en het klooster (tegenwoordig Zorgcentrum West) getuigen van de rol die de christelijke gemeenschap heeft vervuld.

Voor het oog is het gebouw een eeuw lang gaaf bewaard. Voor mensen anno 2002 behoeft de dominante plek van de kerk aan het kruispunt van de drukke straten van de buurt enige uitleg, want menigeen kent het gebouw alleen van buiten. Velen weten zelfs niet dat de parochie er elke zondag samenkomt om te bidden.

Het interieur van het kerkgebouw herinnert aan andere tijden: in de aankleding van het gebouw hangt nog een geur van het rijke roomse leven. De ruimte getuigt van de tijd dat kunstenaars hun aanzien en naam ontleenden aan het eerbiedwaardig instituut van de kerk. In de kerk met ooit 600 zitplaatsen worden er tegenwoordig op zondag tijdens de liturgieviering nog honderd gebruikt.

Volgens de statistieken vormen katholieken tien procent van de bevolking van de wijk. In verhouding tot de gemiddelde leeftijd van de bevolking in de buurt is de gemiddelde leeftijd van de parochianen verhoudingsgewijs erg hoog. In Lombok is vijftig procent van de mensen jonger dan 25 jaar; in de parochie is dat slechts tien procent. Duidelijk moge zijn dat een katholieke christen in Lombok bij een minderheid hoort. Zoals op veel andere plaatsen moet ook de parochie van Lombok een antwoord geven op de vraag hoe de kerk verder zal gaan.

De toekomst van de parochie heeft veel te maken met de situatie in de buurt en met de ontwikkelingen die in de bredere context van kerk en samenleving gaande zijn. De taak van de parochie is het maken van een eigentijdse vertaling van het bijbelverhaal over een visioen van de apostel Johannes van de aarde als 'een stad waarin iedereen welkom is.' De

kerk, onze parochie heeft vanuit haar geloof in God de opdracht te werken aan een bewoonbare wereld; te beginnen bij zichzelf...

In de toekomstschets van de parochie is de veronderstelling dat mensen de kerk, de parochie zelf dragen. In de gemeenschap van gelovigen is sprake van gelijkwaardigheid: ieders stem telt er mee. De parochie verstaat zich als een gemeenschap van biddende mensen die God dankt voor Zijn schepping, die luistert naar Zijn Woord en die het leven met alle liefde en zorg bij Hem brengt. De liturgie op zondagmorgen en op andere momenten door de week staat centraal.

Als gemeenschap van Christus' leerlingen heeft de parochie de opdracht mensen van dienst te zijn. Daarom zijn de activiteiten die samengevat worden met de term 'diaconie' een wezenlijk aspect van de parochie. Uitgangspunt voor de diaconie van de parochie is de zorg om een waardig leven voor alle mensen in de buurt, te beginnen bij degenen die in de knel zijn geraakt. Daarvoor zijn verbanden van allerlei aard met de omgeving noodzakelijk. In deze sfeer is vooral de Parochiële Caritas Instelling actief om het contact met de maatschappelijke instanties en met sleutelfiguren in de wijk te intensiveren. De parochie geeft op deze manier bekendheid aan haar eigen middelen om mensen van dienst te zijn.

Daarbij is het voor de parochie bijna vanzelfsprekend dat in een buurt met een veelkleurigheid aan mensen uit allerlei landen contacten over religieuze grenzen heen gaan en vriendschappelijke relaties met andersgelovigen worden onderhouden. De parochie heeft dan ook een nauwe samenwerking met de Samen-Op-Weggemeente in Utrecht-West, in de Vredeskerk. Op liturgisch terrein bestaat een jarenlange traditie van gemeenschappelijke vieringen op verschillende momenten verspreid over het jaar.

De samenwerking van parochie uit zich op het terrein van kerk- en buurtactiviteiten. Het inloophuis 'Kruispunt' in de Ambonstraat is een wezenlijk element van de tastbare aanwezigheid van de kerk in Lombok. In totaal komen er wekelijks meer mensen door de activiteiten van Kruispunt in contact met de kerk dan via de erediensten in de Antonius- en Vredeskerk.

De ontwikkelingen in de kerk van de afgelopen jaren geven reden tot grote zorg over het voortbestaan van de verschillende parochies in de stad. Overal laten de ledenadministraties een vergrijzend bestand zien. In alle kerken is sprake van terugloop in het aantal bezoekers. Alle parochies moeten ook rekenen met een kleiner wordend aantal mensen dat financieel bijdraagt. Ook het aantal pastores zal in de komende jaren nog verder afnemen.

Met het oog op al deze ontwikkelingen maakt de leiding van het bisdom plannen voor samenwerking van parochies. In de nabije toekomst zal voor een groep parochies een team van pastores worden aangesteld. Daarmee komt in de stad een einde aan de traditionele parochies met elk een volledig scala aan voorzieningen.

In de toekomst zullen vrijwilligers nog meer dan nu verantwoordelijkheid dragen voor het leven van de parochie. Opleiding en toerusting van gelovigen voor hun taken als dragers van de gemeenschap zijn daarvoor van groot belang.

In de Antoniusparochie is al in de voorbije jaren het aantal professionals verminderd. Veel werk is overgenomen door vrijwilligers die voor speciale taken zijn toegerust en opgeleid.

De parochie van de Antoniuskerk bestaat al jaren dankzij de trouwe en ijverige inzet van vele vrijwilligers. De parochie lijkt nu in een fase gekomen waarin het niet meer lukt om alle opengevallen plaatsen van vrijwilligers op te kunnen vullen. De terugval in het aantal krachten betekent inkrimping van het aantal activiteiten in de parochie.

De gastvrijheid en de praktische gemeenschapszin vormen een dragende kracht van de parochie. Het besef van verantwoordelijkheid voor mensen aan de rand van de samenleving, een scala van mensen zonder werk tot en met degenen die hier illegaal verblijven, is een kracht van het parochieleven in de Antoniuskerk.

De liturgie is de andere pijler van de parochie in Lombok. Wellicht is het gebed in eerste oogopslag traditioneel van vorm maar innerlijk gedragen doorleefd. Het kerkgebouw is daarbij een bijzonder instrument. De kerk staat in de wijk als een signaal van een religieuze onderstroom in de Westerse samenleving.

Hoe maakt de parochie duidelijk dat de kerk er voor de buurt wil zijn? Hoe komt de parochie in contact met de jonge mensen die in de buurt zijn neergestreken en er bezig zijn hun leven op te bouwen: studenten, starters op de arbeids- en woningmarkt? Veel van hen zijn opgegroeid zonder scherpe kaders van geloof en levensbeschouwing. Kunnen zij in de Antoniuskerk het geloof vinden dat hun richting geeft en helpt bij het vinden van antwoorden op levensvragen? Is de liturgie van de parochie voor 'passanten' een plaats van rust, bezinning, inspiratie en nieuwe motivatie? Wil de parochie deze mensen, voor wie 'onderweg zijn' een levensstijl is, ontvangen en van dienst zijn?

Kortom: neemt de parochie de uitdaging aan om de deuren van de kerk, letterlijk en figuurlijk, open te zetten?

Bron:

Heijnen, A. (2002). *Rooms in Lombok*. Utrecht: Poseidon Pers. Blz. 123-125.